

9 771416 446126

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2017. július-augusztus

XXVIII. évfolyam 7-8. (321-322.) szám

Ára: 600 Ft

VENDEGÜNK:
MAROSVÁSÁRHELY

Marosvásárhely főtere (Sipos Loránd festménye)

E számunk tartalmából

- Nyári vendégünk: Marosvásárhely (Mayer János bevezetője)
- Kulturális mozaikok Marosvásárhely művelődéstörténetéből (Buksa Éva-Mária esszéje)
- Bernády György, a városépítő polgármester (Fodor János életrajzi áttekintése)
- Szent László-ábrázolások Marosvásárhely római katolikus templomaiban (Barabás Kisanna tanulmánya)
- A marosvásárhelyi református temető a 17-18. században (Berekméri Árpád-Róbert írása)
- Kastélysorsok Maros megyében (Kálmán Attila áttekintése)
- Szilvássy Karola újra Marosvécsen (Bodolai Gyöngyi riportja)

- A vágyakozó leves. Nézelődés Marosvásárhelyen (Demény Péter írása)
- Adatok a vásárhelyi örményekről (dr. Puskás Attila tanulmánya)
- Marosvásárhely tegnap és ma (BH-képösszeállítás)
- Femina semper – tárlat a Teleki-tékában (Bodolai Gyöngyi interjúja Márton Krisztiánával)
- Barátok közt. A Marosvásárhely-Baja Baráti Társaság Egyesület története (Sándor Boglárka riportja)
- Borok varázsa (Bodolai Gyöngyi interjúja Gál Istvánnal)
- Tízéves a Bolyai Farkas Elméleti Liceum és a III. Béla Gimnázium közötti kapcsolat (Radva László és Székely Emese visszatekintése)
- Visszatekintés egy hosszú, értékes életműre (Bodolai Gyöngyi beszélgetése dr. Dienes Sándorral)

- Születésnap a Procardiánál (Bodolai Gyöngyi összefoglalója)
- Fogadjistentől Vaskútig. Egy 11 gyermekes bukovinai székely pár élettörténete (Vujkov Jánosné Mihályi Franciska írása)
- Kossuth Lajos és a természettudományok. A klímaváltozás (Hágen András tanulmánya)
- „Meg kell a búzának érni, / mert minden nap új szél éri...” (Lex Orsolya írása az aratásról)
- Elődeink buzgó szolgálata (Bernschütz Sándor visszatekintése)
- Életrajz felszólításra (Sarlós István forrásközlése)
- „Amér én mindig dúdoló...” Tíz esztendő a bajai Iringó népdalkör (Lex Orsolya tudósítása)
- Védendő védtelenek: a nádiríg (Nebojszki László ismertetése)

Nyári vendégünk: Marosvásárhely

■ A *Bajai Honpolgár* hűséges olvasói az utóbbi időben megszokhatták, hogy nyári dupla lapszámunkban egy-egy Bajához kötődő település kap lehetőséget a bemutatkozásra. Két környékbeli település után ezúttal Baja egyik testvérvárosa, *Marosvásárhely* került érdeklődésünk fókuszába. A 134 ezer főnyi népességű, jelenleg kevesebb mint felerészben magyarok által lakott erdélyi város (neve románul *Târgu Mureș*, németül *Neumarkt am Mieresch*) és városunk lakói között a testvérvárosi együttműködésen túl is számos kapcsolat épült az elmúlt évtizedekben, nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy Baján sok vásárhelyi származású család talált otthonra. Az iskolák, baráti társaságok, művészeti egyesületek között, szervezett keretekben zajló kapcsolatépítések mellett nagyon sok személyes, baráti szál szövődött bajaiak és vásárhelyiek között, így ez a kapcsolat messze túlmutat a protokolláris kereteken.

A bajaiak nagy többsége azonban alighanem így is keveset tud az „Erdély fővárosa” nem hivatalos címért Kolozsvárral évtizedek óta versengő településről, pedig a városnak hihetetlenül gazdag múltja és izgalmas jelene is van. Egy sok száz éves, élő közösségről minden részletre kiterjedő áttekintést adni természetesen lapunk keretei között lehetetlen volna, mégis arra törekedtünk, hogy – ha mozaikszerűen is, de – minél többféle szempontból bemutassuk a Székelyföld egykori fővárosát és környékét. Lapszámunk szerzőinek többsége maga is Marosvásárhelyen él; vannak köztük történészek, tanárok, újságírók, művészettörténészek, írók is; írásaikban pedig éppúgy megjelennek a város magyar múltjának kiemelkedő alakjai (a *Bolyaiak*, *Aranka György*, *Bernády György*, *Sütő András*), mint a jelenkor büszkeségei. Szó esik az épített és szellemi örökségről és annak ápolásáról az 1920 (majd 1944) után megváltozott helyzetben.

Ugyanakkor arra is törekedtünk, hogy bemutassuk a két város és közösségei közötti működő kapcsolatok történetét, nem feledve, hogy ezen a téren még számos lehetőség kínálkozik. A város neves szülötteinek, hozzá kötődő, országosan ismert személyiségeinek listája oldalakat töltene meg; a mai magyarországi tudományos, irodalmi-kulturális és sportélet számos kiemelkedő alakja (*Dragomán György*, *Tisza Kata*, *Bartis Attila*, *Böloni László*, *Keresztes Ildikó*, *Mátéfi Eszter* stb.) pályája indult innen, életre szóló inspirációkat nyerve a

A Bolyai Farkas Liceum

Sipos Loránd festménye

szülőföldjétől és a megélt sajátos kisebbségi léthelyzetből. A Marosvásárhelyről érkezett írások megszületésében oroszlánrésze volt *Kirsch Attilának*, *dr. Kálmán Attilának* és *Barabás Kisannának*, akiknek fáradozásait ezúton is köszönjük.

Nem titkolt szándékunk, hogy kedvet csináljunk olvasóinknak egy-egy marosvásárhelyi kiránduláshoz, hiszen ebben a hírneves középiskolának, több egyetemnek és főiskolának, számos muzeális gyűjteménynek, intézménynek otthont adó városban számos kulturális élmény kínálkozik, a környék természeti adottságai pedig az alföldi ember számára igazi felüdülésként hatnak. Nem mellékesen pedig magyar nyelven megszólalva is könnyen lehet boldogulni; akár könnyű szórakozást, akár mélyebb kulturális tartalmakat keres a látogató. E sorok írója először egyetemistaként, később magánúton, utóbb testvériskola tanáraként, vendégtanárként, majd konferencia-résztvevőként számtalanszor járt a városban, de mindig akadt új felfedezni való, és mindig lehetett barátokra, segítőkész ismerősökre lelteni. E számunk címlapját *Sipos Loránd* festménye díszíti; a lapunk illusztrációiért felelős művésztanár mindkét várost otthonának mondhatja: pályája Marosvásárhelyről indult, majd kisebb-nagyobb viszontagságok után Baján telepedett le. Átvitt értelemben azonban mind hasonlóan érezhetünk: aki megtapasztalta már a helyi magyarok barátságát, vendégszeretetét, az joggal gon-

dolhatja: mi, bajaiak Marosvásárhelyen is otthon vagyunk. Minden kedves olvasónknak kellemes nyári feltöltődést, élményekkel teli nyaralást kívánunk, immár „hagyományos” lapszámmal találkozunk szeptemberben!

Mayer János

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár és Művelődési Központ,

Munkácsy Mihály utca 9.

BÓNUSZ ABC, Vöröskereszt tér 1.

CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.

CBA Delta Market, Szabadság utca 44.

Cserba Optika, Batthyány Lajos utca 18.

Lira Könyvesbolt, Déri Frigyes sétány 5.

Nagy István Képtár, Arany János utca 1.

Sirály ABC, Sirály utca 4.

Tourinform Iroda, Baja Marketing Kft.,

Szentháromság tér 11.

Gazdabolt Piaccsarnok

Kulturális mozaikok

Marosvásárhely művelődéstörténetéből

■ „A fény csak abban válik áldássá, aki másnak is ad belőle.” (Hamvas Béla) Megtisztelő és felemelő érzés számomra – a Baráti Társaság tagjaként – írni szülővárosomról, Marosvásárhelyről testvérvárosunk, Baja lakói számára. 15 éves kapcsolatunkat és barátságunkat számos örömteli, közös tevékenység emléke aranyozza be. Közös történelmi és kulturális gyökereink feltárása, szellemi és anyagi kultúránk helyi jellegzetességeinek, évszázados hagyományainknak bemutatása (időleges halászlát, képzőművészeti kiállítások, tudományos vetélkedők, érdekes, élményekben gazdag kirándulások, közös kerékpártúrák, sportvetélkedők, a III. Béla és a Bolyai Farkas iskola közötti kapcsolatok, a Nemzeti Összetartozás Napjának közös megünneplése, városaink képviselőinek látogatásai a városnapokon, illetve a halfőző fesztiválon) megannyi alkalom és lehetőség az ismerkedésre, baráti kötelékek kialakítására. Ezek a feledhetetlen élmények fémjelzik baráti, testvéri törekvéseinket!

Marosvásárhely az Erdélyi-medencében, a Maros felső szakaszán, Budapesttől 523 km-re, Bajától 558 km-re található. Térben távol, lélekben annál közelebb! Csokonai Vitéz Mihály szerint „legvégső oltára Pallasnak” (Marosvásárhelyi gondolatok). Márai Sándor ezt írta: „Marosvásárhelynek lelke van, s ez a lélek sugárzik”. Meglehet, hogy ez a sugárzó „lélek” az itteni kulturális környezet sugallta szellem és a helyi magyar értelmiség állandó, fokozott igénye és törekvése a művelődésre. A művelődés tehát tevékenység, illetve folyamat, amely az iskolák sugározta tudással felvértezett jeles személyiségekben ölt testet.

A Székelyföld fővárosában, Székelyvásárhelyen – csak 1616-tól Marosvásárhely, Bethlen Gábornak köszönhetően – mint szerte a világban bárhol, a kultúra csíráit az iskolák léte jelentette. Már a középkor utolsó századában, 1446-tól, Hunyadi János kormányzó rendelkezésére, a várbeli Ferenc-rendiek kolostorában papnevelde működött. Az oktatás elég alacsony szintű volt, és latin nyelven folyt. Néhány évtizeddel később a Szent Miklós-plébániatemplom mellett is létesítettek plébániai iskolát.

A gyorsan előretörő hitújítás, azaz a reformáció döntő változást hozott. Az 1556-os erdélyi országgyűlés kimondta a katolikus egyház javainak szekularizációját. A református hívek Izabella királyné engedélyével elfoglalták a Szent Miklós plébániát, hat nap múlva a várbeli klostrot is.

Az erdélyi fejedelem évi jövedelmet biztosító segélyadományával támogatta az új iskolát, a Schola Particulát (részleges iskolát), mely 1557 őszén kezdte el áldásos működését, és 45 évi (1948-1993) kényszerszünet után napjainkban is működik a Református Kollégium és a Bolyai Farkas Liceum (1956 óta). A reformáció hatására létrejött schola hosszú évszázadokon át az erdélyi, illetve székelyföldi oktatás fellegvára volt. Az iskola hírnevét és szellemiségét rectorának és tanárainak tudományos presztízse döntötte és dönti el ma is. Mindenkor ők voltak a kultúra fátylavívői. Olyan kitűnő professzorok oktatták itt a tanulni vágyó nebulókat, akik európai egyetemeken, peregrinusként, alapos, sokoldalú tudást elsajátítva visszatértek szülőhazájukba, vagy városunkban akartak letelepedni. A vásárhelyi schola két legjelentősebb rectorprofesszora éppen dél-magyarországi születésű. Elsőként említeném a Laskón (a Drávaszögben) született Laskói Csókás Pétert, aki 2 évig volt az iskola rectora. Erdélyben, majd Wittenbergben tanult, ahol a 10 nyelvű – 1584-ben megjelent – Calepinus-szótár (a Teleki-tékában található) magyar részének szerkesztője, később híres hitvitázó, megfordult Genfben is. Élete végéig Erdélyben élt, Gyulafehérváron hunyt el.

Őt követte a rectori székből Baranyai (latinul Barovius) Decsi Czímor János (a Sárköz fővárosából származik), korának legtudósabb írója. Erdélyben tanult, majd Wittenbergben, Utrechtben, Olasz- és Franciaországban. Igazi magvetőként városunkban a szellemi pezsdülés legfőbb ösztönzője volt, tehetséges költő. Magyar nyelvre fordított könyvében latin és görög közmondásokkal ismertette meg olvasóit. „Példát akarok adni minden rendbéli tudós embernek” – vallotta. Több mint 8 tudományos könyv szerzője. 1601-ben hunyt el, éppen amikor Basta generális pusztító hadai feldúlták az ősi skola várbeli lakhelyét. Ezért átköltöztették az iskolát a Szent Miklós utcai plébánia melléképületeibe, ahol aztán állandóan bővítették, hogy a célnak megfeleljen.

A magyar művelődési életre igen nagy hatást gyakorolt Károli Gáspár első teljes magyar bibliafordítása. Ennek hatására 1597-ben heves hitviták alakultak ki városunkban.

A 16. századból meg kell említenünk városunk első krónikását, Borsos Sebestyént, aki megörökíti Erdély és a város eseményeit 1556-tól kezdődően 1583-ig. Majd fia, Borsos Tamás jegyző, városbíró – a Schola Particula volt diákja – és a helybeli vár építtetője, Beth-

len Gábornak háromszori konstantinápolyi követe, majd I. Rákóczi György követe a budai pasánál. Három Históriajában részletesen és ékes magyarsággal számol be küldetéséről. Igen érdekes olvasmány, mely kéziratban fellelhető a Teleki-tékában. Nagy Szabó Ferenc krónikás Memoriáléja a 16. és 17. századi hitvitáknak (disputák) és a település érdekesebb eseményeinek hiteles, sokrétű ábrázolása.

A 17. században is meghatározták a skola szellemiségét az itt tanító híres professzorok. Említésre méltó Bojti Veres Gáspár rector, aki később Bethlen Gábor udvari történetírója és a gyulafehérvári fejedelmi iskola első rectora lett. A 18. század első évtizedében a nagyobb diákok részt vettek a Rákóczi-féle szabadságharcban, ezért az iskola rendszertelenül működött. 1718. április 30-án az iskola életében döntő jelentőségű esemény történt: egyesült a helyi Schola Particula és a Sárospataki-Gyulafehérvári Iskola (a Sárospatakról elűzött Református iskolának Erdély fejedelme, Apafi Mihály Gyulafehérváron biztosított kedvező körülményeket a működéshez), így megalakult a Marosvásárhelyi Református Kollégium (azaz református főiskola), létrehozván a teológiai és bölcsészeti kart.

A 18. században is számos rendkívüli tehetséggel megáldott ifjú tanult a kollégiumban, akik külföldön tovább képezték magukat, és tudásuk révén a tudományosság nemzetközi élvonalába emelkedtek. Több nevet is sorolhatunk: Pápai Páriz Ferenc orvos, az első orvosi szakkönyv, a Pax Corporis szerzője vagy Kibédi Mátyus István, Marosszék főorvosa, tudós polihisztor, a magyar nyelv és a magyar orvosi szaknyelv első megalkotója. Az első székely enciklopédikus, az Ó és Új Diaetetica I-VI. kötetének írója.

Aranka György, a 18. század nagy művelődésszervezője

Ő ajándékozta a Református Kollégiumnak az általa vásárolt könyvnyomdát, amely 1806-tól, több mint százötven éven át szolgált városunkban a közművelődés ügyét és a kultúra felvirágoztatását.

A század végi európai felvilágosodás eszméi nálunk is termékeny talajra találtak. A külföldi országokból hazatérő, magasan képzett tudós tanárok a kollégiumi ifjúság kérésére magyar nyelvű színelőadásokat szerveztek. Városunkban nem működött teátrum. A színdarabokat ők írták, és az „actorok” a diákok voltak, akik leányszerepekben is tündököltek a kollégium udvarán vagy a vár bejáratánál ácsolt színpadon. Vásárhely közönsége igen kedvelte a színelőadásokat, melyek a szép magyar beszédet terjesztették.

A felvilágosodás eszmeáramlatának hatására az ember fő feladatának tekintették az elme művelését. Ezt a célt tűzte maga elé a volt kollégiumi diák, korának legkimagaslóbb művelődésszervezője, a történész, író és műfordító *Aranka György*. Tanulmányai befejezése után a Marosvásárhelyi Királyi Táblánál ülnök, majd elnök, végül írnok. Hosszú várakozás, küzdelem után – az osztrák kormány sokáig ellenezte – sikerült létrehozni az *Erdélyi Nyelvművelő Társaságot* (az első magyar tudós társaságot!) és a hozzá kapcsolódó *Kéziratkiadó Társaságot*. Szorgalmazta a *Magyar értelmező szótár* összeállítását. Erdély Kazinczyja (az utókor nevezte így) a legtöbb erdélyi és magyarországi tudóssal, íróval és irodalombaráttal levelezett irodalmi, történelmi és nyelvészeti kérdésekben. Levelezett *Batsányi Jánossal* és *Csokonai Vitéz Mihállyal*, aki 1799-ben egy csodálatos költeményt küldött neki. *Marosvásárhelyi gondolatok* c. versében így ír: „*A ti szavatokra lelkem felhevüle, / És Vásárhely kies halmára repüle*” Majd így folytatja: „*Fordulj tehát, elmém, boldogabb táj felé, / Hol már a népeket az ész felnevelé!*” A

A 19. század erdélyi polihisztorja, Bolyai Farkas

mindenkori kollégiumi diákság nagy érdeklődéssel fordult e vers felé. Szerették, büszkén szavalták, és szavalják napjainkban is.

A Társaság természettudományos művek felé is nyitott, sőt mecénásai közt volt gr. *Teleki Domokos*, a könyvtáralapító *Teleki Sámuel* kancellár fia (volt kollégiumi diák), aki sokoldalú érdeklődésű, nagy tudású útirajzíró, kiváló természettudós, mineralógus, a társaság anyagi támogatója. 1796-ban lipcsei és jénai természetvizsgáló társulatok tagjaik közé választották. 1798-ban a Jénai Mineralógiai Társaság elnökül jelölték, de csak két hónappal élte túl, hiszen 25 évesen elhunyt.

Marosvásárhelyen a 19. század elején élt és alkotott *Köteles Sámuel*, a szellem embere. A felvilágosodás korának neves kantiánus tanokat terjesztő filozófusa, a magyar filozófiai nyelv megteremtője volt, akinek nyilvános előadásait a város értelmisége, diákok és polgárok is érdeklődéssel látogatták. Két évtizeden át volt a kollégium államtudomány- és bölcsészettanára, aki *Philozóphiai Encyklopedia* (1824) című munkájában a felvilágosodás filozófiai koncepciójáról értekezik. Előadásait *Aranka György* és *Bolyai Farkas* is látogatta. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjaként hozzájárult városunk és egész Erdély szellemi, kulturális életének megújulásához.

Ugyancsak a 19. sz. első évtizedeiben fejtette ki áldásos tevékenységét *Gecse Dániel* doktor, aki – a vásárhelyiek közül elsőként – a pesti egyetemen szerzett oklevelet, majd Olaszországban képezte magát. Ember szereteti Intézetében a szegény, pénz nélküli embereket is orvosi ellátásban részesítette, s végrendeletében az *Emberszereteti Intézet* nevű alapítványra hagyta vagyonát.

1802-ben Erdély kancellárja, *Teleki Sámuel* gróf évtizedeken át gyűjtött, illetve Európa minden részéből megvásárolt könyveiből, ösnyomtatványokból álló gyűjteményét, azaz könyvesházát megnyitotta a nagyközönség előtt. A neve *Teleki-téka* lett. Itt, ebben a könyvtárban, az olvasóterem csendjében lehet a rendkívül értékes könyveket, ösnyomtatványokat tanulmányozni. *Kazinczy Ferenc* csak azért jött Marosvásárhelyre, hogy a város ezen nevezetességét megtekintse. Az *Erdélyi levelekben* ezt írta: „*A tékába lépve az álmélkodástól öszverezzentetek.*” Később néhány saját könyvvel ajándékozta meg a tékát.

A színjátszás társadalomnevelő és -alakító jellegét felismerve, a városvezetők gyakran kérték fel az 1803-ban Kolozsváron megalakult Színjátszó társulatot vendégszereplésre. A kulturális élet terén a Kolozsvárról idelátogató színház – az első magyar állandó színház – színvonalas előadásai jelentik a fényt az anyanyelvi kultúra kiteljesedésének útján.

A bemutatott darabok, bár idegen művek fordításai, de a szép magyar beszédet terjesztették szerte a hazában. Az előadásokat a Teleki Sámuel által építtetett *Apolló szalában* tartották, ahol a bálakat is rendezték.

Németh László, aki *A két Bolyai* című drámájának ősbemutatója alkalmából meglátogatta a tékát, így vélekedett: „*Az alapító egy magyar Göttingát akart Vásárhelyből csinálni.*” Meglehet, ezt a célt a századok folyamán sokan szerették volna valóra váltani, de a siralmas politikai-társadalmi művelődési viszonyok közepette ez csak illúzió maradt.

A zsarnoki uralom képviselői gyűlölettel pusztítottak mindent, ami a „világosság századára” emlékeztetett. A színelőadásokat is megtilják a kollégiumban, valamint a magyar nyelv használatát az iskolaudvaron szünetekben! 1806-ban a Nyelvművelő Társaság megszűnik. Marosvásárhelyre ránehezedett az osztrák gyarmati elnyomás. A bécsi kormány még mindig rettegve emlékezik a zsarnokság fegyveres megdöntésére és a polgári átalakulást célzó Martinovics-féle jakobinus mozgalomra. Az iskolát azonban nem lehet elpusztítani.

Amikor 1804-ben Bolyai Farkast meghívják a Református Kollégium matematika-fizika professzorának, a megszűnni látszó Nyelvművelő Társaság támogatók hiányában, súlyos anyagi gondokkal küzdött. Bolyai újjászervezési tervei a természettudományok – a matematikát is idesorolták – művelését helyezték előtérbe, hangsúlyozván: „*nemes Magyarországnak és Erdélynek esmérete és legelsőben az iparszerűség előmozdítása legyen a cél.*” Az ifjú professzor – a felvilágosodás híve – a tudományokba temetkezett. A kollégium nyomdájában egymás után jelenteti meg neveléstudományi, bölcséleti és matematikai műveit. Hittel vallotta: „*Tanítani tanulni vágyót, gyönyörűség.*” Bolyai Farkas „a jövő virágait” örömmel oktatta, nevelte „a bölcsesség szentélyében.” A szebeni nyomdában nyomták az *Öt drámáját*, majd verseit, melyeket különböző pesti lapokban is közöltek. Bolyai Farkas a megváltozott társadalmi helyzetben, a reformkor hajnalán kezdte sokrétű kulturális tevékenységét, beleilleszkedvén abba az általános nemzeti mozgalomba, mely egész Magyarország területén a nyelvújítást, a nyelvművelést és a nemzeti irodalom megteremtését helyezte törekvései fókuszába. Kultúrateremtő személyiség volt! Polihisztor. Zenét is oktató, hegedülni tanított lányokat is. Emellett behatóan foglalkozott gyógyítással, csillagászattal. Nyári estéken a maga szerkesztette távcsövét a várdombon felállítva minden érdeklődőnek magyarázta, feltárta a mennybolt távoli titkait. Előadásait látogatták diákok, polgárok sőt – a

Marosvásárhely emblemikus épülete, a Kultúrpalota

fáma szerint – még grófnők és grófkisasszonyok is. Foglalkozott festészettel, speciális, korszerű kályhakészítéssel. Nyelvújító volt: számos matematikai szakkifejezést alkotott. Ars poeticája: „Nékem tsak az kell, hogy azt tudjam meg, hol használhatok legtöbbet.”

Lángelméjű fia, Bolyai János a hegedülést apjától sajátította el, és olyan magas fokon művelte, hogy az Apolló szalában tartott hangversenyeken Paganinit is csodálatosan szólaltatta meg. Az ő főművét, a Scientia Spatiit (ismeretebb nevén Appendix), azaz a tér tudományát senki nem értette, csak Gauss – de ő elhallgatta azt. (Ma már az általa felismert parabolikus tér nélkül a számítógépek, a mobiltelefonok nem működhetnének. Az űrrepülés alapja az általa kidolgozott nem-eukleidészi geometria.) Sikertelensége miatt meghasonlott, szomorú emberként, társtalanul (utolsó 9 évben) és súlyos betegen járta élet-útját. Városunkban különcként tartották, meg nem értés, mellőzés és magány övezte. Ennek ellenére, amikor 1856-ban országos gyűjtést szerveztek Vörösmarty Mihály árváinak megsegítésére, Bolyai János kötelességének érezte segíteni. Hegedűjével kétszer is elbűvölte közönségét. Szentágothai János akadémikus, az MTA elnöke 1977-ben ezt mondta: „A magyar nép génusza a legteltesebben Bolyai Jánosban öltött testet.” Weszely Tibor Bolyai-kutató szerint: „Bolyai János Szíriuszként tündököl a magyar tudománytörténet égboltján.”

Bolyai Farkas földi léte 1856-ban véget ért. A Református Főiskola a megüresedett természettani és matematikai tanszékére meghívta a Nagykőrösi Kollégium híres tanárát, az erdélyi származású Mentovich Ferencet. Arany János legjobb barátja, majd levelezőtársa élete végéig. A külföldön tanult Mentovich a természettudományok iránt vonzódott, de Pesten hírlapíróként számos verse (unió-dalok is) jelent meg az Athenaeumban és más

lapokban, irodalmi díjat is kapott. A szabadságharcban löpörgyártással foglalkozott. Marosvásárhelyre települése óriási lendületet adott városunk tudományos és irodalmi fejlődésének. Három éven át jelentette meg a Marosvásárhelyi Füzeteket, melyekben a tudományok népszerűsítésére törekedett. Majd hetilapokat szerkesztett Székely Néplap és Székely Közlöny címen. Tudomány-népszerűsítő előadásokat tartott, melyekre diákok és felnőttek egyaránt ellátogattak. A diákság lelkesedett irodalomóráiért, és számukra megszervezte az iskola irodalmi önképzőköreit, mely nyílt köri tevékenységével megörvendeztette a szépirodalom iránt érdeklődőket. Halála után a hálás diákság a kört elnevezte Mentovich Ferenc irodalmi körnek, mely az 1. világháborúig működött.

A 19. század második felében a kollégiumi tanárok nagy része derekasan kivette részét városunk kultúrelétéből. Felsorolhatunk néhány jeles személyiséget: *K. Péterfi Károly* filozófianár, műszavak alkotója, színműveket fordított magyarra diákjai számára. *Dósa Elek* a pesti egyetemen jogtudósi oklevelet szerzett, tanár. A szabadságharc alatt kormánybiztos. Tudományos munkáiért az MTA tagjává választotta. *Koncz József* lajtanár, könyvtáros, tudományos kutató, a kollégium történetének megírója.

Az Erdőszentgyörgyön megvásárolt hártakódexet róla nevezték el *Koncz-kódexnek*, melyben szinte száz év múlva a Sorbonne-on tanult *dr. Farczady Elek*, iskolánk diákja, majd tanára felfedezi a hatodik magyar nyelvemléket, amely Marosvásárhelyi Sorok és Glosszák néven vált közzismertté. *Bedőházy János* vegytan-teremtettantanár volt. Népszerűsítő tudományos munkái, versei, fordításai maradtak az utókorra.

A legnagyobb kulturális jelentőséggel bírt ebben a korban a *Kemény Zsigmond* Társaság megalakulása 1876-ban. Kezdeményezője és alapítója a Budapestről idetelepült *Tolnai Lajos* író és ref. lelkész, elnöke *Apor Károly*. Célja: „A széptudományok művelése, a helyi nyelvészeti sajátosságok és népköltési emlékek felkutatása és össze-

gyűjtése.” Tolnai kényszerű távozása után 12 éves szünet következett, de 1896-tól a Kolozsvárról hazatelepedett népszerű, országos hírnévű író, *Petelei István* elnökletével újraindult, és 1948-ig működött. Három közlőnyt is kiadtak: *Erdélyi Figyelő*, majd *Figyelő* és a harmadik Marosvásárhelyi Füzetek címmel. Ebbe a munkába a tollforgatókon kívül sokan, köztük kollégiumi diákok is bekapcsolódtak. Később az élő irodalom és zene megismertetését és népszerűsítését is vállalták. Történészek, nyelvészek és irodalmárok előadásokat tartottak. A KZST ülései nyilvánosak voltak, így jelentősen hozzájárultak a lakosság művészi ízlésének formálásához, műveltségi színvonalának emeléséhez.

Másik jeles személyiség *Bernády György*, a városépítő és iskolánk építője, majd főgondnoka. Budapesten szerzett gyógyszerészdoktori, majd jogász oklevelet. A XX. század első két évtizedét Bernády-korszaknak nevezzük, mert 11 évig polgármester, 4 évig főispán volt. A modern város megalapozója és a gazdasági fejlődés elindítója. Ő honosította meg a szecessziós stílusú építkezést: a Városháza és a Kultúrpalota megépítéséhez ide hívta *Komor Marcell* és *Jakab Dezső* budapesti építészeket, a gödöllői szecessziós művésztelepről *Körösfői-Kriesch Aladárt* (az előcsarnok festményeinek készítője), *Róth Miksát* (a két lépcsőfeljárattal jeles személyiségeket ábrázoló színes vitráliáinak alkotóját) és *Nagy Sándort* (a tükörtermi balladajelenetek kivitelezőjét).

Ezt a két épületet a Kárpát-medence legszébb szecessziós remekei között tartjuk számon, melyek városunk emblemikus jelképei, és örök időkre hirdetik a múlt időben a művészet örökkévalóságát és a gondos városatya halhatatlanságát. Polgármestersége alatt számtalan gazdasági beruházás, fejlesztés történt (utak, keskenyvágányú vasút, vízművek, csatornázás, utcák, közterek nyitása), de a szellemi élet, a művelődés terén is sorjáznak a megvalósítások: két általános iskola, szakiskolák, katonai alreáliskola létesítése és impozáns épületének megépítése (ma az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem), hangverseny- és moziterem kialakítása, városi könyvtár könyvkölcsönzéssel. Helyi napi hírlap és heti közéleti újság tájékoztatta a város és környékének olvasni tudó lakóit. A városi képtár számára megvásárolt, kiállított 15, magyar festőktől származó értékes alkotást. Bernády számtalan kivitelezésre váró merész tervet dédelgetett, de életpályáját és városunk gyors fejlődését kerékbe törte az első világháború.

Az Apollo-palota, egykor számos kulturális rendezvény helyszíne

A Kultúrpalota központi homlokzatán, a II. emelet ablakai alatt valóságos magyar panteon látható. A magyar irodalom, tudomány és művészet 27 kimagasló személyiségének kőbe vésett portréja közt találjuk a negyedik portrét, mely Baranyai Decsi Czimor Jánost örökíti meg, a Várban sírját emléktábla jelzi.

A trianoni tragédia után – a KZST égisze alatt – városunkban új folyóirat indult, melynek címe is árulkodó. 1919 augusztusában megindul a *Zord Idő*, a romániai magyar írók fóruma. Havonta egyszer jelent meg. Szerkesztette *Osvát Kálmán*, majd *Berde Mária*. Jelentősége abban állt, hogy nyilvánosságot teremtett kezdő íróknak is, világirodalmi műveket népszerűsített. Igen kedveltek voltak *Gulyás Károly* rajztanár és a téka könyvtárosa költőkről, írókról, a nagybányai festőiskola művészeiről írt népszerűsítő cikkei.

Gulyás Károly indította el művészi pályáján a kollégium diákját, *M. Kiss Pált*, aki Budapesten fejlesztette tovább tudását, Vásárhelyre vissza-visszatérve, majd 1966-ban Budapesten kiadta *Művészetről mindenkinnek* c. ismeretterjesztő munkáját az egyetemes művészet legjelentősebb alkotásairól. Az igazi új híd a Marosvásárhelyre hazlátogató képzőművész, *Sipos Loránd*, aki *Helyek* elnevezésű modern festészeti kiállításával örvendeztette meg városunkat.

A század 20-as éveiben a marosvécsi találkozóikon a helikoni írók megfogalmazták – sorsszerűen – a transzilvanizmus eszméjét, mely az irodalmon kívüli szempontoktól mentes kritikai hang kialakítására irányult. Programjukban a helyi hagyományok és európaiság szintézise szerepelt. Megalakították az *Erdélyi Szépművés*

Céh könyvkiadót Kolozsváron, (*Bánffy*) *Kisbán Miklós* megindítja az *Erdélyi Helikon* irodalmi folyóiratot.

Ebben a korban az irodalmi és zenei művek alkotói nemzeti gyökereink, a hagyományok feltárását tűzték ki célul, a nemzet tudat erősítését és a változás reményét akarván elültetni az elnyomás, a megaláztatás lélekölő évtizedeiben Marosvásárhelyen. Néhány név – a teljesség igénye nélkül – *Molter Károly*, *Kemény János br.*, *Gulácsi Irén*, *Berde Mária*, *Sipos Domokos*, *Tompa László*, *Nagy Endre* és mások. A marosvásárhelyi művészek is nagy hatást gyakoroltak a város kulturális életére, mint például *Gulácsi Károly*, *Bartók Béla* (*Ziegler Mártával*, első feleségével 1910 és 23 között sokat tartózkodott itt, innen indult különböző népdalgyűjtő útjaira), *Visky András*, *M. Kiss Pál*, *Aurel Ciupe* (a nagybányai festőiskolában képezte magát, majd külföldön), aki 1932-től a marosvásárhelyi festőiskola tanára és a helyi Képzőművészeti Múzeum megalapítója volt.

A századvégi kulturális életében maradtól alkotott *Székely János*, *Szőcs Kálmán*, *Sütő András*, a többször díjazott *Kovács András Ferenc*, *Markó Béla*, *Székely Csaba* (számos irodalmi díjjal tüntették ki), *Kovács Levente*, *S. Sebestyén Mihály*, *Láng Zsolt*, *Nagy Attila*, *Demény Péter*, *Csata Ernő* és mások.

Bár Marosvásárhely lakossága a legutóbbi (2011-es) felmérés szerint 130 ezerre csökkent (1992-ben 165 ezer volt), és mára csak 45%-a magyar nemzetiségű, ennek ellenére városunk ma is igazi iskolaváros. A műveltséget alapvetően befolyásoló 15 általános iskola (8 osztályos román és magyar, 1 német nyelvű), 8 líceum, valamint

1 román és 1 magyar tannyelvű gimnázium – ez a Bolyai Farkas Líceum – működik. A felsőoktatás 5 egyetem (sok fakultással) és 3 főiskola keretében valósul meg.

A kulturális fejlődést hivatott szolgálni a *Nemzeti Színház* román és magyar tagozattal és e mellett a másik 5 magyar színház, valamint a gyermekek számára a két bábszínház. A különböző sajtótermékek: a két magyar nyelvű napilap, egy hetilap és a *Látó* szépirodalmi folyóirat, mely havonta jelenik meg, tájékozódást és szellemi táplálékot jelentenek. Több magyar könyvkiadó működik. A hagyományörző *Székely Népi Táncegyüttes* nagy elismerésnek örvend kül- és belföldön is. A két magyar nyelvű rádió és az ETV frekvenciáin sugározzák a kultúrát.

A 21. században korunk nagyarányú tudományos, technikai és kulturális fejlődésének irányvonalát követve az itt élő kisszámú magyar közösség az egyetemes kultúrértékek alkotására törekszik a rejtelmes ellenszél útvesztőiben. A tapasztalt nemzedéknek nagy figyelmet kell fordítania nemzeti gyökereink, azaz szellemi örökségünk és jövőbe mutató törekvéseink megismertetésére és átadására a holnapot alakító fiatal nemzedéknek.

A Kultúrpalotát, Marosvásárhely szimbólumát 1915-ben meglátogató Ady Endre a Nyugatban ezt írta: „*Egy fontos erdélyi város, egy különösen nagyszerű ember jóvoltából kultúrpalotát csinált, különöset és nagyszerűt. Ez lesz, ha a Sors úgy akarja, a magyar menedék, dús takaró. Itt fogjuk őrizni magunkat, mi magyarok... Ide fogunk verssel, zenével, beszéddel összevonulni, ha baj lesz...*” Óhajtásom, hogy baj ne legyen soha, de a mi Palotánk örökké fenn hirdesse kulturális igényeinket és művelődési törekvéseinket!

Mi, marosvásárhelyi magyarok, sajnos nem dicsekedhetünk öthónapos színes rendezvénysorozattal, mint amilyen a *Csofárdalatos Baja*, de a mi közelgő (augusztus 20-27.) *Vásárhelyi Forगतagunk* is – immár ötödik alkalommal – kulturális örökségünk megőrzését, a magyar kultúra és hagyományok népszerűsítését tűzte zászlójára. Igazi közösségformáló, összetartó erő a *Marosvásárhelyiek Világtalálkozója* is a Forगतag keretében.

A nagy fejedelem, Bethlen Gábor szavaival élve *consilio firmata Dei* (Isten tanácsával megerősítve) és a biztonságosabb jövő reményével hinni szeretnénk, hogy még sokáig él és virul szülőföldünkön magyar kultúránk bő természettel kecsegtető virágos fája.

Buksa Éva-Mária
ny. tanár

Bernády György, a városépítő polgármester

■ *Bernády György* 1864. április 10-én született a Szolnok-Doboka vármegyei – ma Beszterce-Naszód megyéhez tartozó – Bethlen községben. Felmenői szintén az északkelet-erdélyi bányavidékről származtak. Nagypapa orvos, édesapja gyógyszerész volt. Bernády György iskoláit Besztercén kezdte a német tannyelvű elemi iskolában, majd a család 1878-ban Marosvásárhelyre költözött, ahol György később érettségizett. Orvosi pályára készült, ám apja hirtelen bekövetkezett halála miatt a család kérésére végül gyógyszerészetet tanult. Rá várt a családi üzlet folytatása. Érdeklődése azonban egyre inkább a városi politika felé fordult, s már 1889-ben, 25 évesen a marosvásárhelyi törvényhatósági bizottság tagjává választották. 1896-ban miniszteri engedéllyel jog- és államtudományi vizsgát tett, amely felhatalmazta köztisztviselői pozíció betöltésére. Ugyancsak ebben az évben országgyűlési képviselővé választották. A képviselőházban azonban érdemi tevékenységet nem fejtett ki. Egyike volt a Szabadelvű Párt közkatonáinak. Mandátumát nem töltötte ki, lemondását az országgyűlés 1901. január 19-én vette tudomásul, miután kinevezték Marosvásárhely rendőr-főkapitányává. A rendőr-főkapitányi állás összeférhetetlen volt az országgyűlési képviselőséggel, mivel előbbi köztisztviselői pozíciónak számított.

Ezután ért politikai pályája első csúcspontja: 1902 és 1913 között Marosvásárhely polgármestere volt. A polgármestersége alatt bekövetkezett robbanásszerű városfejlődés rendkívüli népszerűséget hozott számára.

Bernády György, a város polgármestere

1900-ban Bernády számára teljesebbé vált a köztügyekkel való foglalkozása, a városi rendőr-főkapitányi állás betöltésére vállalkozott, ugyanis a korábbi rendőr-főkapitány, *Lázár Benedek* lemondott, és előrehaladott kora miatt nyugdíjazását kérte. Bernády a feladatát példásan végezte: az állása betöltése előtt elutazott Budapestre, ahol a rendőrségi eljárásokat, szabályzatokat tanulmányozta. Egy sor újítást vezetett be, amelyek eredményeképp a városi rendőrség szervezettebbé vált, például kötelezővé tette az egyenruha viseletét. Gondjai is akadtak azonban, mivel az 1901-es országgyűlési pótválasztások alkalmával (a második körületben éppen amiatt, hogy Bernády lemondott mandátumáról) a választók és a rendőrök között dulakodás tört ki, ami lövöldözésbe torkollott. Négy halott és hét sebesült volt az ára a később „véres választás” néven elhíresült eseménynek, amely miatt felelősségre vonták a rendőrökért felelő Bernády Györgyöt is. A jogi eljárás komoly csorbát ejtett tekintélyén,

de végül felmentették a vádak alól, így polgármesterré való választásáig rendőr-főkapitányi állását is megőrizte.

A Monarchia idején a városvezetés élén a polgármester állt, akit a városi közgyűlés (a tanács) választott tagjai közül hat évre, illetve a törvényhatóságú városok esetében (mint amilyen Marosvásárhely volt) *városi főispánt* neveztek ki, aki a kormányt képviselte. A városi tanács fele részben azokból a nagyvállalkozókból állt, akik a legtöbb adót fizették (*virilisek*), a másik felét a városi polgárság választotta. A századforduló környékén a következők voltak Marosvásárhely polgármesterei:

Polgármester	Hivatali idő
Geréb Béla	1890-1901
Bernády György	1902-1913
Hofbauer Aurél	1913-1917

Marosvásárhelyen 1910-ig 52 városi tanácsos ült a város törvényhatósági bizottságába (26 választott és 26 virilisek), ekkor azonban kibővítették 78-ra, mivel a város területéhez csatolták Hídvég és Remeteszeg községet. Tehát a városi tanács fele-fele arányban oszlott meg: egyrészt minden évben összeállították azon polgárok listáját, akik a legtöbb adót fizették, közülük az első 26 került a városi tanácsba. A szavazás az akkori magyarországi törvények szerint zajlott, akárcsak Európa legtöbb államában, ún. *cenzosos szavazás* volt. Ez a rendszer elsősorban a gazdagoknak, nemeseknek biztosított lehetőséget a politikai élethez, kizárta viszont a műveletlen, vagy szegénysége miatt megvásárolható szavazókat.

A század elején Marosvásárhelyen kaotikus állapotok uralkodtak. Habár Geréb Béla polgármestersége idején, főleg budapesti nyomásra elindultak bizonyos fejlesztések, építkezések, de a városi tanács a korrupciós botrányok miatt nem örvendett nagy népszerűségnek. A század elején robbant ki *Vass Árpád* városi pénzügyőr sikkasztási ügye is, aki az eset után elmenekült és az ügy annyira továbbgyűrűzött, hogy a megyei és városi főispántól és polgármestertől kezdve az összes köztisztviselő ellen hosszú és bonyodalmas kivizsgálások indultak. 1901-ben az akkori polgármestert, Geréb Bélát „felfele buktatva” (országgyűlési képviselő lett) mentették ki az ügy alól, viszont a polgármesteri szék így megüresedett.

Ilyen körülmények között esett a választás Bernády György személyére, akit a tanács 1902. március 8-án választott közfelkiáltással polgármesterré. A történethez hozzátartozik, hogy Bernádynak nem volt kihívója, így kizárólag személye fölött döntött a tanács, amely azonban a politikai sokszínűsége ellenére tar-

Bernády György (1864-1938)

tózkodás nélkül, egyhangúlag szavazott rá. Ezzel egy szinte másfél éves keserves folyamat zárult le, ugyanis a tanács ismét működőképesé válhatott. Az újonnan választott polgármester első intézkedésével a pénzügyeket rendezte. Az akkori sikkasztó tisztviselőket kirúgatta, ezáltal rendet teremtett a pénzügyi szektorban, ami az 1903-as esztendő pénzügyi szenczióját eredményezte: nyolcvan év után először zárta a város pénzügyi esztendejét nyereséggel, és ez biztosítékot jelentett a pénzügyi befektetőknek. Őt nagy bankház hitelt ajánlott a városnak, mivel a város hitelképessé vált. A hitel ahhoz a rengeteg beruházáshoz, átalakításhoz kellett, melynek a város nekilendült.

Bernády György első polgármestersége mindenképp a leglátványosabb városfejlődési szinten, hiszen rengeteg új középülettel, utcával gazdagodott a város. Ezek tételes felsorolására nem vállalkozhatunk, csupán néhány fontos példát említünk.

Városrendezés

Polgármestersége alatt az egész várost és határát felmérték, rendezték a telekkönyveket, 117 új utcát és teret nyitottak, illetve a régiakat korszerűsítették. Ezen kívül parkokat alakítottak ki, az utak szélére fákat ültettek, megkezdik a Somos-tetőn a város kirándulóhelyének a kiépítését. Az utcaaszfaltozások eredményeképp mondható el, hogy az első világháború előtt az országban Budapest után Marosvásárhelynek volt a legtöbb aszfaltozott utcája. 1900-ban 78 jegyzett és elnevezett utca volt Marosvásárhelyen, 1914-re ezek száma 157-re ugrott, nagy részüket átnevezték, s átszervezés következtében is alakultak újak.

Az ún. Bernády-palota egy régi képeslapon

Közművesítés

A beruházások egy részét a nagymértékű közművesítések tették ki. A közművesítésbe beletartozott a vízhálózat, csatornahálózat, utcahálózat kialakítása, majd később hozzájött még a világítás is, majd a központosított fűtésrendszer.

A század eleji Marosvásárhely lakosságának gyors ütemű növekedése közegészségügyi problémákat idézett elő. A város életében beállt változások szükségessé tették a tudatos és tervszerű városfejlesztési elképzelések kidolgozását, valamint a korszerű infrastrukturális intézmények, közművek kiépítését. A városvezetés az 1890-es évekig – a korabeli közfelfogásnak megfelelően – elsősorban hagyományos rendészeti feladataira összpontosított, s nem mutatott készséget újszerű feladatok vállalására, így modern közműhálózatok kiépítésére sem. Csapadékos időjárás alkalmával a város gondoskodott az összegyűlt sár kihordásáról, száraz időben az utcák locsolásáról. A városvezetés nem mert nagy költségigényű és megtérülési kockázatú beruházásokba, kétes kimenetelű vállalkozásokba bocsátkozni. A nagyobb horderejű beruházásokra a város sokáig csak központi ösztönzésre vállalkozott. Bernády György polgármesterként ebben is változtatott: fellendítette a városvezetés befektetési hajlamát a merészebb projektek kivitelezésére. A vízmű 1908. november havának utolsó napjaiban már az elvárások szerint működött. A vízszolgáltatás megkezdése nem jelentette a vízműépítés befejezését. Az 1908-ban megépített vízmű nem tudta kielégíteni a megnövekedett igényeket. Annak ellenére, hogy a vízmű építésének kezdeményezése

országos viszonylatban az elsők között volt, a kivitelezés elodázása egy évtizedes lemaradáshoz vezetett más, hasonló nagyságrendű, nyugatabbra fekvő magyarországi városokhoz képest. A vízmű megvalósítása közben a városban az első évtized folyamán többször is kitört a tifuszjárvány, ami a hatóságok szerint a fertőzött víz, a romlott tej és a nem megfelelő szennyvízcsatorna hálózat miatt volt lehetséges. Ennek az orvoslására a polgármesteri hivatal az 1912-es év folyamán megszervezte a városi köztisztasági hivatalt 2 felügyelővel és 55 alkalmazottal.

A közművesítések másik költségesebb szakaszát a földgáz bevezetése jelentette volna. A gondolat először 1911-ben jelentkezett, amikor Kissármáson (a várostól 51 km-re) geológusok kálisó után kutatva véletlenül földgázmezőket fedeztek fel. Bernády György a város polgármestereként (és gazdasági befektetőként is) hatalmas lehetőséget látott kiaknázásukban, először kolozsvári szakértőkkel tárgyalt, miután kijelentette: „a földgáz fogja a jövőben eltartani a várost, az fizeti vissza a kölcsönöket, kamatokat, az lesz az aranyfedezet!” A polgármester 1911-ben két hónapot töltött az Egyesült Államokban a földgáz felhasználásának tanulmányozására, beutazva az országot New Yorktól Los Angelesig és vissza. Több mint negyven nagyvárosban járt, a Standard Oil Company szervezésében.

Rengeteg tapasztalattal érkezett vissza, azonban nem jött létre a földgáz szélesebb fölhasználása a gázmezők tulajdonjogi viszonyainak megváltozása, a kiaknázás körül fölmerült viták és akadályok miatt.

A városnak be kellett érnie a gáz csupán ipari célokra történő használatával – ezt a feladatot a gázgyár látta el.

„Épült Dr. Bernády György polgármestersége idején”

A térszervezés mellett a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedében zajlottak azok a városi középítkezések, amelyek a mai napig meghatározzák a város főterének térszerkezetét. Az épületek többsége eklektikus stílusban készült, de egyre több épült a divatos szecessziós stílusban, mint például a Kultúrpalota, a Városháza, a Református Kollégium, a katonai alreáliskola, a vízművek, az Agrárbank, valamint számos magánház és egyéb középület is.

A városi középítkezéseket a tanács által jóváhagyott irdatlan mennyiségű kölcsön felvételével fedezték, melyek egy részét a magyar állam adta, illetve helyi vagy fővárosi hitelintézetek biztosították. A város eladósodását Bernády a lakossággal úgy tudta elfogadtatni, hogy bizonyos kompromisszumot kötött: a városháza esetében az építkezésre és berendezésre a megbízást helyi vállalkozók kapták, ami egyben lehetőségeket jelentett a városi ipar fellendülésére. Az épület tervezését, akárcsak a Kultúrpalota esetében, budapesti műépítésszek végezték, a kivitelezéshez a versenytárgyalásokat 1906. júliusában tartották, a megbízást *Csiszár Lajos* marosvásárhelyi építész kapta, az épületfa-, illetve a bútorendelést a szintén helyi működésű *Mestiz Mihály és Fiai* cég nyerte el. Kivételt a Kultúrpalota kivitelezése képezett, amelyre Bernády nem városi kivitelezőket kért fel, hanem országos híru építészekre, művészekre bízta.

Az építkezések Bernády irányítása alatt történetek: folyamatosan konzultált a művészekkel, jóváhagyása nélkül nem engedett semmilyen változtatást. Ilyen szempontból a fentebb említett amerikai útja is befolyásolta a Kultúrpalota építését: „Az jutott eszembe, hogy az első emeletet meg kell ismételni és a tervezett második emeletet harmadikként az előbbiekre tenni.” – írta 1911-ben. A belső berendezést és az intézmények működéséhez szükséges felszerelést a városi lakosság hozzájárulásától remélte:

„A Közművelődési házban elhelyezendő intézmények e város minden egyes polgárának rendelkezésére fognak állni, illő tehát, hogy annak berendezési és felszerelési költségeihez e város minden egyes polgára, szegény és gazdag egyaránt járuljon anyagi viszonyaihoz mérten hozzá.” – állt a polgármester 1912-es Nyílt kérelmében.

1900-ban Marosvásárhelyen az össznépszerűség 64,6%-a tudott írni és olvasni, a

századfordulótól ez az arány 1910-ben már 70,5%-ra emelkedett. A városi műveltségi szint növeléséhez Bernády az újonnan létrehozott oktatási intézményekkel járult hozzá, ezáltal nagyobb hozzájárása volt a városi és környéki diákoknak az állami vagy egyházi oktatáshoz. Tíz év leforgása alatt 5 új elemi iskolát, egy polgári fiúiskolát, egy felső kereskedelmi leányiskolát és leánygimnáziumot, két fiúgimnáziumot (a református kollégium főépülete és a katolikus gimnázium) építettek, és új épületet kapott a katonai alreáliskola (a mai Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem) is. Az építkezés munkáját, folyamatát városi építészek, főmérnökök segítették, mint például *Staihl Andor*, *Flesch Adolf* és *Radó Sándor*.

Megvalósulatlan tervek

A Bernády György városvezetése alatt történt változások hatalmas költségei komoly problémát okoztak a városnak az eladósodás miatt. Egy nem sejtett gazdasági válság, az 1911-es és 1912-es árvizek, majd 1914-től a világháború kitérése egyben átoknak és áldásnak is számított: áldás, mivel amint az a későbbiekben kiderül, a város adósságainak nagyobb hányadától megszabadult. Ugyanakkor a háborús károk, veszteségek mellett nem valósulhattak meg olyan betervezett közintézmények, amelyek talán még szebbé tehetnék volna városunk főterét: a vármegye székháza, illetve a városi színház. Ezek olyan hiányosságok, amelyek későbbi korok megvalósításaihoz tartozhatnak. A

városvezetés Bernádyval egy múzeumot is álmodott, amely Marosvásárhely szabad királyi városi kiváltságát adományozó fejedelméről Bethlen Gábor nevét viselte volna.

Politikai élet

Bernády György első polgármesterségét elsősorban a városfejlesztés jellemezte, amely igen látványos, „kézzelfogható” folyamat volt. Ezáltal politikai aktivitása háttérbe szorult, bár a kortársak által is realpolitikusként jellemzett polgármester akcióihoz nem volt mindig könnyű támogatókat találni. A városi tanács önmagában olykor fékező erő volt, de baráti társaságként is viselkedett. Bernády György személyének

megkerülhetetlenségét jelzi, hogy bár politikai karrierje legelején *függetlenségi párti* nézeteket vallott, a század elején (polgármestersége idején) *szabadelvűként* kötelezte el magát, valamint a belpolitikai válságok alatt városfejlesztési szakpolitikusként viselkedett, nem törődve a városban és országban zajló politikai-ideológiai harcokkal. Politikailag csak 1910 után kötelezte el magát, amikor a Tisza István-féle *nemzeti munkapárti* szimpatizánsként mutatkozott. Kapcsolathálójának feltérképezése még várat magára, gyakori eset volt ugyanis, hogy városi „törzsellenése”, később barátja/védelmeszőjeként lépett fel. Polgármesterré való választása óta egy alkalommal, 1910-ben történt nagyobb méretű változás a városi tanácsban, amikor a testület 78 tagúra bővült. Ekkor a választásokon a városi választók két alakulat mögé tömörültek, melyek ideológiai hovatartozásai az országos pártrendszeri ideológiákhoz képest összemosódtak: a Polgármesteri Párt, valamint az Egyesült Városi Ellenzék. Ezek gyakorlatilag a városi tanács hozzáállását tükrözték Bernády polgármesteri tevékenységéhez. Ezen kívül 1908-ban tisztségében megerősítette Bernádyt a városi tanács, a polgármesteri mandátum ugyanis 6 évre szólt.

Bernády szobra az ún. Teleki-ház előtt Marosvásárhelyen

Bernády amerikai útján, 1911-ben

A Bernády-korszak egyik új építménye, a nyugdíjpalota

Bernády György polgármester „tisztsegeinek halmozása” jó példája annak, hogy a közösség tisztelt és megbecsült tagja volt: többször hosszabb-rövidebb ideig elnöke is volt a Székely Társaságnak, a helyi verseny- és úrlovas szövetkezetnek, az önkéntes tűzoltó egyletnek, a színügypártoló egyletnek, az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, a marosvásárhelyi Társaskörnek és a Szépitő Egyletnek, melyeket ő maga alapított, a Dalkörnek, a Kaszinónak, illetve a marosvásárhelyi Bethlen Gábor Szabadkőműves Páholynak stb.

A Bernády György polgármestersége alatt történt városrendezést már az adott korszakban neki tulajdonították, személye körül ebben az időszakban egyfajta kultusz alakult ki, amely a későbbiekben fokozódott. Ezt tovább növelte azon vacsorák, délutáni matiné szervezése, amelyek egy kötetlen környezetben a politizálás és társasági élet fellendítésére szolgáltak. Polgármesteri idejéből számos anekdota származik, amelyekben a furfangos, élelmes és tetterre kész polgármester jelenik meg, legyen szó tűzvészről vagy árvízről:

„Tegnap délután 2 óra tájban meggyuladt a városi nagy erdő előtti magaslaton az avar és az ott lévő cserjésben gyorsan terjedt végig a száraz fűven. A tűz hírére gyorsan megjelent az erdőn dr. Bernády

György polgármester, egy néhány tűzoltó és munkás s sikerült idejében eloltani úgy, hogy mondhatni: semmi kár nem történt, csupán az avar és száraz fű égett el egy jó darab helyen.”

Bernádyt ellenzéke sem kímélte, többször gyanúsították korrupcióval, sajtóperekben volt vádlott, sokszor erőszakos városvezetői módszereit bíralták, akár sajtó által:

„Tönkre megy ez a híres város, bizony Isten tönkre megyeiebb. Tönkre fogja tenni Bernády polgármester, az az ember, aki gyógyíthatatlan nagyzási hóbortjában nem akarja észrevenni, hogy csödbe kergeti előbb-utóbb ezt a kicsi várost. Nem figyel a közvéleményre, nem hallja az ész szavát, nem látja a nyakig eladósodott polgárok elkeseredett jajkiáltásait, ő csak megy eszeveszettül előre és viszi magával ezt a várost a szörnyű bukás felé. Így lesz ez.”

Vagy: „A város fel van túrva, árkok kígyóznak végig az utcákon, az aszfalt darabokban hever, hegyek, halmok, völgyek váltakoznak festői rendetlenségekben s a járókelők fogcsikorogva dicsérik az Urat, Lenarduzzit és – last but not least – a polgármestert.”

Tény, hogy a városvezetéssel nem minden esetben osztotta meg a város adóssága körüli helyzetet, a felvett kölcsönök mértékét, ami miatt szintén támadták. Munkájának az ára is megvolt, ugyanis polgármesteri fizetése országosan is magasnak számított (csak a főváros vezetője keresett többet): 1910-ben 10.400 korona volt, 1.600 koronás lakpénzzel együtt.

Összehasonlításképpen Kolozsvár (ugyanígy Temesvár) polgármestere 8.000 koronás bérért dolgozott, amihez 1.800 koronás lakpénz társult. A szintén jóval nagyobb városok közül Arad polgármesterének 6.000 koronás fizetése volt, 1.200 koronás lakpénz kiegészítéssel. A vádakra olykor kíméletlenül vágott vissza, de udvariassága is kötelezte:

„A legszigorúbb tárgyilagos kritika ellen nincs nekem és bizonyára nem lesz a v. tanács egyetlen tagjának sem kifogása. Hibákat követhetünk el... mi, akik vezettük a város ügyeit. Ezeket a hibákat a leszám-

olások rendjén meg lehet állapítani, s a vétkest felelősségre lehet vonni.” – írta egyik emlékiratában. És fontos, hogy az anekdoták mellett mi az embert lássuk, így emlékezzünk. Mert szerencsétlen kísérletnek bizonyult a város ivóvíz-ellátása, nem oldódott meg a földgáz bevezetése, és a város eladósodott. 1912-ben a gazdasági válság miatt tovább romlott az eladósodás, valamint az 1911-ben és 1912-ben kiöntött Maros komoly károkat okozott a városnak, de a védgát is ekkor épült ki.

A budapesti kormányzat saját embereként nem engedte elveszni Marosvásárhely polgármesterét, udvari tanácsossá nevezték ki, majd 1912 decemberében a Székelyföld Iparfejlesztő Bizottság miniszteri biztosává léptették elő, amely összefüggésben állt a földgáz kitermelésének tervével és azzal, hogy Marosvásárhelynek a régió fejlesztési központja szerepet szántak. 1913. január 11-én Bernády Györgyöt beiktatják városi főispáni méltóságba.

Teljesen a városi ügyektől így nem szakadt el, viszont első polgármesteri mandátuma ekkor véget ért. Politikai karrierje tovább folytatódott: az 1918-as impériumváltást követően a Romániához csatolt Erdélyben, Marosvásárhelyen maradt, 1922-1927 között a romániai országgyűlés képviselője, a romániai Országos Magyar Párt egyik meghatározó politikusa volt. 1926-1929 között másodszer (immár a román impérium alatt) is Marosvásárhely polgármestere volt. 1938-ban hunyt el Marosvásárhelyen.

Fodor János

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk a 2017. évre is előfizethető.
Érdeklődni az alábbi telefonszámon
lehet: 79/322-600

A Bajai Honpolgár
példányonkénti ára: 330 Ft.

Előfizetési díjaink a következők.

Helyben (házhoz szállítva) 4 000 Ft
Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft
Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft

Fizessen elő,
hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

Szent László-ábrázolások Marosvásárhely római katolikus templomaiban

■ A gyulafehérvári főegyházmegeye Szent László-emlékévet hirdetett ez évi lelkép-ásztori programjában. Az emlékév egyik kiemelt célja Szent László királyunk ére-nyeinek megismerése és gyakorlati keresz-tény életünkben való követése.

A marosvásárhelyi Keresztelő Szent János plébánia a pasztorális program szellemében foglalkozásokat szervezett kisiskolásoknak. Ennek keretében a város két római katoli-kus templomában a tanítóik által elkísért gyerekek I. László magyar király életéről, vitézségéről, uralkodásáról hallhattak. A hadviselés, törvényhozás, egyházszerzés néhány kiemelt példájából megérthették, hogyan vetett véget László a Szent István uralma után következő zűrzavaros állapo-toknak, hogyan szilárdította meg a fiatal magyar államot. A rendezvény kiemelt cél-ja volt az is, hogy a tanulók megismerjék a városban fellelhető Szent László-ábrá-zolásokat.

A Szent László-emlékév kapcsán az aláb-iakban arra vállalkozom, hogy a *Bajai Honpolgár* kedves olvasójának városunk két belvárosi templomát röviden bemutas-sam, és felhívjam a figyelmet az ezekben a templomokban található, Szent Lászlót ábrázoló alkotásokra.

Az egykori jezsuita *Keresztelő Szent Já-nos templom* a főtér északkeleti részén áll, 17. századi lakóházban kialakított ko-lostor csatlakozik hozzá. A jezsuiták által

Az egykori minorita templom bejárata

építettet imponáns barokk templom jelenleg a belvárosi egyházközség plébániatemplomaként szolgál.

A városban 1702-ben megalapított rend munkáját *Kövesdi Boér Simon*, Fogaras várának főkapitánya segí-tette, aki a szerzetesek rendelkezé-sére bocsátotta Poklos utcai (jelenlegi főtér) házát. Adományával biztosítot-ta a misszió megalapítását a város szívében, és megvetette a helyi római katolikus egyházközség alapját.

A politikai viszonyok gyökeres vál-tozásának köszönhetően a katolikus hitélet lendületes fejlődésnek indult. Kezdetben a jezsuiták a Boér Simon-tól kapott házában berendezett kis ká-polnában tartották a miséket. Később a nemesek a város és a hívek anyagi támogatásával egy kis fatemplomot építettek. A Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt új templom alapkövét 1728. augusztus 8-án tették le. A jezsui-ták által kedvelt kápolnasoros, oratóriu-mos típusú templom *Valentinus Scherzer* atya tervei alapján épült, építészeti pro-gramja a bécsi jezsuita templom rendsze-rére vezethető vissza. A hat mellékolttárral és padokkal berendezett templomot 1750. október 4-én szentelte fel *báró Sztojka Zsig-mond Antal* püspök.

A templom berendezési tárgyai – a főoltár, a mellékolttárok és a szószék – az erdélyi barokk alkotások legszebb emlékei közé tartoznak. A szentély keleti fa-lához támaszkodó főoltárt a 18. szá-zad két kiemelkedő művésze, *Anton Schuchbauer* és *Johannes Nachtigall* készítette 1755-ben. A megrendelők *gróf Haller János* és felesége, *Daniel Zsófia* voltak. Az eredetileg vöröses, illetve kékes tónusú márványozással borított, gazdag fémszínezésű oltárt oszlopok tagolják. A két külső oszlop-közben az Ó- és Újszövetséget szim-bolizáló nagyméretű szobrok állnak. A *Michael Angelo Unterberger*nek tulajdonított főoltárkép Jézus meg-keresztelését ábrázolja. Az említett mesterek készítették a templom négy mellékolttárát is. Zöld alapszínű felü-letüket eredetileg aranyozott és lüsz-terezett rátétdíszítések ékesítették. Az északkeleti kápolna oltárán a vizet fa-kasztó Szent László látható. Az északi, középső kápolna oltárképe Szent

A Keresztelő Szent János-templom a főtéren

Józsefet ábrázolja a gyermek Jézussal. A délnyugati kápolna oltárképén a gyónási tit-kot megőrző Nepomuki Szent János térdel a feszület előtt. A középső déli kápolna képe a keresztfa tövében imádkozó Bűnbánó Mag-dolnát jeleníti meg.

A templom kiemelkedő művészeti alko-tása az Anton Schuchbauer és Johannes Nachtigall által készített szószék, amelyet gróf *Bethlen Miklós* és neje, gróf *Csáky Krisztina* ajándékozott 1757-ben. A szó-szék mellvédjét a négy evangélista fából faragott ülő szobra díszíti: Szent János a sassal, Szent Lukács a bikával, Szent Márk az oroszlánnal, Szent Máté az angyallal. A szószékkoronán a Gonosz fölött győzedel-meskedő Szent Mihály főangyal áll. A szó-szék és a szószékkorona között elhelyezett domborművön a keresztre feszített Krisztus körül a jezsuita rend szentjeit ábrázolták.

Az oldalkápolnák és az oratóriumok festett üvegablakait 1898-ban a grottaui Türcke cég készítette. Két évvel később, 1900-ban *Szirmai Antal* barokk előképekre visszavezethető mennyezetképeket festett a boltozatokra.

A templom terében két helyen tűnik fel a sziklából vizet fakasztó Szent László király alakja: a kimagasló művészi értéket kép-viselő barokk mellékolttáron az északkeleti kápolnában és egy festett üvegablakon a középső déli kápolnában. Az előbbin sötét, sziklás előtér előtt magasodik a lovon ülő, lobogó palástos, koronás szent férfi alakja, oldalán kard, jobbujában lándzsa, mellyel

Vízet fakasztó Szent László-ábrázolás a Keresztelő Szent János plébániatemplom festett üveglakán

Mózesként vizet fakaszt a sziklából. Jobboldalon a háttérben a legendából ismert szomjas harcosok csoportja. A kompozíció közvetlen előképe *Andreas* és *Joseph Schmutzer* egyik 1731-es rézmetszete.

Az egykori minorita épületegyüttes legrégőbbi, 18. századi elemei a főtér fölötti magaslaton álló templom, valamint a kolostor egy része. A városban a 18. század első felében újra letelepedő minoriták építkezésére vonatkozóan egyelőre nem rendelkezünk levéltári forrással. A Páduai Szent Antal tiszteletére szentelt templom az építést megörökítő emlékkő alapján 1760–1767 között épült, a kolostor már az 1740-es évektől.

A templom az egyenes záródású, két-szakaszos szentélyből és az egyszakaszos hajóból áll, ehhez csatlakozik a sokszögű karzat tere és a bejárat. A 18. században befejezetlenül maradt épület csak az 1893-tól kezdődő építkezési munkálatok során kapott méltóbb főhomlokzati formát. A bejárat felett ekkor alakították ki a harangok számára a tornyocskát.

A szentély alatt kriptá található, ahol a temkezés egymás fölé rendezett fülkékben történt. Az itt eltemetett fontosabb rendtagok közül megemlíthető: *Verzár Manó*

nyugalmazott curiai főlevéltárnok (1808–1894), ft. *Bara Özséb* tartományfőnök (1846–1894), *Tapody Tamás* házfőnök (†1901). *Verzár Manó* 19. század végi, valamint *selyei Tolnai Antal* (†1777) kvalitásos barokk, a kriptafalának támasztott sírkőfaragványai feltehetően a templom belső terében helyezkedtek el.

A liturgikus tér korábbi kialakítása és berendezése fotók alapján rekonstruálható. A szentély déli falánál álló, Páduai Szent Antalnak dedikált főoltár az orozati rész kivételével jelenleg is megvan, de a szentély keleti oldalán elhelyezett szószerék és a két barokk mellékoltár építményét, valamint az áldoztató rácsot

elbontották. A bal oldali mellékoltárban kapott helyet *J. Hofrichter* budapesti festő ál-

tal 1894-ben festett Raffaello *Folignói Madonnájának* másolata, az orozati részben pedig a Szent Borbálát ábrázoló olajkép. A jobb oldali mellékoltár a Szent Család, az orozati részben pedig a Szentháromság olajfestményeit foglalta magába, melyeket a 19. század végén átfestettek. Az elbontott mellékoltárokhoz tartozó festmények közül a Folignói Madonna másolata jelenleg a szentély keleti falán található, a többi olajfestmény a marosvásárhelyi Egyházművészeti Gyűjteménybe került. A 18. századi, barokk oltármennyzék közül csak kettő található jelenleg is a templomban.

A főoltár központi barokk olajfestményét – Páduai Szent Antalnak megjelenik a gyermek Jézus – a szoborfülkékben elhelyezett, Szent István és Szent László magyar királyok historizáló szobrai fogják közre. Szent Lászlót katonai erényei és jó megjelenése által kiváló népszerűsége szertevő lovagkirályként ábrázolták, páncélban, koronával, rövid nyelű bárdal és magyar címerrel díszített pajzzsal.

Marosvásárhely két belvárosi római katolikus templomának bemutatása lehetőséget nyújtott arra, hogy felvillantsuk azt a három művészeti alkotást is, melyen Erdély fővédőszentjének alakjával találkozhatunk. Kívánom a kedves olvasónak, hogy mielőbb kereshesse fel személyesen ezeket a Szent László-emlékeket városunkban!

Barabás Kisanna

Az egykori minorita templom főoltára

A marosvásárhelyi református temető a 17–18. században

■ A marosvásárhelyi református temető vitathatatlan művészettörténeti értékére előbb *Pálmay József* és *Kelemen Lajos*, majd *Csekme István* hívta fel a figyelmet, de az utóbbi időben több helyi lapban, valamint a világhálón közzétett cikk írója is kiemelte a város történetében elfoglalt jelentős helyét. Feltűnő azonban, hogy az említett kiadványok, cikkek egyike sem fektet hangsúlyt a temető évszázadokon átívelő fejlődéstörténetének bemutatására. Csupán *Farczádi Elek* közöl a marosvásárhelyi református egyházközség életéről írott művének kéziratában erről egy rövid összefoglalót.

A temetőkert kialakulása és fejlődése

Az eddigi kutatások azt bizonyítják, hogy a marosvásárhelyi református temető létrejötté *Nagy Szabó Ferenc* krónikáíróhoz fűződik, aki – saját feljegyzései szerint – 1617 januárjában, a korán elhunyt Istók nevű fia számára Kolozsvárról hozatott koporsókövet az általa vásárolt és elkerített sírkertben állította fel. A város vezetése a sírkert melletti telken ugyancsak temetkezési helyet alakított ki. A krónikás jóvoltából a két telek röviddel ezután egybeolvadt, és a református egyház tulajdonába került. 1638-ban már biztosan az egyház gondozásában volt, hiszen ekkor jelenik meg először az egyházi számadásokban is. A temetőkert jelentősebb bővítése már 1643-ban megtörtént, amikor *Batizi János* lelképásztor özvegye, *Homonnai Zsófia* majorjának felső részét az eklézsiának adományozta.

A kis kiterjedésű temetőkertet sánc, illetve fonott „töviskerítés” vette körül, főbejáratát pedig fakapu védte. A szerény kivitelezésű építmények gyakran javításra szorultak. A csekély értékű beavatkozások a 17. századi egyházi számadásokban folyamatosan nyomon követhetők. A korszak legnagyobb beruházását 1698-ban jegyezték fel. Ekkor készült el ugyanis a temető ma is használatban lévő cintermének korai változata, *Halmágyi Mihály* bírósága alatt. Az építkezés költségeit (a mestergereandán található felirat szerint) özvegy *Weér Judit* fedezte, aki férje, a zernyesti csatában elesett *Teleki Mihály* erdélyi kancellár emlékére tett jelentős adományt az egyház javára. A levéltári források korábbi ravatalozót ugyan nem említenek, de feltételezhetően létezett, 1682-ben ugyanis egy ismeretlen egyházi a temető számára 48 dénárért székeket készíttetett. Az új cinterem 1698. október 30. és december 31. között készült el, és 216 forint 56 dénárba került. A *Theatrunként* is említett építményt deszkakerítéssel kerítették el, a 18. század első felében pedig több alkalommal is megjavították.

A ravatalozó, mellette régi sírkövekkel

1748-tól a források egy külső és egy belső temetőkertet említenek, ami egyrészt a temetőnek a sírokat magába foglaló részére, másrészt pedig az azon kívül eső, megművelés alatt lévő parcellákra vonatkozhatott. Az utóbbi jelenthette az ún. ütközőzónát a temető és a szomszédságában lévő köz- és magánterületek között. E terület markánsabb kijelölése végett építtetett a konzisztórium 1749-ben az ott húzódó temetőszánchoz egy kis kaput és egy láb (magas) kerítést.

A tárgyalt időszak utolsó területbővítését nem a sírok számának növekedése, hanem gazdasági érdekek indokolták. Ezt szem előtt tartva vásárolta meg 1753 áprilisában az egyház 60 forintért a helyi jezsuitáknak a *Református Cemeteriumban* lévő pusztai földcsékjét, „*melynek egy felől való vicinussa Marosvásárhelyi Civis Circumspectus Bányai Ferencz Uram kertje, másfelől pedig ugyan az említett Tekintetes Ref. Eklézsia temetőhelye.*” A megvásárolt parcella felhasználásáról az 1773-ban összeállított vagyonleltárból értesülünk, amely a temetőkertben lévő parcelláról és épületekről is részletes leírást ad. E szerint: „*Vágyon a városnak napkelet felől való részén egy temetőkert, melyben vágyon zsendely fedél alatt, deszkakerítésben temetési alkalmatlanságra épített szín. Ennek egyik felén vágyon építve egy faház, melyben most laknak az órás és a temető gondviselője. Ezen temetőkertben vágyon három darab taxás dohányföld (a jezsuitáktól vásárolt parcella). A temető kerítésén belül is volt egy darab dohányföld, amelyet évenként az órás bérelt. A kerítésen kívül egy szalmafedeles faház is épült,*

amelyet élete végéig *Keszi György* özvegye használhatott. A faház mellett az egyház egy házhellyel is rendelkezett, amelyet *Gál Erzsók* – tisztességes eltemetése fejében – adományozott az egyháznak. Az összeírás magáról a sírkerről nem tesz említést, ahogy az 1779-es vallatási jegyzőkönyv sem, de utóbbi pontosan meghatározta a temető akkori oldalainak hosszúságát. Ennek értelmében a temetőkertnek a Farkas utcából nyíló kaputól a Szakáll Száraztő sáncig terjedő része 143½ erdélyi öl hosszú volt. A kápolna melletti országúttól az ispotály irányába keresztülhaladó oldalnak 133, míg a Farkas utcai polgári telkek vége fölött, a temető szín mellett elhaladva, a Görög Márton háza ellenében levő országútig húzódó oldalnak a hossza 157½ öl volt. Végül a temetőnek a Görög-féle házzal párhuzamosan fekvő temetőpalánktól Hints Lőrinc telkéig húzódó oldala 83 öl hosszúságú volt. Ennek alapján megállapítható, hogy ebben az időszakban a temetőkert valamivel több mint öt hektár területen feküdt, és további bővítése már csak 1808-ban, *Nemes György* főgondnoksága idején történt.

A temető felügyelete és hasznosítása

A temetőkert fölött a református egyház rendelkezett, jó működéséről és karbantartásáról pedig a konzisztórium által kijelölt egyházi gondoskodott. A vizsgált időszakban összeállított egyházi számadások egyértelműen alátámasztják, hogy a temetőben végzett építkezésekhez és a javításokhoz szükséges nyersanyagok beszerzése, a mestereberek és napszamosok felfogadása, élelmezése, a munkálatok felügyelete, illet-

Régi sírkő gazdag epitáfiummal

ve az elvégzett munkáért járó díjak kifizetése is az egyházi feladatkörei közé tartozott. Számos esetben a munkából ő maga is kivette a részét. Ugyanakkor kötelessége volt a temetkezések jó rendjét is fenntartani, illetve adott esetben az elöljáróság megbízásából a temetés menetét is lebonyolítani. Jól példázza ezt *Kincses Márton* egyházi 1776-os számadása, amelyben egy szegény ember eltemetéséhez szükséges költségeket az alábbiakban sorjázza: „*Szegény ember meghalván, a tisztelt uraimék parancsolatjából eltemettük, 24 dénár. Koporsónak adtam hat szál deszkát, a koporsóhoz vettem 50 lécszeget, 17 dénár. Gyertyát vettem a virrasztóknak, 6 dénár. A sírásóknak s a virrasztóknak borra 25 dénár. Sírásóknak kenyeret, 27 dénár. Négy deáknak adtam 25 dénárt. A harangozónak 24 dénár, a kántornak 12 dénár.*”

Sírkő a 17. századból

A temetőben lévő sírok viszonylag alacsony száma miatt a terület legnagyobb részét szántók és kaszálók, később pedig dohányföldek és kertek tették ki, melyeket az egyház bérebe adott vagy megművelt. A földterületek műveltetéséről, a bérek beszedéséről, illetve a termény hasznosításáról is az egyházi gondoskodott. Ezekről pontos költségvetést készített, amelyet a konzisztórium által kijelölt bizottság vizsgált felül. Ő felelt ugyanakkor a 18. század folyamán felépített lakóházak taxájának beszedéséért, a bérlők és a temetőkertbe járók jó magaviseletéért is. Erre szükség is volt, mert az oda tanulni járó kollégisták és gyerekek rossz magaviseletükkel sok esetben jelentős károkat okoztak. Az 1781. évi presbitergyűlési jegyzőkönyvben találjuk az első olyan konzisztórium határozatot, amely a tanulóknak a temetőkertről történő kivitiltásáról döntött.

Mivel a temetőőr fogalmával csak az 1800-as évek első felében találkozunk, a temetőkert felügyeletének és takarításának feladatát – a házak felépítését követően – az egyház vezetése lassacskán a bérlőkre ruházta át. 1797-ben *Gombkötő Szatmári József* azzal az ígérettel kérte a konzisztórium hozzájárulását ahhoz, hogy a temetőben lévő házat továbbra is bérelhesse, hogy a rábízott feladatokat továbbra is pontosan ellátja. Az elöljáróság döntése értelmében ő és lakótársa (*Csizmadia Nagy György*) olyan feltétellel maradhattak, hogy a cinterem körüli takarítást és a temető felügyeletét továbbra is ellássák. A lakók a házak körül kialakított kertecskéket is bérebe vették és megművelték, sőt esetenként a béruket a temetőkertről végzett közmunkával rótták le, amint az egy 1778-ban összeállított számadásból is kiderül: „*Vászi István is dolgozott házbéli bérebe, 14 napokat, pénzt pedig nem fizetett.*”

A temetések

A temetések évenkénti száma az egyházi számadásokban közölt harangoztatásokból elég pontosan megállapítható. Így például 1644-ben 31, 1658-ban 50, 1778-ban pedig szintén 31 halottért fizettek a hozzátartozók harangoztatási díjat. Ennél természetesen valamivel több volt az elhunytak száma, mert nem mindenki tudta ezt a taxát kifizetni, bár ez esetben (mint a korábban említett szegény ember halálakor) előfordult, hogy a költséget az egyház fedezte. Az elhunytak temetéséről a hozzátartozók, az egyházi szolgálatban lévő személyek temetéséről pedig az eklézsia gondoskodott. A forrásokban először *Dállyai György* kántor 1714 júliusában történt temetéséről találunk részletes leírást. A kántor temetési költségeit az eklézsia fizette. A tetemet szurokkal és viasszal bélelt koporsóban helyezték el, és a cinteremben ravatalozták fel. A koporsót a temetésig fizetett emberek őrizték éjjel-nappal, fölötte pedig virrasztottak. A halottnak írott fejfát faragtattak. A temetés közben az ott összegyűlt koldusoknak és szegényeknek alamizsnát osztottak, utána pedig a résztvevők halotti tort ültek. A korabeli iratok további részleteket tartalmaznak *Szokolay István* prédikátor (1720), egy kántorné (1726), *Benkő Ferencz* (1745), valamint *Kapronczay György* prédikátor (1746) temetéséről. Utóbbi esetében a számadást készítő egyházi a temetkezéseknél használt kellékeket is megemlíti (szemfedélre való gyolcs, koporsóborító gyolcs, violaszínű tafota, zománcos fekete szeg). A temetéshez szükséges kellékeket kezdetben minden család maga szerezte be, majd 1790-től akár bérelhetete is.

Gróf iktári Bethlen Kata halála után ugyanis a leszármazottak egy, három részes, holttestek alá való karmazsin selyem derékajlat és két, rojtos selyemgombokkal díszített párnát ajándékoztak az eklézsia-nak azzal a feltétellel, hogy azok fizetség ellenében az igénylők számára kiadhatók legyenek. A temetési szertartást végző lelkészek szolgálatáról ebből az időszakból nincsenek adataink. Ennek ellenére *Farczádi Elek* állítja, hogy hosszúak és körülményesek voltak.

A Nagy Szabó Ferenc által létrehozott temetőkertről a 18. század végére már számos, közismert személyiség nyughelyeül szolgált, akik közül némelyek sírköve (pl. *Nagy Szabó Mihály* városbíró, *Egyedi Szócs István* céhmester) a mai temetőkertről művészettörténeti értékeinek tárát gazdagítják.

Berekméri
Árpád-Róbert

Kastélysorsok Maros megyében

■ A Maros völgyét Erdély és Románia Loire-völgyeként is lehetne emlegetni. A Gyergyóimedencétől a Tiszába való ömléséig számtalan kastély sorakozik mindkét partján. Ha csak Maros megye területét vesszük, és csak azokat a településeket, amelyek közvetlenül a Maros partján találhatók, akkor is tizennégy kastélyról beszélhetünk kb. 90 km-en belül. Ezek a kastélyok az erdélyi arisztokrácia fénykorának és megsemmisítésének a szemtanúi.

Az erdélyi nemesség pusztulása az 1921-es romániai földreformmal kezdődött. A reform egyik határozott célja a magyar fölbirtokos réteg gazdasági erejének megtörése volt. A törvény 200 hold körül állapította meg a meghagyandó mezőgazdasági terület felső határát. Az első kommunista földreform 1945-ben mindössze 50 holdat hagyott meg, majd bekövetkezett az 1949-es államosítás. Egyetlen éjszaka alatt, március 2-áról 3-ra virradóra a kastélyok kiürültek. Lakóik kényszerlakhelyre (Domiciliu Obligatoriu, D.O) kerültek. Az 1990 után elindult visszaszolgáltatási törvények lehetővé tették a legtöbb kastély visszaszolgáltatását (néha óriási nehézségek árán). A visszaszolgáltatott épületek mellé azonban a birtokok töredéke vagy elhanyagolható része került vissza, amely nem elegendő egy műemléki listán szereplő épület felújítására. A tulajdonosok szembekerültek a román állam érdektelenségével, az európai pénzek lehívásának nehézségével. Sokan kilátástalannak találták a helyzetet, és megváltak őseik otthonától. Akik továbbra is dacolnak, azzal küszködnek, hogy milyen rendeltetést találjanak az épületeknek, hiszen elég kevés esély van arra, hogy ezek a kastélyok a közeljövőben újra családi otthonként szolgáljanak.

A következőkben röviden a Marosvásárhelytől északra és délre, a Maros völgyében található kastélyok építésének, birtokos családoknak a történetét, illetve a mai helyzetüket mutatjuk be.

A mai Marosvásárhely egyik negyede 1968-ig önálló településként létezett. *Meggyesfalva* a 18. századdal kezdődően a *gróf Kornis* család tulajdonát képezte. A Kornis családtól került a *gróf Lázárokhöz*. Utolsó tulajdonosa *gróf Bissingen Ottóné, Lázár Nóra* volt. A kastély valószínűleg a 18. században épült, és a 19. században átalakították. Épületei az 1920-as években tűz martalékává váltak. A hajdani virágzó birtokból napjainkra csak néhány épület maradt meg, ezek közül is a legértékesebb az ún. Vadászház.

Marosvásárhelytől északra indulva az első

település *Marosszentgyörgy*. A ma is létező kastély középkori alapokra épült. A 19. századig a *Petki* család tulajdona volt, majd házasság révén a *Máriaffi* családé lett. Az 1870-es években épült a mai kastély. A család eredeti neve *Maksai* volt, majd Maksai Dávid katolizált és felvette a Máriaffi nevet. A kommunizmus idején az állami gazdaság használta. A rendszerváltás után elhagyottá vált. A Máriaffi család visszaperelte az épületet és továbbadta a helyi önkormányzatnak. A kastély ma a helyi önkormányzat tulajdona, szakszerű megmentése elkezdődött.

A következő kastély *Nagyvernyén* található. A Máriaffiakkal közeli rokonságban álló báró *Bálint* család kastélya 19. századi jegyeket visel magán. A sokáig iskolaként használt épület visszakerült a család tulajdonába, de helyzete megoldatlan.

A Maros völgyén tovább haladva észak fele a *Telek*iek birtokaira érünk. A család ősi kastélya *Germeszegen* található. 1477-ben már említenek egy várkastélyt ezen a helyen. A birtok 1675-tel került Teleki Mihály tulajdonába. A régi várkastélyt 1772-ben bontották le, és elkezdték a mai kastély építését. A megrendelő gr. Teleki László volt. A kastély a *Grassalkovich*-v. gödöllői stílus ritka erdélyi példája. A Germeszegen lakott Telekiek közül többen rendkívüli karriert futottak be. Teleki József a 18. században bejárta Európát, találkozott Voltaire-rel, Rousseau-val, Domokos politikus, történész, unokája, ugyancsak Domokos, a kastély 20. század eleji tulajdonosa

létrehozott egy kastélymúzeumot, ahol keletiszőnyeg-gyűjteményének legszebb darabjait is kiállította, a grófot ugyanis az egyik legnagyobb keletiszőnyeg-gyűjtőként tartották számon az akkori Magyarországon. Az államosítást követően a kastélyban TBC-preventórium működött 2011-ig. Ma a Telekiek mindent megtesznek a kastély megmentéséért. Lassan, de az épület kezdi visszanyerni régi fényét, visszaköltözik az élet a kastélyba bálók, rendezvények, konferenciák révén. Mindezek ellenére a kastély jövőbeni rendeltetése még nyitott kérdés.

1756-ban a Telekiek között birtokelosztás történt. Három testvér osztozott, létrehozva ezután a család három ágát. Sándor örökölte az ősi germeszegi birtokot, Sámuel lett *Sáromberke* tulajdonosa, Lajos pedig *Sárpatakon* telepedett le.

Sáromberkén tehát Teleki Sámuel kezdett el építkezni. 1769-1773 között épült fel a kastély két épülete. Teleki Sámuelnek, Erdély kancellárjának a könyvszeretete adta az erdélyi és a magyar kultúrának a marosvásárhelyi Teleki-tékát, amely 1802-től közkönyvtárként működik. A sáromberki kastélyegyüttes harmadik épületét az ág utolsó képviselője, Teleki Sámuel, a híres Afrika-kutató építtette 1912-1914-ben, *Möller István* tervei szerint. Az államosítás után a kastélyban szakközépiskola működött és működik napjainkban is. A kastélyt az örökösök visszakapták, helyzete azonban megoldatlan.

Kerelöszentpál pusztuló kastélyának romjai

Gernyeszeggel átellenben, a Maros túlsó oldalán található *Sárpatak* kastélya. Sárpatakon eredetileg két kastély létezett. Ezek közül az ún. alsó kastély létezik ma is. Építése a 19. századra tehető. Művészettörténészek a Pest környéki klasszicista kastélyokhoz hasonlítják. Az államosítás után, 1951-gyel kezdődően fogyatékos nők otthona lett. A birtokviszony napjainkig sem megoldott.

Ha továbbhaladunk, Sárpatak után következik *Vajdaszentivány*. A 18-19. század fordulóján épült kastélyegyüttes két épülete br. *Kemény Miklós* nevéhez köthető. A 19. század végén, házasság révén került a gr. *Zichy* család tulajdonába. Tőlük államosították 1949-ben. Az épületeket visszaszolgáltatták, ma vendéglátóipari egység működik bennük.

Ma Szászrégen egyik külvárosa a néha rossz hírű *Abafája* a báró *Huszár* család kastélyával. A család eredeti neve *Boér* volt. Boér József 1728-ban bárói rangot kapott és névváltoztatást hajtott végre, felvéve a *Huszár* nevet. A család legtragikusabb képviselője, br. *Huszár József*, akit az 1956-os erdélyi szervezkedések kapcsán halálra ítélték, és 1958-ban kivégeztek. A középkori alapokra épült kastély barokk és klasszicista jegyeket hordott magán. A kastélyban volt 1928-1929 között házitánító, a híres erdélyi költő, *Dsida Jenő*. A kastély épületei sokáig fogyatékos gyerekek otthonaként szolgáltak. A visszaszolgáltatás után az épületek üresen maradtak. 2015-2016 telén a környékbeli lakosok széthordták a főépületet, a gerendákat eltűzelték, a falakat ledöntötték a téglák másodlagos felhasználása céljából. Ma

A megújuló gernyeszegi Teleki-kastély

a kastélynak csak a külső falai léteznek.

A Maros völgyének talán legszebb helyén, *Marosvécsen* található a báró *Kemény* család várkastélya. A középkori eredetű épületnek a 17. század közepéig több tulajdonosa volt. A hagyomány szerint *Werbőczy István* itt írta volna a *Háromkönyv* egyes részeit. A 17. század közepén *Kemény János* későbbi fejedelem tulajdonába került. Az ő családja 1949-ig volt a kastély tulajdonosa. A kastély valamikor a 15. században épült, mai kinézetét főleg *Kendi Ferenc* átépítéseinek köszönheti a 16. században. A 20. század elején néhány kisebb átalakítás történt a kastélyon *Möller István* tervei szerint. A kastélyhoz kapcsolódik az Erdélyi Helikon létrejöttje. Br. *Kemény János* 1926-ban hozta létre az Erdélyi Helikon Íróközösséget, majd 1928-ban az Erdélyi Helikon folyóiratot. A marosvécsi kastély találkozási helyet biztosított az erdélyi magyar irodalom kimagasló egyéniségeinek. Az államosítás után az épületben fogyatékos gyerekek otthonát rendezték be. A család tagjai visszaperelték az épületet, de az intézmény csak 2014-ben költözött ki. A várkastélyt park veszi körül, amely temetkezési helyként is szolgál, itt nyugszik többek között br. *Kemény János* és gr. *Wass Albert*.

A Marosvásárhelytől délre fekvő kastélyok közül érdemes megemlíteni a *Hallerek* által építtetett kastélyokat *Szentpálon* és *Marosugrán*. A *Hallerek* a 16. században telepedtek le Erdélyben. A család *Frankföldről* származik, és *budai kitérővel* érkezett Nagyszebenbe. Első erdélyi képviselőjük *Haller Péter*; Nagyszeben polgármestere, városi tanácsos volt. Leszármazottai Erdély különböző vármegyéiben szereztek birtokokat, és beházasodtak a legfontosabb erdélyi magyar nemesi családokba. A *Szentpáli várkastélyt* *Haller István* 1610-ben kezdte el építeni. Ezt az épületet bővítette *Haller János* 1674-ben. Ebből a középkori kastélyból napjainkra semmi nem maradt, hiszen ennek a helyére épült az 1760-as években a jelenlegi kastély, gr. *Haller Gábor* tábornok és felesége, *Grassalkovich Anna Mária* (édesapja a *Baján* is birtokos gr. *Grassalkovich Antal* volt) megrendeléséből. A család *Szentpálon* lakott tagjai közül érdemes megemlíteni gr. *Haller Ferencet*, aki a magyar nemesi testőrségnek volt főhadnagya, 1842-

Mezőzáh rohamosan romló állapotú kastélya

1845 között horvát-szlavón bán. 1865-1867 között erdélyi udvari kancellár, majd ezután a királyi testőrség kapitánya lett.

A kastély az államosítás után mezőgazdasági központ volt. Pusztulása 1990 után kezdődött. Gazdátlanul maradt, így megkezdődött rombolása. A családnak visszaszolgáltatták, ám még nem tudták a rohamosan pusztuló kastély helyzetét megoldani.

A szomszédos Marosugra kastélya jobb helyzetbe került. A *Szentpáli Hallerek* egyik mellékágának tulajdonában volt a 18. századdal kezdődően. Az *ugrai ág* alapítója, *Haller László* a korban francia könyveiről híres könyvtárat alapított a kastélyban. A felvilágosodás eszméi iránt lelkesedő arisztokrata elsőként fordította magyarra *Fénelon Les Aventures de Télémaque* című művét. Fia, *Gábor*, folytatta a könyvgyűjtést. *Kazinczy Ferenc* 1824-ben úgy írt, a gróf könyvtáráról, hogy „...a franciául olvasók innen szedik, amire szükségük van.” Az épület 17. századi alapokra épült a 18-19. század fordulóján. A kommunizmus idején multifunkcionális épület volt, hiszen működött itt pékség, iskola, orvosi rendelő stb. A rendszerváltás után visszakerült a család tulajdonába. Tőlük egy *Maros megyei üzletember* vásárolta meg. Ma kastélyszállóként működik.

A Maros Marosvásárhely alatti szakaszának talán legérdekesebb várkastélya *Radnóton* található. Mai képe a fedelmi megrendelőnek köszönhető. *Bethlen Gábor, II. Rákóczi György* olasz mesterei, *Giacomo Resti* és *Augustino Serena* dolgoztak rajta. *Apafi Mihály* fejedelem egyik kedvenc tartózkodási helye volt. A Habsburg uralom alá került Erdélyben kincstári birtok lett, majd 1764-ben gr. *Bethlen Gábor* kancellár vásárolta meg. A család birtokában maradt az 1880-as évekig. Ekkor az Erdélyi Katolikus Státus tulajdonába került, amely mintagazdaságot hozott létre benne.

Az államosítás után a kastély a helyi állami gazdaság székhelye lett. A visszaszolgáltatás után még várja a megmentést.

Radnót mellett található *Kutyfalva*. A faluban a *Pekry* családnak létezett vára. Többször tartózkodott itt *Pekry Lőrinc* kuruc generális és felesége, a magyar barokk első költőnője, *Petróczi Kata Szidónia*. A birtok leányágon öröklődött ameddig a *gr. Degenfeld* család tulajdonába került a 19. század elején. A Degenfeld család a mai Svájcból származott át Svábföldre. Első Magyarországra került tagja Degenfeld Miksa volt. Teleki Annával kötött házassága révén lett Kutyfalva és más birtokok tulajdonosa. A kutyfalvi kastély magjának az építése is a 19. század elejére tehető. A legnagyobb átépítés 1907-ben történt, amikor *gr. Degenfeld Lajos* két mellékszárnyat építtetett, és átadta a birtokot fiának, *gr. Degenfeld Ottó* Kristófnak. Így jött létre a család kutyfalvi ága. A kastélyt az államosítás után különböző intézmények használták: a falusi könyvtár, rendelő, polgármesteri hivatal. A kastélyt visszaszolgáltatták, ma egyelőre üresen várja megmentését.

Marosludas mellett található *Marosgezse*, ahol a *Bánffy* család kastélya áll. A kastély valamikor a 19. században épülhetett. Ma pszichiátriai intézet található benne, bár visszaszolgáltatták a családnak.

Bár nem közvetlenül a Maros partján található, mégis szeretnénk megemlíteni még két kastélyt. Az egyik az ugyancsak Marosludas melletti *mezőzáhi* kastély. Építését *Ugron István* határozta el, sógora, *br. Bánffy János* tervezte, és a kolozsvári *Pákei Lajos* valósította meg. Kialakítása a Loire-menti kastélyokat juttatja eszünkbe. 1908 és 1912 között építették. *Ugron István* az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája volt 1918-as visszavonulásá-

A kastélyszállóként működő Haller-kastély Marosúgrán

ig; Németországban, Angliában, Romániában, Szerbiában teljesített szolgálatot. 1949 után a kastély berendezése megsemmisült, *Ugron István* műgyűjteménye elkallódott. Az államosítás után a kastélyban árvaház működött. Ma üresen áll, nem szolgáltatták vissza. Állapota rohamosan romlik.

Egy másik kastély a Szászrégenhez közel lévő, a Görgény völgyében épült *görgényszentimrei* kastély. Szentimrén a középkorban királyi vár állt, amelynek a romjait ma is lehet látni a kastély feletti dombon. 1642-vel kezdődően a várhegy lábánál udvarház épült *I. Rákóczi György* fejedelem megrendeléséből, amelyet főleg vadászatok alkalmával használtak. A 18. század elején kincstári birtok lett, majd 1717-ben *Kászoni János* vette bérbe, aki ugyanebben az évben vette fel a *Bornemisza* nevet, és kapott bárói rangot. A mai kastély kialakítása

neki és fiának, *br. Bornemisza Ignác*nak köszönhető. A család 99 évre vette bérbe a birtokot. A bérleti szerződés lejártá után a Kincstár és a család között per indult a birtokért. A per 1870-ben zárult a Kincstár javára. A kastély és környéke *Rudolf főherceg* egyik kedvenc tartózkodási helyeként vált ismertté. A főherceg 1881-1888 között több vadászaton is részt vett a Görgény völgyében. A vadászaton olyan királyi családok tagjai is részt vettek, mint, *Edward walesi herceg*, a későbbi VII. *Edward*, *Ferenc Ferdinánd* vagy éppen *Ferdinánd bolgár uralkodó*. A trónörökös halála után a kastélyban 1893-ban erdészeti iskola kezdte meg működését. Ezt a célt szolgálta a 21. századig. Érdemes megemlíteni, hogy a kastélyt egy angolpark veszi körül, amelyet a 18-19. század fordulóján *br. Bornemisza Lipót* alakított ki. Ma a kastély a Maros megyei múzeum egyik részlege. Felújítása folyamatban van.

A felsorolt tizenhat jó, kevésbé jó vagy éppen romos állapotban lévő kastélyból a legtöbb magántulajdonban van. Ezek közül tíz ma is az eredeti birtokos családok tulajdonában található. Ezek közül azonban mindössze kettő, *Gernyeszeg* és *Marosvécs* került be a turisztikai körforgásba. Erdélyben a kastélyok helyzete távolról sem megoldott, sőt megsemmisülésük felgyorsult az elmúlt tíz évben. Ugyanakkor elmondható, hogy a nagyközönség érdeklődése nem várt méreteket öltött. Szomorú viszont, hogy legtöbb esetben nem a helyi közösségek képviselői viselik szívükön az épületek megmentését, hanem sokszor nagyon távolról érkezők, *Marosvásárhelyről*, *Bukarestből* vagy éppen *Magyarországról*. Aggódva tesszük fel azonban a kérdést: anyagiak – a például egy kastélyprogram – hiányában elegendő-e az öszinte érdeklődés az épületek megmentéséhez?

dr. Kálmán Attila

A Huszár család egykori rezidenciája Abafűjén

Szilvássy Karola újra Marosvécsen

Kiállítás egy különleges asszony életéről

■ *A helikoni leszármazottak legutóbbi találkozásán báró BORNEMISSZA ELEMÉRNÉ SZILVÁSSY KAROLA visszatért a marosvécsi Kemény-kastélyba. Tette ezt Szebeni Zsuzsanna színház-történész, a budapesti Színház-történeti Intézet munkatársának jóvoltából, aki gróf Bánffy Miklós író, politikus, rendező életét és munkásságát kutatva figyelt fel a 20. század kezdetének egyik legérdekesebb, legizgalmasabb, rendkívül művelt, nonkonformista kolozsvári nőalakjára. Abból a meggyőződésből kiindulva, hogy szükségünk van női példaképekre, Szilvássy Karola életéről és egyéniségéről SZEZENI ZSUZSANNA érdekes kiállítási anyagot állított össze Egy modern társadalmi felelősséget vállaló asszony szerepei a századfordulón címmel, amelyet először a budapesti Országos Színház-történeti Múzeum körtermében állítottak ki. Az úgynevezett bolygó kiállítást a kolozsvári magyar napokon a Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház Reményik Sándor Galériájában láthatta a közönség. A Szilvássy Karola életútját dokumentumok, naplórészletek, fotók, vallomások alapján bemutató tárlat jelenleg a nagyszzebeni református templomban és a marosvécsi kastélyban tekinthető meg.*

Báró Bornemissza Elemérné nem először „tartózkodik” Marosvécsen, hiszen a helikoni találkozók elmaradhatatlan résztvevőjeként rendszeresen jelen volt a Kemény-kastély vendégei között, s közben a szervezésben is jelentős segítséget nyújtott a házigazdáknak. (Az ún. Helikon-kör Erdély egyik legfontosabb irodalmi-kulturális közössége volt a két világháború között, ők adták ki a kiemelkedő jelentőségű Erdélyi Helikon c. folyóiratot. Találkozóikat rendszeresen a marosvécsi Kemény-kastélyban tartották – a szerk.) Állítólag az ő javaslata volt, hogy a szabadtéri tanácskozások helyszíne a kastélypark százados tölgyei alatt legyen, ahol Kós Károly terve alapján a Kuncz Aladár emlékére állított helikoni kőasztal helyét is kijelölte. Régi jó ismeretség fűzte gróf Kemény Jánoshoz és feleségéhez, Augustához. Augusta fivérét, John Patont, Szilvássy Karola testvére, Szilvássy Margit és férje, gróf Béli György hívta meg Erdélybe, ahol az angol állampolgárságú férfit az első világháború kitérősekor internálták. Az erdélyi arisztokrata családoknál eltöltött „kényszerfogság” annyira jól telt, hogy 1922-ben egy levitézlett hadi motorkerékpárral visszatért Erdélybe, és magával hozta a hűgát, Augustát is. A jármű Marosvécsen elromlott, így ismerkedett meg a kastély fiatal ura a lánnyal, s mivel Kemény János anyanyelve is az angol volt, könnyen szót értektek.

A találkozás szerelemmel és a Béli család mezőségi lakhelyén, Gyekén megkötött házassággal végződött – számol be a nem mindennapi történetről Marosi Ildikó Versailles-i repkény című könyvében. A vécsi kastélyban megnyílt emlékkiállításra megtekinthető egy régi keresztelőről készült fénykép, amelyen a Kemény család elsőszülött gyermekét, a korán elhunyt Jánoskát keresztanyaként báró Bornemissza Elemérné Szilvássy Karola tartja az ölében. Tisztségeit hosszú lenne felsorolni, aktív közéleti tevékenysége során

a Kolozsvári Nőszövetség elnöke, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság tagja, az Erdélyi Színpártoló Társaság alelnöke, az Erdélyi Helikon védasszonya, az Óvári Szalon mozgatórugója, az Erzsébet Rend kitüntetettje, a diakonisszamoszgalom első számú támogatója volt. Szerteágazó tevékenységéhez hasonlóan gazdag egyénisége is – derül ki arról a tablóról, amelyen kortársai vallomását olvashatjuk. Alakját regényekben, képzőművészeti alkotásokban (portréban, rajzban, szoborban) örökítették meg. Bár gróf Bánffy Miklóssal való kapcsolatából (apjának ellenállása miatt) nem lett házasság, ötvenöt éves barátság fűzte őket egymáshoz. „17 éves volt, amikor először láttam, egész életemen át ismertem és becsültem. Az Erdélyi történet Adrienne-jében sok vonást felhasználtam belőle, egész irodalmi pályámban érvényesült a befolyása...” – olvasható Bánffy Miklós vallomásában.

A Szilvássy Karoláról alkotott kép nem volt egyértelmű a korabeli Kolozsváron, erről Kuncz Aladárt idézi a kiállítás kurátora: „Ha igaz, amit a városban beszélnek róla, (...) akkor »M.« grófnő valóságos démon. Házasságokat, eljegyzéseket bont fel. Hódolói vannak Európa mindegyik nagyvárosában. Színészeket fogad a lakásán... Még ápolónőnek is kiképezte magát. Szeszélyes, nyugtalan, s aki leírhatatlan hatáskörének bűvkörébe kerül, azt, legyen férfi, nő, gyerek, vagy öreg ember, biztosan pusztulásba is kergeti. Ezt és hasonlókat beszélnek róla a városban. Klára meg van győződve, hogy mindez túlzás”. (Felleg a város felett, 1931)

„Aligha ismertem nőt, aki Carolánál gyakrabban szolgált volna meglepetésekkel. Szenvedélyesen tudott gyűlölni, és ugyanolyan szenvedéllyel tudott jó lenni. Szerette az életet, mindig érdekesnek, izgalmasnak, még a legnehezebb pillanataiban is szépnek tartotta. Nem félt senkitől és semmitől, megingatha-

Szilvássy Karola ápolónőként az első világháborúban

atlan volt fatalista hitében. (Ne tévesszük ezt össze a protestáns egyházak predesztinációtanával.) Az élet csúcsein álló emberek között nagyon sok ellenséget szerzett magának harcos szókimondásával, de egyre több és több barátot, csodálót az elesettek, az igazi nyomorultak és szerencsétlenek között...” – jellemezte Karácsony Benő. Franyó Zoltán verset írt róla.

Keresztfia, Óváry Zoltán, a New York-i egyetem világhírű kutatóorvosa Emlékeimből című memoárkötetében nagy szeretettel idézi fel Szilvássy Karola alakját. Édesanyja, Óvári Elemérné Purjesz Olga híres kolozsvári szalonjában „lány szépségével” mindenkinek a figyelmét magára vonta. Ráadásul a legelegánsabban öltözködő nő volt az egész Osztrák-Magyar Monarchiában – állítja a keresztfiú, majd hozzáteszi, hogy kivételesen jártas volt az irodalomban és a művészetekben, a magyaron kívül beszélt még németül, franciául, angolul és olaszul. Az év legmelegebb hónapját Velencében töltötte, ahol a régi velencei családok mindig szívesen fogadták. Az egyik tablón unokahúga, Siemers Ilona emlékirása olvasható Karola szüleiről, gyermek- és fiatalkoráról, esküvőjéről, szivágyi vadászkastélyukról.

Szilvássy Karola 1876-ban született Szilvássy Béla hadrévi földbirtokos és báró Wass Antónia házasságából. A család minden telet Bécsben töltött, ahol lakásuk volt és a két lányukat iskoláztatták. Amikor befejezték tanulmányaikat, a család visszatért Kolozsvárra, hogy Karolát bevezesse az úri társaságba, ahol azonnal nagy sikert aratott. Hasonlóképpen Velencében is megfordultak utána, és egy olasz szobrász márvány mellszobrot készített róla. „Carola időközben szép és érdekes lánnyá serdült. Magas, kar-

csú alakja és szép járása volt. Természetes göndör haja sötétszöke. Nagy szeme tengerzöld színű. Bőre inkább sötét árnyalatban játszott. Arcsontja kissé előreugrott, mint a régi magyaroknak. Szája nagy és kifejező. Szellemes, élénk és temperamentumos lány volt. (...) Kivételesen szórakoztató és intelligens ..., és ezt az erényét idős korban is megőrizte, akárcsak külön természetét.”

Szilvássy Karola 1896-ban ment feleségül báró Bornemissza Elemér szilágyecsei földbirtokoshoz, aki a Károlyi grófok tisztartója és ügyintézője volt. Ő mentette meg a grófi családot a csődtől. Szín pompás esküvőjüket a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet dísztermében tartották. A jó gazdaként és üzletemberként ismert férj rövid időn belül figyelemre méltó vagyont szerzett, ebből Szivágyon vadaskastélyt épített, amit gondosan rendeztek be. Ott született kisfiuk, Hubert, akit Karola nagy szeretettel nevelt. A szép és okos kisgyermek 1903-ban skarlátban meghalt. Attól kezdve élete végéig feketében járt – emlékezik Siemers Ilona.

Szilvássy Karola bécsi színházi élményei hatására már gyermekkorától vonzalmat érzett a drámai jelenetek iránt. A kortárs kritika szerint Janovics Jenő színházigazgató pártfogoltjaként mély átéléssel játszott a kolozsvári színpadon, többek között Ibsen Nóráját. Színészi pályája mégsem teljedhetett ki, ugyanis beszédhibáját (érezhetően racsolt) nem lehetett korrigálni. A filmzéssel is próbálkozott. 1913-ban Hetényi Elemérrel közösen forgatták *Az apacs nő szerelme* című mozsizkeccset, amelyet a kolozsvári nőegylet bazárján mutattak be. Az indián történet első helyszíne, az apacstanya után az erdélyi valóságot mutatta be a New York kávéházban filmezett jelenettel. Az apacs nőt ő maga, a többi szerepet arisztokrata ismerősei játszották.

Keresztfia, Óváry Zoltán visszaemlékezése szerint Szilvássy Karola volt a világon az első nő, aki repült. Amikor 1909-ben a francia repülőgép-feltaláló, Louis Blériot Budapesten mutatta be találmányát, a tengeri kíváncsiskodó között a házaspár is jelen volt. Mivel a feleség kérését a francia feltaláló nem akarta teljesíteni, állítólag csillagászati összeget, 10 000 aranykoronát kért, hogy eltántorítsa szándékától. A pénzt azonban báró Bornemissza Elemér fél órán belül kifizette. Arról, hogy Karola valóban felrepült-e a levegőbe, „ami a női egyenjóság felé tett első lépésének tekinthető”, nincsen dokumentum. Életének meghatározó szakasza, hogy az első világháborúban önkéntes ápolónőként dolgozott. Hivatalosan is elvégezte a bábaképző főiskolát, majd sebészorvos mellett asszisztálva gyűjtött tapasztalatot. Két évet töltött az orosz-lengyel fronton, s amikor hazatért, legfontosabb hadiélményei nem a csatákról, hanem emberekkel való találkozásairól szóltak. Ápolónői ruhában készült fényképe, aláírása és egy hálás ápoltnának a köszönőlevele is látható a kiállításon. Emlékkönyvébe katonák, politikusok, előkelőségek és hétköznapi emberek írtak emléksorokat különböző nyelveken, mások rajzokkal, kis festményekkel, versekkel emlékeztek meg találkozásairól. „Hans Eder brassói szász festő az első világháború alatt merész háborúellenes képeket rajzolt és festett. Egyik eredetije megtalálható ebben az emlékkönyvben. Carola szép kezét ábrázolja, amint egy haladékló német katona fejét simogatja...” – írta Karácsony Benő.

Háborús naplója, amelybe félmondatos feljegyzéseit írta, a kutató számára is bőven ad munkát, számolt be Szebeni Zsuzsanna a napló megfejtése közben tett felfedezéseiről. Szivágyi kastélyukat az 1918-as erdélyi bevonuláskor kifosztották. Bornemissza Elemér, akit politikai okokból üldöztek, a birtokait is elveszítette. A határon átszökve Magyarországon kezdett új életet. A két világháború között Szilvássy Karola figyelemre az irodalmi élet felé fordult. Nagy segítségére volt a Kemény családnak a helikoni találkozók szervezésében. Bár egyik prózai próbálkozása olvasható a kiállításon, ő maga nem volt író, szervezőként azonban kiváló. Szerkesztői munkájának

Szilvássy Karola férjével, báró Bornemissza Elemérrel

minőségét jelzi, hogy Szerb Antal kéziratait ő olvasta el először, és szerkesztette Szántó György és Bánffy Miklós könyveit is. Kemény Augustának a vendéglátásban segített, feltehetően konyhaművészeti tudományának is hasznát vették.

Szakácskönyve Marosi Ildikó szerkesztésében jelent meg (*Kipróbált receptek. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2009*). Az amúgy is testes Szántó György író panaszkodta, hogy meghízik Marosvécsen, olyan jól főznek, ezért Karola mindennap megsétáltatta a már nem látó író. A kolozsvári nőegylet elnökeként kivételes szociális érzékenységről tett tanúbizonyságot, jótékonyági, segítségnyújtási célokból rengeteg levelet írt. Gondja volt például, hogy a mezőgazdasági minisztertől segítséget kérjen a tanítóképzőbe járó lányoknak, akiknek nem volt cipője. A református püspökkel való levelezésében fontosnak tartotta a gyermekek nevelését. Korán elhalt kisfia emlékére 1933-ban jelentős adománnyal segítette a kolozsvári Magyar utcai agglomeráció melletti kisdudóvíz kiépítését, ami több mint 30 gyermek napközi gondozását tette lehetővé. A református leánygimnázium jó előmenetelű tanulóit könyvvel jutalmazta, amit személyesen adott át. Életének utolsó éveiben együttműködött a diakonisszákkal, és lakását is rájuk hagyta.

A második világháború kezdetén gróf Bánffy Miklóssal, gróf Bethlen Istvánnal és egy bécsi orvossal húsz szekéren 60 árva kisgyermeket mentettek ki az ostrom alá vett Nagyszebenből. Ez olyan hősiesség volt, amely további kutatásokat érdemel – fogalmazott Szebeni Zsuzsanna. Szilvássy Karola

A marosvécsi kastély napjainkban

Helikon-íróközösség marosvécsi találkozója 1927-ben

szerencsés módon menekült meg attól, hogy az Óvári család tagjaival és vendégeivel együtt megöljék. 1944. október 11-én, amikor a szovjet csapatok elfoglalták Kolozsvárt, szokás szerint vacsoravendég volt a közelében lakó családnál, amikor a komornája értesítette, hogy az orosz katonák be akarnak törni a lakásába. Bátorságát jelzi, hogy hazaszaladt, miközben azon este vagy éjszaka az Óvári házaspárt és két vendégüket titokzatos módon meggyilkolták, és csak a cselédlány-

Miklós helyezett el egy nagy csokor rózsát.

Akit a kettőjük kapcsolata érdekel, sokkal jobban jár, ha *Nyáry Krisztián* könyve helyett (*Így szerettek ők*), amelynek megírásakor nem dokumentálódott megfelelően, Bánffy Miklós *Erdélyi történetének* első kötetét (*Megszámláltattál*) olvassa el. Egy finom művészi szűrőn átengedve életükből sok elem köszön vissza a könyvben, ami úgy jelent meg, hogy a szerző minden sorát felolvasta Szilvássy Karolának, aki egy múzsánál

nak sikerült elmenekülnie. Ma sem lehet pontosan tudni, hogy kik követték el a mézárást. Élete 1948-ban, 72 éves korában, kórházi ágyon, nagy szenvedések között ért véget. Egyszerű sírja a Házsongárdi temetőben van, nyughelyére utolsó kívánsága szerint temetésekor Bánffy

sokkal többet jelentett számára – zárta szavait Szebeni Zsuzsanna. A kiállítás a *Sipos Gábor* vallástörténész vezette Erdélyi Református Levéltár eredeti anyagainak felhasználásával készült. A marosvécsi Kemény-kastélyban naponta 10-18 óra között tekinthető meg, a családi fotók, Kemény János dolgozószobája, a helikoni dokumentumok, kéziratok, az írókról készült filmrészlet, valamint a *Nagy Pál* képzőművész vázlatait és *dr. Madaras Sándor* népi feliratos falvédőit bemutató kiállítások szomszédságában. Szebeni Zsuzsanna mellett, aki a kiállítás ötletgazdája és kurátora, külön köszönet illeti Marosi Ildikót, továbbá Siemers Ilonát, aki megírta a Wass-kor című kötetet számos adattal Szilvássy Karola gyermekkorára vonatkozóan, valamint *Deésy Anikót*, aki az anyaggyűjtést és a Carola Egyesületet, amely a kiállítás megvalósulását támogatta. A Házsongárdi temetőben a Bethlen-kripta, Bánffy Miklós végső nyughelye közelében *Tőkés Erzsébet* áldozatos munkája nyomán immár Szilvássy Karola sírhelye is látogatható.

Bodolai Gyöngyi

A vágyakozó leves. Nézelődés Marosvásárhelyen

■ Laktam a régi Tudorban és a Kornisán, aztán pedig a Kövesdombon. Nem sejtettem, hogy ahol ideiglenesen lakom, ott fogok véglegesen is.

2008-ban úgy kerültem Marosvásárhelyre, mint egy ingázó munkás. Felültem a Rocada egyik járatára, és leszálltam a végállomáson – akkori házigazdám ott laktak a közelben, a Piros Pipacsnál.

Aztán nagyot rengett az életem, 2014-ben már Zilahról ingáztam, és a következő év novemberében Vásárhelyre költöztünk a mai második feleségemmel, akkor még csak barátnőmmel.

De Vásárhely „megvolt” nekem korábban is, a család több sarja itt él, unokatestvéreim mindkét ágról, az egyik a Kornisán, ketten a Novi 7-ben. Volt egy térkép a fejemben, még mielőtt a *Látóhoz* kerültem volna. És amikor már látóként a Félsgizetre jártam, akkor a Weekend-telepet is megismertem.

Nem beszélve az irodalmilag legendás Vásárhelyről, *Vári Attiláról* és *Székely Jánosról*, *Mózes Attiláról* és *Molter Károlyról*, *Sütő Andrásról* és *Lohinszky Lorándról*, *Farkas Ibolyáról* és *Illyés Kingáról*, a színiről és a festőkről. És nem beszélve a történelem komor Vásárhelyéről, a történeleméről, amikor már éltem, 1990 fekete márciusáról. És nem beszélve a közeli Vásárhelyről,

ahonnan az első menyasszonyom származott (ő Meggyesfalván lakott), a vásárhelyi évfolyamtársaimról (ő is évfolyamtársam volt), a hamarosan harminc éves Látó-látogatásokról, és annyi minderről, amiről beszámolni sem tudok. A barátaimról az orosz piac mellől, az unokanővéremről, akivel huszonev után ismét egymásra találtunk, a minderről.

Ömlene belőlem a szó, mégis csak azt árulnám el, ami kezd hiányozni: nem ebben a városban születtem, nem itt végeztem az iskoláimat és az egyetememet, nem itt születtem első barátságaim. Néhány éve, amikor újra szerelmes lettem, nem gondoltam volna, hogy így meggyötri az embert ez a hiány. De hát még fociznom sincs hol, sem kivel.

Ha megkérdezik, milyen Vásárhely Kolozsvárhoz képest, ahol negyvenhárom évig éltem, azt válaszolom, hiányzik a pezsgés. Másként rendeződnek el a diákok, az orvosi és a Sapientia mintha valósággal a holdon lennének. Otthon érzem magam a színházban, a Látóban és a barátaimmal, akikkel mégiscsak sikerült összebarátkoznunk. És otthon érzem magam természetesen – otthon, ahol a kis paradicsommadaram festeget. A város pontjai viszont még mindig pontok csupán. Több idő kell a

szívhez-növéshez. Szép a vár, jó a Weekend, zöld a Kornisa és bensőséges a Kövesdomb, ahová költöztünk.

Talán azért is alakult így, hogy ide költözünk, mert Noémivel itt laktunk a kövesdombi unitárius templom vendégszobáiban (hol ebben, hol abban), és megtett nekünk a negyed, mely számomra már korábban Kolozsvár egyik negyedére, a Györgyfalvira emlékeztetett. Ott sohasem laktam, most hát lakom itt.

El ne feledjem a Gét, ezt a kultúrkozmát, mely szintén segít élni, meg a megyei könyvtárat, a Teleki-tékát, a Bolyai utcát, a lépcsőket a Domb felé. El ne feledjem, amit biztos elfeledek, mert sok minden van a szememben, de egyelőre kevés a bőrömben, a testemben, még nem mozdulok a várossal együtt, még olyan vagyok, mint egy tájékozottabb utazó. A tájékozott utazó azonban nem öslakó, még egyre vágyik, miközben már ott van, és ez az állapot különös és gyötrő egyben, hogy az ember gyanakodva figyelni önmagát, ő maga sem tudja elképzelni, mi ez a boldog melankólia, hogy létezik. Mint a leves, amelyiknek elfő a vize, és krumplipaprikás lesz belőle: várom, hogy felteljen a levesem, és remélem, hogy feltelik egyszer.

Demény Péter

Adatok a vásárhelyi örményekről

Forrás: Vásárnapl Ujság, 1904. 50. sz.

Az egyik legismertebb vásárhelyi örménymagyar; az író Petelei István

■ Marosvásárhely székely-magyar szellemi, oktatási, gazdasági központként él a köztudatban. A település vásári jellegéből adódóan azonban rendszeres volt a kereskedők jelenléte a városban, akik között találunk görög, lengyel, macedo-román, majd később örmény kereskedőket is. Marosvásárhely utóbbi háromszáz évének története azt mutatja, hogy a kereskedőnépek közül egyedül az örmények találtak új otthonra Marosvásárhelyen, és leszármazottaik ma is élnek a városban.

Az örmények Kárpát-medencei jelenléte már a 2. századtól kezdve ismert. A Kézai- és a Thuróczy-krónika szerint a honalapítókkal is érkeztek örmények. Jelenlétükről IV. Béla 1244-ben kiadott kiváltságlevele is tanúskodik, amelyben elismeri az Esztergom melletti örmény kolóniát (*Terra Armenorum*). Szintén ő ismeri el a 15. századig a Szeben melletti Talmács központtal működő örmény püspökséget. Az örmények kezdetben csak Erdély déli határvidékén, Brassóban és Nagyszebenben, elsősorban keleti fűszerekkel kereskedtek. Többségük a Balkán-félszigetről a Vöröstoronyi-szoroson át érkezett Erdélybe.

A marosvásárhelyi örmények megjelenése az örmények tömeges erdélyi betelepüléséhez köthető I. Apafi Mihály fejedelem idején, 1672-78 között, aki a szomszédos Moldvából Minasz püspökük vezetésével Moldva nyugati határvidékére menekült örményeket behívja Erdélybe. Menekülésük oka Duca Vodă moldvai fejedelem vallási türelmetlensége, aki felszólította az örmény közösséget az ortodox egyházba való beolvadásra. A szintén török adófizető erdélyi fejedelem vallási türelmet gyakorolt az örmény apostoli egyházhoz tartozó örményekkel szemben, ugyanakkor jelentős kiváltságokat adományozott nekik (pl. a szabad bíróválasztás és papválasztás jogát). Letelepedésüket a fejedelem

jól kigondolt stratégia mentén hajtotta végre, ui. letelepítésükkel Erdély keleti határvidékének kereskedelmi életét kívánta fellendíteni. Erdélyben négy jelentős kolóniát hoztak létre örmény kereskedők: a fejedelem ebesfalvi vadászkastélya közelében, amelynek uradalmát idővel megvásárolták és *Erzsébetváros*-nak nevezték, a szászok vidékén, *Besztercén*, majd Székelyföldön *Gyergyószentmiklóson* és *Szépvízen*. Kisebb létszámban találunk örményeket a kézdívásárhelyi *Kantában* és a Görgényi-havasok lábánál fekvő településeken, *Görgényszentimrén*, *Bátoson* stb. A besztercei örmények a szász közösséggel való kereskedelmi viszállyal miatt a település elhagyására kényszerültek. 1684-ben a botosani (Moldva) születésű és Rómában tanult *Verzár Oxendiusz* erdélyi örmény katolikus püspök (1655-1715) szorgalmazására és császári engedéllyel, kaukázusi örmény mintára, *Alexa* római építész tervei szerint felépítették Erdély egyetlen barokk városát, a híres *Armenopolist* – *Szamosújvárt*. Armenopolis és Erzsébetváros szabad királyi városok rangjára emelkedtek 1791-ben, és az erdélyi örménység vallási, oktatási és igazságügyi központjai voltak. Az erdélyi örmények sajátos gazdasági és egyházi önrendelkezést élveztek (*Mercantile Forum*, saját főesperességek), amely az együttélés és megmaradás elengedhetetlen feltételeit biztosította számukra. Verzár püspökük hatására elfogadták Róma fennhatóságát, ami kezdetben csak a pápa megemléését jelentette a Szent Áldoztatban, idővel azonban a római rítus hagyományainak átvételéhez vezetett. A Habsburgok 1688-as erdélyi bevonulása után a császári udvar támogatása fejében jelentős kedvezményeket kaptak a kereskedés területén, ami közösségeik megerősödését és meggazdagodását eredményezte. Rendszeresen kereskedtek a Kárpátokon túli területektől egészen Nyugat-Európa jelentős piacaiig. Nem véletlen tehát, hogy kiterjedt kapcsolatrendszerük volt, kiváló nyelvismerettel rendelkeztek, amivel hozzájárultak az általuk lakott települések polgári értékeinek és gazdasági életének gyarapításához. Jóllehet nem hiányoztak az együttéléssel járó nehézségek, mégis összességében elmondható, hogy *örmények* és magyarok-székelyek együttélése gyümölcsöző és az együttélés kiváló modellje volt mindkét fél számára. Mindehhez azonban szükség volt a központi és helyi hatalom bölcs hozzáállására és támogatására.

A vásárhelyi örmények helyzete is ezt bizonyítja. A vásárhelyi örmények letelepedését a város kereskedő jellege miatt már korábban is kutatták, de jelentős kutatások csak a

Marosvásárhelyi Örmény-Magyar Kulturális Egyesület (MÖMKE) 2008-as megalapítása után kezdődtek. Ki kell emelni itt *Pál Antal Sándor* akadémikus, *Kálmán Attila* és *Orbán János* történészek, *Barabás Kisanna* és *Bányai Réka* levéltárosok munkásságát, valamint az egyesület tudományos munka iránt érdeklődő tagságát. A kutatások azért is jelentősek, mert a többnyire kereskedő örményeket a kommunista rendszer megfosztotta javaiktól, kuláklisra kerültek, „megfigyelt személyek” közé sorolták őket. A családi történetek szerint a vásárhelyi örmények közül is sokan a Dunacsatornához kerültek, többeket kilakoltattak, elbocsájtották munkahelyükről, alkalmi munkákból élve, meghúzódva tengették életüket. Ez magyarázza azt, hogy jobbnak tartották elhallgatni örménységüket, még családon belül is.

Pál Antal Sándor levéltári kutatásaiból tudjuk, hogy örmények először vándorkereskedőként jelentek meg Marosvásárhelyen az Apafi általi tömeges betelepítést megelőző időkben. Az első név szerint ismert vásárhelyi örmény *Örmény (Eörmény) Gergely*, aki 1633-ban kapott polgárjogot, őt követi *Örmény János* 1645-ben. A tömeges betelepődést követően egyre több örmény kereskedő érkezett Marosvásárhelyre, ahol az akkor eléggé szerény kereskedői tevékenység nagyrészt a szebeni Görög Kompania kezében volt. Többségük a közeli Erzsébetvárosból érkezett a vásáros településre, de idővel jönnek szamosújvári, gyergyószentmiklósi, csíki örmény kereskedőcsaládok is. Egyre markánsabb jelenlétük ellen kezdetben sikeresen fellép a Görög Kompania, elérve pl. 1739-ben azt, hogy a minoriták boltjának működtetésével megbízott *Tódor Lukács* örmény kereskedőt a tanács elűzze a városból. Ugyanez történt egy *Medgyesi Farkas* nevű kereskedővel is, akit szintén elűztek, és hálából a görögök megvásárolták a házat, amelyet aztán a városnak adományoztak. A görögök viszont még ezzel sem képesek megfékezni az örmények megerősödését, akik a korábban említett császári támogatásért cserében elérik, hogy szabad kereskedést nyerjenek a városban. 1755-ben az első ilyen joggal rendelkező örmény az erzsébetvárosi *Patrubán Lukács* volt, majd néhány évvel később már a legtehetősebb várashelyi családként ismert *Csiki Márton* és további három család élvez előnyös kereskedési jogot a városban. Ilyen jognak számított például, hogy vásárok idején sátrai mellé más kereskedők nem helyezhettek sátrat. Az örmények azt is elérték, hogy a lengyel és zsidó kereskedők csak a sokadalmak (*nagyobb vásárok – a szerk.*) idején tartóz-

Lányok örmény viseletben

kozhatnak a városban. A meghatározó szereppel bíró nagyszabeni Görög Kompániát a 18. sz. végére teljesen háttérbe szorítják. Módszereik olykor súrolják a becsületesség határát (*Issekutz Bogdán* és *Patrubán Antal* pl. megsértette a szücs céh bőrelővásárlási jogát azzal, hogy többet ígértek a bőrért a mézárásoknak). Maga a város is aggódva figyelte megerősödésüket, mert a 19. század elején ők bírták a főtéri és jobb helyeken való kereskedést, sőt, Csiki Márton 1817-ben a Maroson túl saját vásárt szervez. Megtehetné, hiszen 1810-ben zálogjogon megszerezte a Lázár gróftól *Remeteszeg* falut, amelyet városi földekkel próbált kiegészíteni, így jelentős birtokra tett szert. Ennek ellenére eltűrik őket, mert jó adófizetők. 1842-ben *Csiki Gergely* a város legtöbb adóját fizető polgára, családja a város legmódosabb örmény családja volt. Orbán János kutatásai révén néhány éve derült fény arra, hogy a helytörténeti szakirodalomban Bornemisz-házként ismert Sáros utca 1. szám alatti impozáns barokk ingatlan az erzsébetvárosi *Csiki Márton* örmény kereskedő háza, akire mint a vásárhelyi örmények egyfajta vezérégyéniségére tekinthetünk.

Az erdélyi örmények egyik legnagyobb nehézsége a városi polgárjog megszerzése volt, amely lehetővé tette az ingatlanvásárlást és a jövedelmezőbb kereskedést. A kereskedést valamennyire segítette a nemesi oklevél megszerzése. Mária Terézia idejében az udvar katonai terheinek könnyítésével összesen 56 család szerzett nemességet, közöttük a marosvásárhelyi *Szentpétery* család, de polgárként kötelezve voltak az adók és más polgári terhek befizetésére. A polgárjog megadását a városok egyértelműen ellenezték, mert megfosztotta őket bizonyos taxák befizetésétől. II. József által 1781-ben kiadott „conciivilitas-rendelet” lehetővé tette ugyan a jószágvásárlást az idegenek

számára, elősegítve Erdély városainak etnikai elszíneződését, de mindössze három család szerzett polgárjogot (*Csiki*, *Patrubán* és *Szentpéteri* család). Az 1840-es évekig viszont már harmincnál több család szerezte meg ezt a jogot Vásárhelyen.

A 19. századra, egészen a II. világháborúig az örmények a város kereskedőrétegének meghatározó elemévé váltak, és a város elfogadott polgáraiént tartják számon őket. *Szász Ávéd Rózsa* kutatásaiban a kommunizmus bevezetését követő államosítás idejéig vizsgálta a marosvásárhelyi örmény kereskedők tevékenységét az általuk bérelt üzlethelyiségek alapján, a város főterén és a környező utcákban. Az örmények egy részére jellemző volt, hogy csak rövid időre és rotációban bérelték a főter felső részén, a volt ferences kolostor felőli oldalon található üzlethelyiségeket, míg állandó kereskedőhelyiségekkel a másik oldalon, a Bolyai utcától a katolikus templomig terjedő részen bírtak. Érdemes ezen a részen megemlíteni id. *Dudutz János* papír- és képeslap-kereskedését, aki árukinálatát így reklámozta: „*S ha kinek babája levelét várja / csakis nálam van a legszebb képes kártya. / Írhat aztán erre szerelmes dolgokat, / még a legszebbért sem számítunk fel sokat.*” Itt állott id. *Tolokán Márton* méteráru-kereskedése is, a *Potoczkyak* divatáru kereskedése és az *Izmael* család üzlete is. A főter másik oldalán a vásárhelyiek még manapság is *Dudutz-sarok*ként emlegetik a Kossuth utca kereszteződésénél található egykori lábas házat, amelynek Kossuth felőli részén működött *Dudutz Antal* bőrkereskedése, ahol a varrógépszíjtól kezdve vízhatlan védőponyváig szinte mindent megtalált a vásárló. Az épület Nagypiac, vagyis főter felőli oldalán állt testvére, *István* fűszer-, csemege-, vetőmag-, cement-, borvíz- és szeszkereskedése. A főter legfelső felében látható az ún. Kárnász-ház mesebeli városképet bemutató belsejével. A házat a 19. század közepén vásárolta meg az erzsébetvárosi *Gajzágó* kereskedő nászajándékként lánya számára, aki egy *Kárnász* fiúhoz ment feleségül. Ennek földszinti üzlethelyiségében volt az *Izmael* örmény családba házasodott *Harmath Sándor* fűszer- és csemegekereskedése. A főternek a volt ferences kolostortól a Kultúrpalota irányában fekvő részén volt egykoron a *Petri-* és *Tolokán-féle*

Helikon könyvesbolt, ahol a tulajdonos amellett, hogy az erdélyi magyar írók műveinek terjesztésére különösen nagy hangsúlyt fektetett, népvelői munkát is végzett a könyvesboltja mellett nyitott könyvtárban. A mai polgármesteri hivattal szemben található egy másik jellegzetes, eredetileg egyszintes, de *Bernády* polgármester kérésére kétszintessé alakított ház, amelynek építője *Csiky Emil József*, akinek a 20. század elején fűszer- és csemegeüzlete volt, és a városban elsőként nyitott borvízkereskedést. Kiterjedt kereskedése mellett az ő nevéhez kötődik a marosvásárhelyi Agroféra Rt. megalapítása is a Kossuth utcában, amely az államosítást követően *Secera* (Sarló) névvel működött tovább. Más típusú kereskedési tevékenységeket is végeztek örmények. *Petelei Márton* amellett, hogy egyháztanácsos volt, bőr- és fegyverkereskedést vezetett, valamint a Marosvásárhelyi Takarékpénztár Rt. igazgatósági tagja. *Csiky (2.) Márton* könyvkereskedőről ismert, hogy vásárlói köréhez a városban letelepedett jómódú arisztokraták tartoztak. A kereskedő az 1770-as években jó kapcsolatot ápolta a Bécsben élő *gr. Teleki Sámuel* udvari kancellárral, akinek különféle küldeményeket és könyveket fuvarozott Marosvásárhelyre, közreműködve a Teleki-téka kialakításában. A Tékában található néhány örmény nyelvű könyv a gróf nagylelkűségére utal, amellyel a városban élő örményeknek próbált kedvezkedni, örmény nyelvű olvasnivalót biztosítva számukra.

Hagyományosan úgy tartják az erdélyi örményekről, hogy betelepedésükkor nem volt közöttük írástudatlan ember. Ha ezt a kijelentést emfatikus tartalmától megfosztjuk, akkor is érvényes marad, hogy kultúrát szerető és kultúrateremtő emberek voltak, akik aktívan bekapcsolódtak a vásárhelyi polgári élet minden szegmensébe. Adott esetben bőkezűen támogatták a város jó és nemes céljait. *Világosító Szt. Gergehly*, az örmények apostolatát ábrázoló üvegablakkal támogatták a főtéri Keresztelő Szt. János egykoron jezsuita templom építését a 18. sz. elején. A vitrália a bejáratától balra a második mellékoltár fölött látható. A Kultúrpalota építésének támogatóit megőrkítő fekete márványablaknál találjuk a korábban említett *Dudutz Antal* és *István* testvérpár mellett *Fogolyán Bogdán* kereskedőt és *Patrubány Miklós* vezérigazgatót. A vásárhelyiek kedvelt szórakozóhelyének, a *Weekend-telepnek* nevezett sport- és üdülőövezetnek kialakításánál aktívan tevékenykedett a gyergyóditrói születésű *Kopacz Lukács*. A Marosvásárhelyi Sport Egylet választmányi tagjaként és 1936-tól az evezős szakosztály vezetőjeként részt vett a medencék, a csónakház, az öltöző és ruhatár kialakításában. Jóllehet az örménységet általában a kereskedéssel kötik össze, a

Az ún. Kárnász-ház a várts főterén a 20. sz. elején

kereskedés kényszerpályát jelentett számukra. Az 1848-as forradalmat követően megnyílt az út az „értelmiségi” életpályák előtt is. A vásárhelyi örmények között találunk orvosokat, tanárokat, jogászokat, politikusokat. *Wajtsuk Pál* ideg- és elmeorvos, tanársegéd a Román Akadémia marosvásárhelyi fiókszervezetének volt tagja. A leghíresebb örmény származású vásárhelyi orvos kétségtelenül *dr. Száva György-Dániel*, aki az orvosi egyetem Ortopédia-Traumatológiai-Gyermeksebészet Tanszékének vezetője volt. Több tudományos cikke is megjelent bel- és külföldi orvosi szaklapokban, de legnagyobb érdeme, hogy 1950-ben Európában másodikként végzett csípőprotézis-műtétet Marosvásárhelyen. *Várterész István* gyógyszerészként több szaklapban közölt szakmai cikkeket, de helytörténeti írásai helyi napilapokban is megjelentek. Örmény származású tanárok és tanítók marosvásárhelyi generációk nevelői és oktatói voltak. *Pápai Róza*, a *Szentpétery család* tagja, a Bolyai Farkas Elméleti Líceum érdemes tanítója volt 1956-tól 1968-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig. *Várterész Pál* népi egyetemi oktatószervező és a *Növény- és állatvilág* előadássorozat elindítója és vezetője volt, majd 1965 után szintén a Bolyai tanára, akire volt diákja, *Várad József* így emlékezik: „nem csak tudományokhoz értő, áldott lény, de kis természetével fordítottan arányos jóakaró emberség (is) feszült benne”. Az építészet terén föltétlenül kiemelendő *Keresztes Gyula*, aki 1955-58 között Marosvásárhely főépítésze volt, és a teljes Magyar Autonóm Tartomány területén felmérte és vezette a műemlék restaurálási munkálatokat. Több mint 400 tudományos cikke jelent meg. Munkásságát a város 1997-ben díszpolgári címmel méltányolta. *Dr. Ávéd Gergely* frankfurti közgazdasági tanulmányai után a vásárhelyi Máramaros, Szebeni és Agrár banknál helyezkedett el vezető beosztásban. De találunk vá-

sárhelyi örményeket a politikai életben is, pl. *Danczkai Pattantyús Bálintot*, aki a 2. bécsi döntést követően az Erdélyi Magyar Párt vezetőségi tagja volt. Jóllehet a katonai életben az örmények sohasem jeleskedtek, és nem is igazán létezett hivatásos vásárhelyi örmény katona, annyiban mégis kötődnek a katonasághoz, pontosabban a honvédséghez, hogy itt őrzik a Budai-Merza

család a 48-as szabadságharc legfiatalabb tábornokának, *Czetz János*nak a sétatobját. A vásárhelyi örmény közösség a magyar irodalmat is gazdagította. 1852-ben Marosvásárhelyen született *Petelei István* közíró és novellista, akit a családtagok vallomása szerint „kora nem értett meg, még familiája is – amely imádta az író – lemosolyogta néha. *Petelei nem volt felkapott, divatos író. Szerényen, visszavonulva, magának írogatott, sikerekre nem számítva.*” Ebben a csendes magányban született meg az önálló szellemi régióban való gondolkodást jelentő „transzilvanizmus” mozgalma, amely nevéhez köthető. Megromló egészségi állapota miatt eladta vásárhelyi lakását, és Szovátán talált otthonra, feleségével, *Korbuly Zsuzsával* emelt díszes kapuját saját maga díszítette. A kapu jelenleg a Maros Megyei Múzeum raktárában található. Sírja a vásárhelyi római katolikus sírkertben látható, feliratát az író maga fogalmazta: „*Lejje fel ott túl mindazt a szépet és jót, amit itt, életében álmódott.*”

Mi sem bizonyítja jobban a vásárhelyi örmények elismertségét és jómódú életvitelét, mint a vásárhelyi sírkertek. A római katolikus temetőben hatalmas és impozáns feketemárvány sírkövek alatt és a kriptákban számos vásárhelyi örmény család lelt végső nyughelyet – *Gajzágók*, *Zakariások*, *Izmaelek*, *Szentpéteryek*, *Novákok* stb. 2010-ben a Bolyai Farkas Elméleti Líceum 12. C katolikus teológia osztályával a Keresztelő Szent János plébániatemplom kriptájába tett látogatás derített fényt arra, hogy az itt eltemetett és azonosítható 35 személy közül, akik között találunk jezsuita előjárókat, tanárokat, tiszteket, városi tanácsosokat, főbírókat és táblabírókat, összesen 9 vásárhelyi örmény is nyugszik. Ide temették a gazdag *Csiky* családot megalapozó (1.) Márton feleségét, *Eranos Mária*t és gyermeküket, (2.) Márton két feleségével, *Kövé-*

Veronikával és *Verzár Johannával* együtt. Itt nyugszik *Novák Márton*, az 1778-ban Vásárhelyen működő öt örmény kereskedő egyike, *Petráskó Gergely* kereskedő, aki jól példázza az örmények lassú vallási és nemzeti asszimilációját az 1800-as évek elején. Az 1840-es évekig ui. az örmények elég zárt közösséget alkottak, pl. a házassági tanúk és keresztszülők néhány kivételtől eltekintve az örmény közösség tagjai voltak. *Petráskó Gergely* kereskedő két gyermekének keresztszülei azonban már nem örmények. A kriptában találjuk még egy *Petráskó*, valamint *Márkovits Heléna* és *Simai Anna* sírját. Egy másik fontos helyszínen, a mai Színház tér alatti egykori ferences temetőben nyugszik a *Patrubány* család egyik sarja. *Barabás Kisanna* kutatásai rávilágítottak arra, hogy a minorita templom egykori temetőjében, amelyet a 19. sz. végén bezártak, hogy kialakítsák a mai Bolyai utcát, szintén találunk néhány örmény sírkövet, amelyek jelenleg a templom kriptájában megtekinthetők.

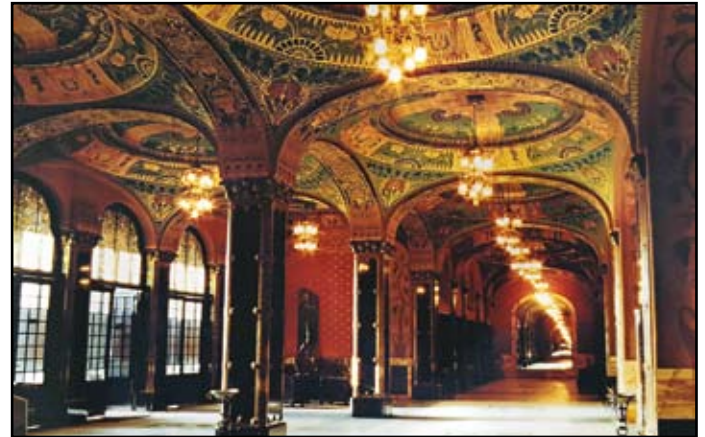
Kányádi szavaival élve „*vannak vidékek hova már utat / csak romos templom s régi név mutat / örmény-kert zsidó-sor magyar-telek / örmények zsidók lakták székegyek / s akad még itt-ott ki a néhai / honosokról tud ezt-azt mondani.*” A néhai honosokról szóló történetek feldolgozása, az átörökölt hagyomány felelevenítése a 2008-ban alapított Marosvásárhelyi Örmény-Magyar Kulturális Egyesületnek. Tagjai a fentebb említett örmények leszármazottai, és a vallási, etnikai összetételt felborító és hagyományromboló kommunista időkben telepedtek le a városban. Vásárhelyen senki sem beszél az örmény nyelvet, mert a kereskedés és az asszimiláció az anyanyelv feladását eredményezte. Nem „nyelvében él a nemzet” az örmények esetében, hanem a családi örökségben, a finom örmény ételekben és süteményekben. Az egyesület havi rendszerességgel szervez örmény esteket a városban, ahol történelmi, művészeti, vallási, irodalmi, tudományos jellegű kérdéseket, témákat dolgoznak fel. Kiállításokon örmény származású művészeket mutatnak be a marosvásárhelyi közösségnek. Az egyesület tanulmányutakat szervez itthoni örmény jellegű történelmi helyszínekre és külföldre, hogy tagjai mélyebben megismerjék őseik hagyományát. 2016-ban egy kaukázusi kerámiaműhelyt alapítottak, ahol az érdeklődők stresszoldó tevékenység keretében ismerkednek a kaukázusi motívum- és színvilággal. Az Erdélyi Magyarörmények Szövetsége kiadásában megjelenő *Élő Örökség* magyarörmény hírlap is Marosvásárhelyen jelenik meg, amelynek szerkesztésébe nem csak az egyesület idősebb tagjai, hanem vásárhelyi örmény fiatalok is bekapcsolódnak.

Marosvásárhely tegnap és ma képekben

A Bolyai Liceum épülete

A Kulturpalota belülről

A vásárhelyi vár

A Kulturpalota secessziós épülete

A helyi Nemzeti Színház és környéke

Az egykori katonai nevelőintézet, ma orvosi egyetem

A református vártemplom

A secessziós városháza

*A Sapiientia Tudományegyetem campusa
Koronkán*

Az egykori Royal Szálló az előző századelőn

Az egykori zenélő kút a város főterén

A főter a két világháború között

Az egykori Polgári Fiuiskola épülete

A székely vértanúk emlékműve

Bernády György szobra

A Teleki-téka kívülről és belülről

Femina semper– tárlat a Teleki-tékában

Nőkről nemcsak nőknek

■ *A fent idézett cím mellett Női szerepek az alcíme annak az érdekes, látványos időszakos kiállításnak, amely anyák napjára nyílt a Teleki–Bolyai Könyvtárban. Kurátora MÁRTON KRISZTINA, a könyvtár restaurátora. A bemutatót követően az ötlet megszületéséről, kivitelezéséről beszélgettünk.*

Fotó: Bodolai Gyöngyi

– Régóta babusgatom ezt a gondolatot, mivel gyermekkorom óta szívesen foglalkoztam olyan könyvekkel, információs anyaggal, amely a női szerepeket tárgyalja. A családban jó példák álltak előttem: édesanyám, nagymamám, később a húgom és házasságom révén még sorolhatnám, akik nem a látványos karrierre összpontosítottak, hanem arra, hogy jól megállják a helyüket a szakmájukban is. Ez nem a külső szemeknek szólt, hiszen a nagyobb egész jó működéséhez járultak hozzá, otthon pedig szülőként, nagy- és dédszülőként olyan példát mutattak, amit én is követni szeretnék. Családra vágyva azt kerestem, hogy ezeket a szerepeket hogyan lehet jól teljesíteni, és helyállni a szakmában, társadalomban is. Amikor a Téka lett a munkahelyem, mély benyomást tett rám *iktári Bethlen Zsuzsanna* könyvtára.

– *Az érdeklődőknek mondjunk néhány szót róla!*

– Bethlen Zsuzsanna (1754–1797) *iktári gróf Bethlen Domokos és Wesselényi Mária* leánya volt, aki 16 évesen ment feleségül a könyvtáralapító *Teleki Sámuel*hez. Kilenc gyermekük közül három érte meg a felnőttkort. Bethlen Zsuzsanna korán, 43 éves korában hunyt el. Több mint ezer darabból álló könyvtárát, amely az egyetlen majdnem teljes egészében fennmaradt 18. századi asszonykönyvtár Erdélyben, jórészt magyar nyelvű könyvek alkotják. A nagyterem előszobájában elhelyezett könyveket három nemzedék asszonyai gyűjtötték. Bethlen Zsuzsanna ugyanis örökölte nagyanyja, *Rhédei Zsuzsanna* és anyai nagynénje, *Wesselényi Kata* könyveinek a többségét. Az asszonykönyvtár több értékes unikumot is tartalmaz.

– *Régóta szerettem volna egy bemutatót hallani ezekről a könyvekről, amire a ki-*

állítás jó alkalom, így hát nagyon örülök, hogy a drótos tárlókban őrzött könyvek egy része láthatóvá vált. Gondolom, válogatni is érdekes volt közülük.

– Sajnos restaurátorként nem ismerem annyira, mint a könyvtáros kollégák, de megragadott a háromgenerációs gyűjtemény sokszínűsége, valamint az is, hogy a 18. században mennyi feladatot kellett ellátnia egy nőnek, amíg a férje például külföldön tartózkodott. A kiállítással üzeni szeretnék, hogy példaképekként állhatnak előttünk azok a nők, akik a történelem során értékes életművet mutattak fel. A kiállított anyag három szálon kötődik a témához. Egyrészt olyan könyvek láthatók a tárlókban, amelyben a nőkről mesélnek, vagy illusztrációként szerepelnek bennük. A másik szálat a nők által olvasott könyvek jelentik, ami széles skálát fog át, végül pedig azok a könyvek láthatók, amelyekben szerzőként, fordítóként, szerkesztőként, illusztrátorként vagy nyomdászként szerepelnek.

– *Feltételezem, hogy ezt az anyagot nem volt könnyű a Téka gazdag könyvtármányából kiválogatni. Mennyi időt vett igénybe?*

– Az előkészítés fél év alatt történt, de a téma gondolatban régen érlelődik. Nagyon sokat jelentett a kollégák segítsége, többször csak elmondtam az elképzelésemet, hogy mit szeretnék megmutatni, és a kollégáim rögtön tudták, milyen könyvet hozzanak, és a kivitelezéshez is nagymértékben hozzájárultak.

– *A szép színes pannókat ki készítette?*

– Én állítottam össze nemcsak a helyi példákra összepontosítva, hanem kicsit tágabbra, szélesebb körben a nyugati társadalom híres asszonyait is bemutatva. A tárlókban kiállított anyagok közül pedig az első tárlóban Ádám-tól és Évától indulva mitológiai, bibliai, az antikvitás korát idéző illusztrációk láthatók a nő különböző megtestesüléseiről. A következő tárlóban olyan életfordulókhoz, ünnepekhez kapcsolódó dokumentumok, könyvek láthatók, amelyeken a nők is részt vettek. Három tárló a legfontosabb női szerephez, a családhoz kötődik. Ez a legszerteágazóbb, hiszen a családban a nőnek minden szerepet el kell látnia, időnként orvosként, tanárként, lelki gondozóként... A sokféle témájú könyv Bethlen Zsuzsanna könyvtárából azt tükrözi,

hogy mennyire igyekezett ezeket a szerepeket jól teljesíteni. Vannak orvosi, gyógynövényeket bemutató kiadványok, szakácskönyvek, vallásos vonatkozásúak, a neveléshez kötődők, folyóiratok, családi lapok. A továbbiakban kiállítottunk a női egyenjogúsáért folyó törekvésekről szóló kiadványokat. Fontosnak tartom, hogy ezekből kiderül: a magyarországi megnyilvánulások nem az egyén érvényesülését célozták, mint több más társadalomban, hanem a neveléshez, oktatáshoz és kultúrához való jog elismertetését. A politikában is azért akartak helyet kapni, hogy a nőket foglalkoztató problémákat a törvényekbe is be tudják vinni. Továbbá láthatunk olyan könyveket, amelyeket a szerző, az adományozó a nőnek, fejedelemasszonynak, nemesasszonynak mint mecénásnak vagy patrónusnak dedikált. Az utolsó tárlóban a különböző hivatások gyakorlóiként jelennek meg a nők.

– *Mi volt a legérdekesebb az összegyűjtött anyagból?*

– Rengeteg mozzanatra felfigyeltem. Érdekes volt látni, hogy már a középkorban is volt olyan nő, aki egyetemen tanított. A kolostorokban a kódexmásolás mellett önálló alkotásokat hoztak létre, zenét is szerettek. Bár nem vagyok történész, irodalomtörténész, arra szeretném a kiállítás által felhívni a figyelmet, hogy mennyi értéket teremtettek, teremtene a nők, akik számunkra is ihletőek lehetnek. A kiállításon nyitottunk egy füzetet (díszes borítását a már jól ismert *Krón Ernő* könyvkötővel közreműködve készítettük el), amelybe a látogatók felírhatják olyan személyek nevét, akik számukra fontosak, családjukból, ismerőseik köréből egy szép női élet, pálya leírásával gazdagíthatják adatainkat – tett pontot beszélgetésünk végére Márton Krisztina.

Befejezésképpen a kiállítás mottóját idézzük: „*Az asszonyi nemben is miért kellene csak Kleopátrák és Aspasiák emlékezetét fenntartani? – Azok a szeretetreméltók, akik elfelejtettek, mert nem ültek királyi székben, vagy – nem szerettek olyanoktul, akik trónusban ültek... mert jó szíveket nem bizonyíthattak meg királyi ajándékokkal... és nagy elméjüket nem trombitálták a világ előtt, de híven tűrtek, híven szerettek, férjüket és háznépeket boldoggá tették, szüleik örömei voltak, jó anyák, jó feleségek, jó leányok: miért nem érdemelnének ezek emlékezetoszlopot?*” (Kármán József: *Fanni hagyományai – Egy szó az olvasóhoz*)

Barátok közt

A Marosvásárhely-Baja Baráti Társaság Egyesület története

■ A testvérvárosi kapcsolatok akkor tudnak igazán értékessé válni, ha nemcsak az önkormányzatok szintjén valósulnak meg, hanem maguk az érintettek, emberek, családok töltik meg tartalommal. Ebből az elvből kiindulva jött létre 2005-ben a Marosvásárhely-Baja Baráti Társaság Egyesület, amelynek elnöke, *Bánné Kiss Erzsébet*, a bajai Cédrus Református Egyesített Szociális Intézmény igazgatója maga is erdélyi gyökerekkel rendelkezik. Így mesél erről: – A második világháború alatt Erdélyből sokan felkerekedtek: akkor jöttek át az apai nagyszüleim is öt gyermekükkel. A Mezőségen, Gerendkeresztúron éltek, kemény frontvonal húzódott arrafelé. Nagypának be kellett volna vonulnia, de akkor ott maradt volna az öt gyermek magára, így inkább nekivágtak. Letelepédtek a Dunántúlon, és szinte a semmiből építették újra az életüket. Nagyaném egyébként somosdi, ez a Nyárád mentén található település, nagyapám pedig Torda mellett, Bágyonban született. A családban székely és örmény

vonulat keveredik – mondta az elnök. Nem csoda, hogy ilyen kötődés mellett szívén viselte az erdélyi testvérvárossal való minél szorosabb együttműködést.

Baja és Marosvásárhely 2002-ben írta alá a hivatalos testvérvárosi megállapodást, ez azonban nem tette lehetővé a közvetlen kapcsolatok kialakulását. Hivatalos delegációk látogatták ugyan egymást, az emberek szintjén azonban nem történt túl sok előrelépés. – Marosvásárhelyen szinte azonnal kialakult egy baráti társaság, amely igyekezett elősegíteni a kapcsolattartást, Baján azonban ez valamiért nem működött. Egyik alkalommal arról értesültem, hogy a vásárhelyi delegációt egy kollégiumban szállásolták el, így nem is nyílt alkalmuk ismerkedni az itteni emberekkel. Akkor elkezdtem megszervezni, hogy a városvezetéssel együtt látogassunk el Marosvásárhelyre. Végül tizenketten indultunk útnak, csodás hétvégét töltöttünk ott, számos programmal. Hazatérve pedig eldöntöttük, hogy létrehozuk a Marosvásárhely-Baja Baráti Társaság

Egyesületet, amelynek végül elnöke lettem. Olyan embereket akartunk bevonni, akiknek fontos a határon túli kapcsolat, és nemcsak elmélet számukra az együvé tartozás, hanem valóban foglalkoztatja őket az emberek sorsa, a közös kultúránk és történelmünk. Sokan csatlakoztak hozzánk, legjobb napjainkban 80 körüli létszámmal működünk. Számos programot szerveztünk, igyekeztünk tartalommal megtölteni az egyesületi tevékenységet – mondta az elnök.

Úgy gondolták, a nagy városi rendezvények idején nem fejtenek ki külön tevékenységet, hiszen olyankor a hivatalos küldöttségek mindenképpen találkoztak egymással. Inkább arra összpontosítottak, hogy évente egyszer (felváltva) ellátogassanak egymáshoz. – Ez az elképzelés működőképesnek bizonyult. Egyik évben mi látogattunk oda, másban ők ide, és minden alkalommal valami kulturális programot is hozzáteszünk. Az első évben *Kosóczki Tamás* orgonaművész koncertezett a marosvásárhelyi vártemplomban, és *Pencz József* halászláteli kellékeit állítottuk ki a várudvarban. A következő évben Vásárhelyről jött hozzánk egy orgonaművész. Járt nálunk a baráti társasággal közös szervezésű programok keretében *Czakó Gábor* író, *Sebestyén-Spielmann Mihály*, a Teleki-téka akkori igazgatója, *Németh Zsolt* határon túli magyarokért felelős államtitkár, *Harrach Péter*, az Országgyűlés korábbi alelnöke, *Jókai Anna* író (háromszor is járt Baján), *Kilyén Ilka* előadóművész – ezeket a találkozásokat mind őrzi az emlékkönyvünk. Tavaly vásárhelyi barátaink jöttek hozzánk: *Kerekes Péter Pál* fotókiállítását nyitottuk meg a Nagy István Képtárban. Idén készülünk menni szeptemberben, viszünk kiállítási anyagot is: egy mozgásában korlátozott fotós mun-

káit, aki már sok éve a magyar paralimpiai csapat hivatalos fotósa, *Vereczkei Zsolt* is fotózta, ez a bajai kötődése a történetnek – ismertette az elnök az idei terveket.

Egyik emlékezetes közös megmozdulásuk maradt a Baja-Marosvásárhely biciklitúra: a vásárhelyiek leutaztak Bajára, majd innen együtt tették meg az utat visszafelé, kerékpáron, egy hét alatt, mintegy 730 km-en, egy kísérőautóval. Vásárhely határától rendőri felvezetéssel érkezett a csapat a központba, ahol rezesbanda várta őket. Bejárták együtt a környéket itt is, ott is: megfordultak Pécssett, Mohácson az emlékparkban, Szabadkán, Kis-kunhalason, Marosvásárhely környékén, a

Szászvidéken. Néhány éve a vásárhelyiek egy kopjafával is megajándékozták a várost: a Szabadság és az Attila utca torkolatánál található kis téren álló faragványt azóta is minden évben közösen megkoszorúzzák. Nem ez az egyetlen ajándék, amelyet a vásárhelyi magyarság küldött Bajára: néhány évvel ezelőtt egy népesebb csapat, mintegy 50 fő jött el közösen letenni az állampolgársági esküt. Ebből az ünnepélyes alkalomból készítették el a marosvásárhelyi Kultúrpalota festett üveglakainak bekeretezett fotóreprodukcióját, amelyet a Bácskai Kultúrpalota egyik (azóta marosvásárhelyinek nevezett) termében helyeztek el.

Marosvásárhelyen a vártemplomhoz tartozó református gyülekezet és *Henter György* lelkész a kapcsolat bázisa, valamint *Kirsch Attila* és *Kis Zoltán*. Bánné Kiss Erzsébet szerint az erdélyi magyarság körében erősebbek az összetartozás kötelei, ezért könnyebb őket bevonni bármilyen programba. Nem lehet azonban panasz a bajai társaságra sem, hiszen a jelenlegi közösség erős, összetartó, és szükség esetén szívesen részt vesznek bármiben. Külön öröm, hogy a tagok gyermekei is fontosnak tartják ezt a fajta kapcsolatépítést; aki már megfordult Erdély tájain, az visszavágyik, és van rá esély, hogy később ők legyenek a kapcsolatok mozgatórugói. Időközben kiépült egy igen aktív kapcsolat a bajai III. Béla Gimnázium és a vásárhelyi Bolyai Líceum között is, ennek keretében is több diák és tanár tett már kölcsönös látogatásokat. A baráti társaság tagjai továbbra is azon munkálkodnak, hogy a határon átnyúló, magyar-magyar kapcsolatok valamilyen többletet vigyenek az emberek életébe, olyan tartalmat kínálva, ami a keresztyén polgári értékrend megerősödését szolgálja.

Sándor Boglárka

Borok varázsa

A hobbitól a magas szintű szakértelemig

■ **Miért szeret bele a borokba olyan mértékben egy fiatal kolozsvári műszaki értelmiségi házaspár, hogy a szaktudásban nemzetközi szinten is a legmagasabb fokozatra szeretnék elérni? Miért akarja nevelni a marosvásárhelyi közönséget egy borszaküzlet (Gvino) megnyitásával, amely jó minőségű és gazdag kínálattal várja az érdeklődőket a Cuza Voda és a Șincail utca sarkán? Miért szerveznek színes, tartalmas kóstolókat a romániai pincészetek kínálatának bemutatására? Miért vállalták a Vásárhelyi Forगतag egyik legnépszerűbb helyszínén, a Forradalom utcai borudvarban a társszervezéssel járó feladatokat? Ilyen és hasonló kérdésekre kerestem a választ a GÁL ISTVÁN vegyész-mérnökkel, borszakértővel folytatott beszélgetés során. A közös programozói vállalkozást működtető máramarosszigeti származású mérnök, aki ismert cégeknél néhány évig a vegyészszakmában, aztán a programozás terén dolgozott, kolozsvári egyetemi hallgatóként találkozott leendő feleségével. A Bolyai Farkas középiskolában érettségizett Gál (Józsa) Blanka Sarolta közgazdaság szakon végzett a kolozsvári egyetemen, és azóta is jó nevű külföldi vállalkozásoknál dolgozik.**

– *Hogyan kezdődött a bor iránti érdeklődés, amelyből fokozatosan egy újabb szakma bontakozik ki?*

– Lassan hét éve lesz, hogy feleségemmel Kolozsváron elmentünk egy borkóstolóra. Nagyon megtetszett, hogy kellemes emberek társaságában jó borokkal ismerkedhettünk, majd egyre több kóstolón vettünk részt. A szórakoztató kikapcsolódás mellett úgy éreztük, hogy alaposabb tudásra lenne szükségünk, ezért beiratkoztunk egy tanfo-

lyamra, amelyet a budapesti Borkollégium kiváló szakemberei, dr. Mészáros Gabriella, a kollégium alapítója, dr. Rohály Gábor és Sánta Zoltán vezettek. Miután az alapszintet nagyon érdekesnek találtuk, kezdtünk borkiállításokra járni, ahol a szakértők körében egyre jobban éreztük magunkat. Ez ambicionált, hogy elvégezzük a nagy-britanniai WSET (Wine and Spirit Education Trust) borismereti tanfolyamának a második és harmadik szintjét is angol nyelven.

Augusztus 6-án vizsgáztunk a harmadik szint anyagából, és szeptember folyamán várjuk az eredményt. Ha sikerül, bekerülünk a körülbelül száz szakértő közé, akik romániai viszonylatban letették a harmadfokú WSET-vizsgát.

– *Milyen ismereteket lehet szerezni a tanfolyamokon?*

– Kóstolás, a bor és a különböző ételek párosítása, a szőlőfajták, a szőlőtermesztés, borkészítés, a bor helyes tárolása, a jellegét, minőségét meghatározó tényezők, a világ legjelentősebb borvidékei stb.

– *Szavaiból úgy érzem: ha sikerül a vizsga, folytatják a tanulást. Melyik a legmagasabb szint, amit borszakértőként el lehet érni?*

– A negyedik szint két évig tart, és sokba kerül. *Kormos Zoltán* kolozsvári borszakértő volt az első, aki megszerezte, s jelenleg ketten vannak negyedfokú WSET-diplomával az országban. Az utolsó szint a mesteri fokozat (Master of Wine), amellyel jelenleg 312-en rendelkeznek világviszonylatban. A képzés sok ezer euróba kerül, rengeteg utazást és gyakorlatot igényel. Romániából

egy New Yorkban élő sepsiszentgyörgyi férfi próbálkozik azzal, hogy megszerezze. Tanácsadó cégeknél, pincészeteknél, szállodákban foglalkoztatják a felsőfokú borszakértői végzettséggel rendelkezőket. Ha egy bormester megdicsér egy bort, annak az ára sokszorosára emelkedhet.

– *A folyamatos képzéstől hogyan vezetett az út a marosvásárhelyi borszaküzletig?*

– Amikor Marosvásárhelyre jöttünk, nem találtuk sehol azokat a borokat, amelyeket Kolozsváron megszoktunk. Számba vettük a helyi szaküzleteket, és úgy értékeltük, hogy van hely számunkra is. Arra törekszünk, hogy kínálatunk színvonalas legyen, az ár-érték arányban minél jobb legyen a választék. Sajnos a romániai borok ára magasabb a külföldiekénél. Nem egy tipikus piac, mivel a bortermelés kisebb annál a mennyiségnél, amit el lehet adni, és sok gyenge minőségű bor kerül a piacra. Az utóbbi öt évben láthatóan javult a helyzet, bel- és külföldi tőkével új pincészetek jöt-

tek létre, ahol egyelőre külföldi borászokat alkalmaznak, hogy átadják a borkészítés tudományát.

– *Eddig két borkóstolót tartottak, folytatni fogják?*

– Az első kóstolón az üzletünkben kapható romániai és magyarországi borokból mutattunk be néhányat, a második alkalommal egy új pincészetnek, a Szilágy megyei Fort Silvannak teremtettünk lehetőséget az első szüretből készült termékek bemutatására. Mivel a kolozsvári Borvadász Társaság tagjaiként rendszeresen részt veszünk a magyar napok alatt működő borutca szervezésében, a Studium Prospero Alapítvány vezetője, *Vass Levente* felkért, hogy segítsünk a Vásárhelyi Forगतag borudvarának megszervezésében. Utólag visszatérve sok meggyőző munkával járt, amíg beszerveztük a pincészeteket, a kémeri Fort Silvánt, a kárásztelki Carastelecect, a krasznabélteki Nachbilt. A ménési *Balla Géza* borait *Bach Loránd* képviselte. Reméljük, hogy jövőre sikerül a környékbeli

borászokat is megnyerni. A borudvarban ötvenféle bort kínáltunk, hat házikónál lehetett kóstolni. Naponta tartottunk magyar nyelvű borkóstolót, szombaton *Kormos Zoltán* mutatta be románul a borokat. A jó hangulatról, jó zenéről a csapat többi része gondoskodott. Az eredmény nem maradt el, 1400 palack (60 százalékban fehér-, 20 százalékban rozé és 20 százalékban vörös-) bort vásároltak, 200 palack a kóstolókon fogyott el.

– *A képzett borszakértő szerint milyen a jó bor?*

– Elsősorban korrekt kell legyen, amelyben az összetevők – savtartalom, aromák, alkoholszint – egyensúlyban vannak. Egy alapbortól nem várunk összetett ízvilágot, gyümölcs, virág, zöld növény ízvonalat tartalmazhat. A bor érdekessége, hogy sokféle gyümölcs illatát, ízét fedezhetjük fel benne, egyedül a szőlőét nem. Az illat az erjedéstől függ, amely során az alapanyagok különböző gyümölcsökre jellemző illóanyagokká alakulnak. A bor minősége viszont már onnan kezdődik, hogy mennyi szőlőt hagynak egy tőkén, mikor szüretelik, és a továbbiakban hogyan kezelik az erjedés során és azt követően.

– *Kóstoláskor az úgynevezett korrektség mellett mit figyelnek elsősorban?*

– A boroktól elvárjuk, hogy legyen egy bizonyos karaktere. Először a színét vizsgáljuk meg. Ha tiszta, citromsárga, zöldes, akkor fiatal borról lehet szó. Azután megszagoljuk, megkóstoljuk. Fontos, hogy az illatával ne legyen hiba. Ha a dugóban gomba van, az megtámadja, elrontja az illatát, ízét, ha túlkénezték a bort, az is. Ha a színével nincsen gond, arra figyelünk, hogy az illata milyen gyümölcsre, virágra, fűszerre emlékeztet. Az illat általában az ízben is megjelenik. Vannak borok, amelyeknek más az illata és más az íze, amit a borász szándékosan így akart. A legjobb boroknál azonban az illat és az íz összhangban kell legyen. Fontos az illat erőssége is, az intenzív illat már a pohárba való kitöltéskor megcsap, ha kevésbé erős az illat, a pohárban forgatni kell a bort, hogy érezni lehessen. Ahhoz, hogy az illatát pontosan meghatározzuk, edzeni kell a szaglószerünket minél több illatra odafigyelve, hogy ezt a képességet minél magasabb fokra emeljük. Amikor megízleljük, a savasságra és cukortartalomra (száraz, félszáraz, édes) –, a testességre (a bor állagának sűrűsége), a koncentrációra és az alkoholszintre figyelünk. A bor alkohol- és savfokát a szőlőtőkét ért napsütés és a talajban levő ásványi anyagok alakítják ki. Cukortartalmát a mustban lévő gyümölcs-cukor alkohollá erjesztése után visszamaradt glükóz mennyisége határozza meg. Nekem nincs kimondott kedvencem, három éve a cabernet franc tetszett meg a legjobban, otthon ötféle vár belőle, hogy megkóstoljam.

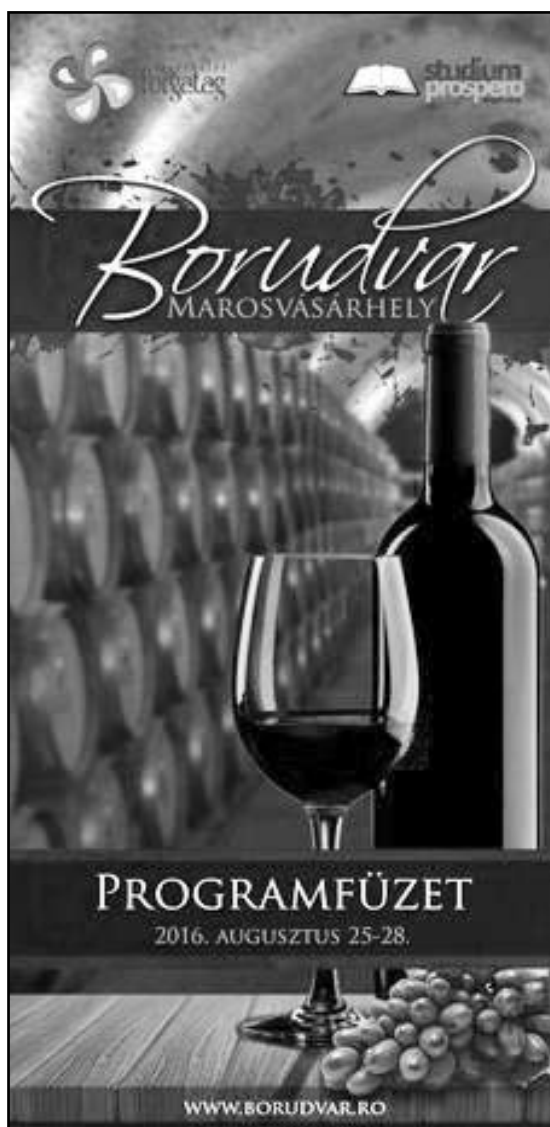
– *Milyen borokat kínálnak a marosvásárhelyi Gvino üzletben?*

– Közel százféle fajbort romániai és magyarországi pincészetekből. Úgy gondoltuk, hogy ezzel kezdjük, és ahogy fejlődik az üzlet, bővíteni fogjuk a kínálatot. Szeretnénk portugál borokat behozni, mivel nagyon jó a minőségük. A portugál bortermelőknél jelentős támogatást nyújt az állam, és egyenesen reklámozzák a boraikat. Nemrég jártam a düsseldorfi borvásáron, ahol a 65.000-féle bor közül elsősorban a portugál borokat kóstoltam, hogy távlati tervként árusítsuk őket.

– *Hogyan lehet – akár profi szakértőként is – egy kiállításon 60-70-féle bort megkóstolni és véleményt alkotni róluk?*

– Lehet szünetekkel, és közben vizet inni, kenyeret falni, de a profi kóstoló megforgatja a szájában és kiköpi. Nemzetközi bírálóbizottságban még nem vettem részt, arra szigorú előírások vannak, megszabják például azt is, hogy egy nappal korábban mit lehet enni.

Bodolai Gyöngyi

A vásárhelyi Borudvar prospektusa

Tízéves a Bolyai Farkas Elméleti Líceum és a III. Béla Gimnázium közötti kapcsolat

Egy tanári kirándulás résztvevői

■ *Hol volt, hol nem volt...* Népmesék indulnak a fenti fordulattal; és valóban, az alábbi történet népmesékbe illő kalandokban, legyűrt akadályokban, próbákat kiállt hősökben bővelkedik. Élt valamikor a 2000-es évek elején néhány lelkes bajai (városvezető, iskolaigazgató), akik úgy gondolták: érdemes lenne Marosvásárhely legrangosabb középiskolája, a *Bolyai Farkas Elméleti Líceum* és a bajai *III. Béla Gimnázium* között kapcsolatot létesíteni. Mindkét intézmény rangos oktatással, versenyeredményekkel, nagy történelmi múlttal rendelkezik.

A szándékot tett követte: megindult a puhatolózás, a kapcsolatfelvétel. A mi iskolánkból én vállaltam a szervezést, lévén, hogy akkor éppen 11.-es osztályom volt. Sajnos azonban akkor objektív okok miatt nem jött létre az osztályok egymásra találása. A következő kísérlet sem lett sikeres. *Sipos János* akkori igazgató vezetésével iskolai küldöttség indult Marosvásárhelyre. Tagjai *Pethőné Kővári Andrea* tanárnő, *Sipos János*, a diákönkormányzat két tagja és jómagam lettünk volna. (Azért a feltételes mód, mivel – talán nem haragszik meg, ha elmesélem – Pethő tanárnő itthon maradt: útlevelét biztonsági okokból egy banki trezorban tartotta, de csak az induláskor, vasárnap reggel jutott az eszébe, hogy kivegye onnan. Mondanom sem kell, reménytelen kísérlet volt az okmányt megszerezni. Csak integetni tudott az autónk után.) A Bolyai Líceumban *Bálint István* igazgató fogadott bennünket. A közeledés azonban ezúttal is elmaradt. Ebben valószínűleg az is közrejátszott, hogy *Sipos János* nem sokkal azelőtt nevezték ki az oktatási minisztérium helyettes államtitkárává, és ezt ott be is jelentette...

Ezek után joggal feltételezhetné bárki, hogy mesénk itt véget is ér. De nem! Következzenek a hősök, a „legkisebb legények”, akik

marosvásárhelyi részről három női megfelelője van: *Horváth Gabriella* (volt) igazgatóhelyettes (a háttérben maradva, de mindvégig szívósan a hátán vitte, éllette a kapcsolatot, nyomon követte annak alakulását), *Székely Emese*, a *Református Kollégium* korábbi igazgatója és *Nagy Judith* tanárnő. (A Bolyai Farkas Elméleti Líceum a *Református Kollégium* jogutódja. A református egyház visszakapta az iskolaépületet, és önálló középiskolát, a *Református Kollégiumot* működtet ott. Így egy helyen két intézmény is működik, korábban nagy átfedésekkel: áttanító kollégákkal, közösen használt épületrészekkel stb. A két iskola szétválása napjainkra vált erőteljessé. Így történhetett, hogy *Székely Emese* „refis” igazgatóként hatalmas lelkesedéssel és minden kapcsolatát megmozgatva állt az ügy mellé. A cserekapcsolatban bolyais diákok és tanárok mellett így mindig ott voltak a refis diákok és kollégák is.) Természetesen a mindenkori bajai városvezetés is szorgalmazta, segítette a kapcsolatfelvételt, marosvásárhelyi részről pedig külön érdemei vannak *Kirsch Attilának*, a Marosvásárhely-Baja Baráti Társaság egykori vezetőjének.

Ilyen előzmények után 2007. augusztus 24-én megtörtént a hivatalos kapcsolatfelvétel: a Bolyai Farkas Elméleti Líceum alapításának 450. évfordulóján rendezett ünnepség keretében bajai részről *dr. Révfy Zoltán* akkori polgármester és *Polgár László* írták alá az együttműködési nyilatkozatot. Elhárult tehát minden akadály, hogy 2008 májusában megtörténhessen az első diáktalálkozás Marosvásárhelyen. A kirándulás valamennyiünk számára emlékezetes marad, és nemcsak az együtt töltött idő miatt!

Az útra két kolléganőmmel indultam: *Haász Gyöngyvivel* és *Balykó Noémivel* (az ő osztálya képezte a diákok magját). A nagylaki határig semmi gond nem volt, ott azonban hideg

megfordították a történesek menetét. Elsősorban a három bajai igazgatót emlitem, név szerint: *Sipos János*, *Polgár Lászlót*, és *Arnóczy Jánost*, akik egy percig sem kételkedtek a vállalkozás sikerében, és szívvel-lélekkel támogatták a kezdeményezést.

A három férfinak

zuhanyként ért minket, hogy az egyik diáklánynak nincs érvényes úti okmánya. Hogy lehetséges ez, ha indulás előtt valamennyien fölemelték a náluk lévő iratot? A válasz tanulságos (főleg nekünk, tanároknak). Lelkiismeretes iskolatitkárunk a kötelezően megkötött utasbiztosítás mellé minden diáknak lemásolta az érvényes úti okmányát. A másolatot a kötvénnyel együtt visszaadta a gyerekeknek. Az illető lány – nem járván még külföldön – azt hitte, a fénymásolat elég a kiutazáshoz. Kivágta a megfelelő részt, és a reggeli indulásnál ezt a fénymásolatot mutatta föl. Mít lehet tenni? Vissza nem fordulhatunk, a lányt nem hagyhatjuk egyedül! Végül úgy döntöttünk, hogy a busz továbbmegy, Aradon időzik, én pedig leszállok a lánnyal, és bevárjuk az útlevelét. A lány felhívta az éppen a földéken dolgozó édesapját, és megkérte, hogy pattanjon kocsiba, és Baja mellől hozza lánya után a papírt, majd vigyen át minket Aradra. (Több mint 200 km!) El lehet képzelni a tétlenül töltött órákat a nagylaki vasútállomás környékén, illetve az édesapa reakcióját megérkezése után. (Csak nehezen tudtam a kislányt megvédeni az atyai pofonoktól.) Ilyen kezds után a mesékben csak jó következhet.

Így is lett! Immár tíz éve *minden évben kétszer* találkozunk: májusban mi utazunk Vásárhelyre, ősszel pedig a vásárhelyiek érkeznek Bajára. A programban való részvétel önkéntes: a 9-11.-esek közül bárki jelentkezhet, aki a házirendben foglaltaknak megfelel, és vállalja, hogy viszontfogadja a vendéglátóját. A találkozásoknak az évek során kialakult a koreográfiája: szerda és vasárnap az utazás napja, csütörtök az iskoláé: óralátogatások, esetleges projekt munka (többször a *Határtalanul!* pályázatnak köszönhetően), délután városnézés, péntek pedig a vendégeknek egész napos kirándulás: Erdély, illetve Magyarország felfedezése. Büszkén mondhatom, hogy kétszer ugyanaz az útvonal még nem szerepelt ezen a napon! A teljesség igénye nélkül hadd vilantsak fel néhány úti célt: Pécs, Veszprém, Budapest a Sziklakórházzal, a Mercedes-gyár Kecskeméten, a kiskunhalasi Csipkemanufaktúra, de jártunk helyi nagyvállalatnál és természetesen a Gemencben is. Erdély csodái közül pedig a tordai hasadékat éppúgy láttuk, mint Szászfehéregyháza világörökségi erődtemplomát, Kolozsvár, Segesvár, Gyulafehérvár műemlékeit vagy a nagyenyedi kollégiumot. Felejthetetlen élmények! Szombaton ki-ki belátása szerint szervezi a programot: a diákok számára ez szabad nap; a családok

ötletességére van bízva, hogyan alakítják. Sokan elviszik a vendégüket kirándulni vagy családi eseményekre, de előfordult már, hogy diákfoci-edzésre vagy éppen a halaszthatatlan fűkaszásra ment. Természetesen a közösen megtartott buli is a program része ezen a napon. Megszervezésének főleg a vásárhelyi diákok a mesterei. Nekünk, felnőtteknek a szombat újabb kirándulás napja: turisták által kevésbé látogatott, rejtett értékeket hordozó helyszíneket keressük fel ilyenkor. Itt kell szót ejtenem két csodálatos kollégámról: Nagy Judithról, aki immár tíz éve, az első perctől fogva töretlen lelkesedéssel végzi a szervező munkát, és dr. Kálmán Attiláról, aki néhány év után csatlakozott Judith-hoz, a szervező munka mellett ötleteivel, programjavaslataival, Erdély-ismeretével sokat tesz a találkozások sikeréért. Bizton állíthatom: ha ők nem lennének, a kapcsolat ma nem tartana ott, ahol. Kitartásuk, hitük, problémamegoldó képességük csodálatra méltó, példaértékű! (A refis részvételt a sokáig elmaradhatatlan, nagyon lelkes Szövérfi Judit tanárnő biztosította.)

Az évek során a diákok találkozásán túl más-fajta együttműködés is megvalósult. Sikert

egy-egy tanári kirándulást is megszerveznünk iskoláinkban, melyre örömmel gondolunk azóta is, illetve lehetőség nyílt tanárcezerére is: két-két kolléga egy-egy hétig vendégeskedett a másik intézményben, kapcsolódott be az oktató-nevelő munkába. Tanulságos volt órákat tartani, részt venni az ott folyó mindennapokban, tapasztalatokat szerezni az intézmény működéséről, összehasonlítani a két iskolát és oktatási rendszert.

Időnként fölteszik nekem a kérdést ismerősök, kollégák: van ennek a kapcsolatnak értelme, mennyi a hozadéka a találkozásoknak? Hiszen ez csak kirándulás! – teszik még hozzá. Ilyenkor mindig a következőt válaszolom nekik: jöjjenek el velem, nézzék meg a megérkezésükre vagy elindulásukra sugárzó arcokat, az egymásba kapaszkodó tekinteteket, érezzék meg a sugárzó örömet, hallgassák meg a fogadalmakat az eljövendő találkozásokkal illetően. És ezek nem csak üres szavak. Több család ápol tartós kapcsolatot a megismerkedés óta. Jönnek a halászléfőző néptünetpályra, mennek a Fél-szigetre Vásárhelyre, szerveznek együtt nyaralást, hívják meg egymást ballagásra, családi eseményekre, küldik a fiút Bajára tanulni.

Látogatják egymást, tudnak egymásról. Ha csak annyit értünk, hogy közelebb hoztuk a magyart a magyarhoz, ha nem legyint a diák az Erdély szót hallva, ha nem üres szavak a határon túli/anyaországi kultúra, ha a résztvevők leckét kapnak toleranciából, egymás mellett élésből – már megérte a fáradozás. Ennek a kapcsolatnak a lelkekben van a hozadéka! Az eltelt tíz év alatt nagyjából öt-hatszáz diák és több tucatnyi tanárkolléga kapott lehetőséget arra, hogy átélje az élményt, hogy több legyen a részvétel által, hogy fölismerje: több dolog köt össze minket, mint ami elválaszt.

Hogyan is szoktak a mesék befejeződni? *Boldogan éltek, amíg meg nem haltak.* Remélem, e záró fordulatnak csak az első fele lesz igaz a két intézmény együttműködésében. Kívánom a jubiláló kapcsolatnak (és valamennyi résztvevőnek, támogatóknak), hogy boldogan éljen tovább, a szerencsés befejezés pedig előlegezze meg a szerencsés és virágzó jövőt is! (*Külön köszönetemet fejezem ki Polgár Lászlónak a cikk megírásához nyújtott segítségével.*)

Radva László

Bajai III. Béla Gimnázium

■ Ha valaha arra kényszerülnék (vagy úgy döntenék), hogy Magyarországon éljek, akkor Baján szeretnék lakni. Jó néhány éve annak, hogy ez a gondolatom támadt egy bajai otlétemkor. Azt hiszem, hogy a sziget fái alatt vagy a Sugovica partján sétáltunk éppen egy nagyon kedves baráttal... Vagy talán akkor, amikor a kollégákkal kifelé tartottunk egy remek kis vendéglőből a piroskendős halászlé-vacsora után...? Már nem tudom pontosan, mikor, de megfogalmazódott bennem, és azóta is mindig megerősödik, ha Bajára megyek. Mert Baján lenni jó. Baja az a hely, ahol nagyon sokszor voltam már, és ahol mindig maradéktalanul jól éreztem magam. Megragadott a nyugalma, a kiegyensúlyozottsága, az otthonossága.

10 éve történt. Nagyon meleg volt. A szó szoros értelmében csorgott rólunk a víz iskolánk dísztermének színpadán, amikor aláírtuk a hármas együttműködési szerződést: a III. Béla, a marosvásárhelyi Bolyai és a Református Kollégium nevében Polgár László, Bálint István és jómagam, az iskolák akkori igazgatói. Akkor még nem tudtam, hogy milyen sok Vásárhelyről elszármazott él Baján.

Most már természetesnek tűnik, hogy ilyen jó ez a kapcsolat. Van bennünk valami közös. Ha más nem, hát az, hogy olyan egyformán és őszintén tudunk örülni egymásnak minden egyes alkalommal, amikor találkozunk. Merthogy nekünk, az iskoláknak, alkalmaink vannak: ha május, Marosvásárhely, ha október, Baja! Évek óta a határidőnaplónk legkövetkező

időpontjai. Alkalmaink számokhoz is kötöttek: 35-40 diák, 2-3 tanár jön-megy minden alkalommal. Minden egyes alkalom lelkeleg is megmozgat látogatót és látogatót, családot, tanárt, iskolát, közösséget.

Talán a forgatókönyv legállandóbb jelenete a legbeszédesebb. Indulás haza Bajáról. Októberi ködös, netán esős, kissé már hűvös kora reggel. Kócos, álmos, gyűrött, nyűgös tinédzserek (előző este buli volt) kellene hogy felkászálódjanak a buszra, hurcolják a csomagjukat, tétováznak... Radva László elkiáltja magát 'Gyerekek, fotó!' Erre összecsendül az autóbusz oldalához vendég és házigazda, rendezgetés, összebújós-ölelgetős pózok. Ez legalább félóra. Ezért kell mindig fél hétre tenni az indulást, hogy hétkor kikanyarodjon a busz a bajai városháza előtti szépen rendezett, zenés-szökökutas térről.

Marosvásárhely. Májusi (jó esetben) napsütéses reggel. Kócos, álmos, gyűrött, nyűgös tinédzserek (előző este buli volt) kellene hogy felkászálódjanak a buszra, hurcolják csomagjaikat, tétováznak... Radva László elkiáltja magát 'Gyerekek, fotó!' Erre összecsendül az autóbusz oldalához vendég és házigazda, rendezgetés,

Közös túra a tordai hasadéknál

összebújós-ölelgetős pózok... A nagyon kedves, kedélyes, jópofa és igen-igen tájékozott sofőrök ismerik a forgatókönyvet, türelmesen várnak, pakolják a fáradt gyerekek csomagjait. Aztán kikanyarodik a busz a Teleki-téka előtti parkolóból. Mindenki integet, még könnycsepp is csillog egy-egy szemben, meghatott szülők sóhajtanak: látjuk még ezeket a gyerekeket? Így megy ez tíz éve. Még házasság is kötöttet az itt-ott született szerelemből.

Bajai látogatásaink forgatókönyve is majdnem változatlan, kivéve a tanároknak meg a diákoknak szánt kirándulások helyszínét. Első nap: látogatás az impozáns, gyönyörű polgármesteri hivatalba, találkozás az előljárákkal a tanácssteremben, kis várostörténeti előadás meghallgatása, fogadás, emléksomagok átadása-átvétele, fotózkodás a díszes tanácsosi székekben üldögélve. Élmény a javából. Iskolalátogatás, óralátogatás. 'Jaj, tanárnő, olyan

vagány volt! Nálunk miért nem lehet így? 'Tudod, fiam, nálunk egy kicsit minden más ...' Igen, kicsit más, bár azóta nálunk is lett interaktív tábla, sokasodnak a kivetítők az osztályokban, már csak a tananyagon kellene módosítani és... (Jaj, ne! Ez itt nem a román oktatási rendszerről való értekezés helye.)

Vissza Bajára! Éppen felújították a III. Bélát, nem volt könnyű még a vendégekkel is foglalkozni, de volt rá lelkes és mindig kedves igazgató, vendéglátó tanár, diák, így lett a bunyevác tájház látogatása, a délutáni tánctanulás az iskola udvarán igazi, első kézből való ismerkedés azzal a népi kultúrával, amely oly messze van a mi megszokott erdélyi sokféle-ségünkötől. *Páli Noémi* lelkesedése határtalan (mint mindig és mindenben), rövid időn belül már mi is pörögtünk a táncosokkal. Ugye, milyen egyszerű?

Emléktárgyak helye a III. Béla egyik folyosóján. Minden látogatáskor vittünk valamit, hogy gazdagabb, változatosabb legyen évről évre. Hol egy képes album a Bolyairól, hol egy Ballagók könyve, hol a Tablók könyve, egy plakett... Valami, ami jelzi, hogy akkora távolságból is foglalkoztat a másik, fizikai valójában is megidézhető.

Színház. *Légy jó mindhalálig*. Tanár és diák együtt játszik! Micsoda produkció volt! Nagy lelkesedésünkben még azt is terveztük, hogy elcsábítjuk őket egy vásárhelyi vendéglő-adásra. Aztán sajnos nem lett belőle semmi. De volt szép táncos-énekes-kórusos fellépése a bélásoknak a Bolyai színpadán. Jó lenne a mi táncainkat is elvinni egyszer. Az lenne még egy szelete az iskolakapcsolatnak, ha a kivételes tehetségeink is bemutatkoznának.

Volt még egy nagyon gyümölcsöző vállalkozás, amelyben a bélások és a Marosvásárhelyi Refi diákjai-tanárai vettek részt: egy Comenius-program. 8 európai ország egy-egy középiskolájának csapatai saját országuk környezetvédelmi szokásait, gyakorlatát vizsgálták, mérték, írták le, mutatták be Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában és Lengyelországban. Közös munkanyelvük az

„...folytattuk az ismerkedést egymással. Kiderült, hogy az erdélyi magyarok sok mindent máshogy neveznek, mint mi, például a tészta *laska*, a roller *hajtány*, a süti pedig *tészta*. (...) A harmadik napon kirándulásra mentünk, míg vendéglátóink iskolában voltak. Átutaztunk Kolozs megyébe, a Mezőségbe, hogy meglátogassunk egy örmény katolikus templomot, ahol csodaszép festményeket láttunk, és megtudtuk, kétféle ember van: *aki tudja magáról, hogy örmény, és aki még nem tudja.*” (*Németh Nelli, Bajai III. Béla Gimnázium*)

angol volt. Ment, mint a karikacsapás, de jókat szórakoztunk a többiek értetlenségén, hiszen két csapatnak volt egy „még közösebb” nyelve, amely nem visszafogott, hanem továbblendített a következő megoldandó feladatok felé. Sok tanár és diák vett részt a projektben, amelyben a közös európai gondolkodás kissé a közös magyar valóság fölé emelte mind a bajai, mind a vásárhelyi diákokat, más színt, aspektust kölcsönzött megszokott kapcsolatrendszerünknek.

Se szeri, se száma a 10 év alatt meglátogatott helyeknek Magyarországon, Vajdaságban és Erdélyben. Kalocsa, Kolozsvár, Szombathely, Szinaja–Peles kastély, Pécs, Brassó, Szabadka, Székelyudvarhely, Zenta, Bonchida, Harina, Beszterce, Budapest, Veszprém, Ópusztaszer, Segesvár, Aracsi pusztatemplom, Berethalom, Erzsébetváros, Szamosújvár, Újvidék, Vajdahunyad, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Doboz, Szabadkígyós, Déva, Marosillye, Köhalom, Almakerék, Székesfehérvár, Komárom, Szeged, Nagyszeben, Fogaras, Kecskemét, Pétervárad, Mohács, Torda, Eszék... Mindenütt a közös múlt, a közös történelem, a rácsodálkozás, hogy mindenek ellenére még fellelhető, még kitapintható, még összeköthető... a haza... a magasban... Az élmények sora nemcsak a mi történelmünk, szokásaink, kultúránk, de a velünk együtt élők értékeinek számbavételét is

„...a szeptembert is lehet várni, vártuk az iskolakezdést. Ennek legfőbb oka azt volt, hogy végre megyünk Bajára. Személy szerint én teljesen másképp képzeltem el Baját, de ahogy megismertem macskakövezett utcáit, a csodálatos Szentháromság teret, a Sugovica partját, a Petőfi-szigetet, a Türkilátót, a Déri-kertet meg sok más jellegzetességét Bajának, úgy éreztem, jobb helyre alig mehettünk volna. Kis város barátságos emberekkel, nem túl nagy forgalommal, sok szép zöldövezettel. (...) A fogadó diákok, a családjaik, a tanárok, az igazgató úr és még a polgármester úr is bebizonyította, hogy Baján csupa barátságos, vendégszerető és kedves ember él. (...) Akik kitalálták a testvériskolai kapcsolatot, nem lehettek sokan, viszont ha tovább ápolják, több száz diák felejthetetlen, életre szóló emlékeket és barátokat szerezhet mind a marosvásárhelyiek, mind a bajaiak közül.” (*Gál Boglárka, Bolyai Farkas Líceum és Református Kollégium, Marosvásárhely*)

„Gyerekek, fotó!”

jelentette. Voltak olyan ritka látogatások, melyeket a vásárhelyi diákok és tanárok egyedi, akkor még újdonságszámba menő élményként őriznek emlékeik között: láthatatlan kiállítás, extrém (kaland)park, budapesti barlangkórház, hajózás a Dunán, szarvasles a Gemenci-erdőben, látogatás az Aradhoz közeli Soborsinban lévő román királyi rezidencia parkjában...

Nemcsak a szívnek, szemnek, de akadt a száznak is ingere. Remek bográcsgulyásokkal traktáltak ritka tehetséggel megáldott főzni tudó kollégák. Igazi, énekes ünnepi búcsúvacsorák voltak Baján, micceses (a csevaphoz hasonló erdélyi specialitás) lakomák Vásárhelyen.

Ezekkel az emlékekkel gazdagabban kanyarodunk iskolakapcsolatunk 10 éves évfordulója felé. Kívánom, hogy a megkezdett-megkóstolt-megízelt-megélt barátság megmaradjon. Kívánom, hogy még sokáig tartson a tanárok lelkesedése, hogy mindenki, aki ide-oda ellátogatott, elmondhassa: Baján lenni jó! Marosvásárhelyen lenni jó!

Székey Emese
egykori refs igazgató, bolyais tanár

„...ha valaki megkérdezné most tőlem, hogy eddigi kis életemnek mely húsz történése volt a legmaradandóbb élményem, szinte biztos vagyok abban, hogy a bajai kirándulásunk benne lenne ebben a bűvös húszasban. (...) Elsősorban az emberek tetszettek. Tulajdonképpen mindenki, akivel csak egyszer is beszéltem, aki elmesélt egy viccet, mosolyt csalt az arcomra, akik mellett, mily meglepő, egyszer sem jutott eszembe, hogy »hoppá, otthon vár egy fizika felmérő!«, akik rendületlenül próbálták megjegyezni, hogy a »szerelek« románul »te iubesc« (...) Visszaemlékezés közben félpercenként szüneteltettem az írást, engedtem, hadd rohanjanak meg, tiporjanak le az emlékek, hadd nevessek újra a röhejesen abszurd szituációkon, hadd pörgessem végig gondolatban azoknak az embereknek a névsorát, akikkel szeretnék, sőt, feltétlenül, határozottan akarok még találkozni. (Burkolt célzás: tessék kérem jönni még Marosvásárhelyre!)” (*György Szidónia, Bolyai Farkas Líceum és Református Kollégium, Marosvásárhely*)

Visszatekintő egy hosszú, értékes életműre

■ *Teljesítménye Kárpát-medencei és talán szélesebb körben is egyedülálló vagy nagyon ritka. DR. DIENES SÁNDOR LAJOS, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógy-szerészeti Egyetem (MOGYE) gyémántokleveles nyugalmazott tanszékvezető munkaorvostan-professzora 2017-ben tölti be 92. életévét. Előrehaladott kora ellenére a leghűségesebb tanárként 25 éve óta folyamatosan oktat és diplomadolgozatot vezet a Marosvásárhelyi Református Asszisztensképző Főiskolán, amelynek sorsát kezdettől fogva a szívében viseli.*

Fél évszázados egyetemi oktatói, klinika-alapítói és gyógyítói, valamint a munkaorvostan területén nemzetközileg is elismert tudományos munkásságáért, továbbá a marosvásárhelyi vívósport fejlesztése terén kifejtett tevékenységéért az elmúlt év során három nagyon jelentős elismerésben részesült. Márciusban Dienes professzor életművét Magyarország köztársasági elnöke a Magyar Érdemrend tisztikeresztje kitüntetéssel ismerte el, amelyet a csíkszeredai főkonzulátuson dr. Zsigmond Barna-Pál főkonzul adott át. Májusban a Magyar Tudományos Akadémia Arany János-éremmel tüntette ki, amellyel – az MTA köztestületének külső tagjaként – a magyar tudományosságért kifejtett eredményes tevékenységét ismerték el. Az Arany János-éremet prof. dr. Lovász László, az MTA elnökének jelenlétében vette át. „...A romániai magyar egészségügyi szakképzés doyenje tudományos életművével jelentős mértékben járult és járul hozzá még ma is a foglalkozási betegségek megelőzéséhez és gyógyításához, valamint ahhoz, hogy Erdélyben az ápolók a magyar nyelvű betegekkel saját anyanyelvükön tudjanak beszélni” – olvasható a díjazottokról szóló füzetben.

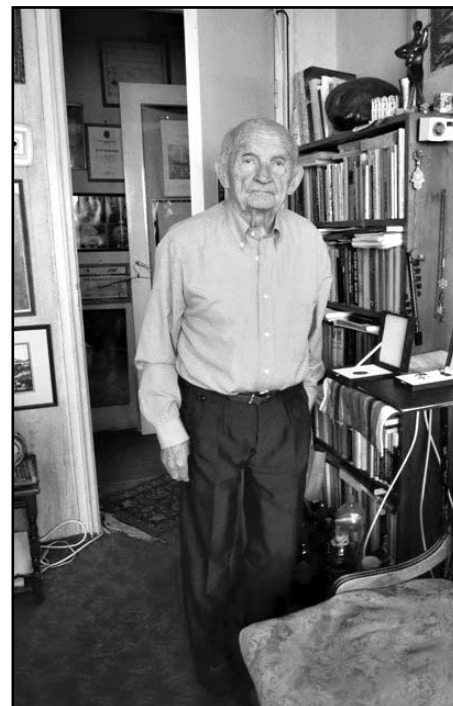
A harmadik különleges elismerés a munkásságáról és életéről szóló könyv, amelynek szerzője prof. dr. Vincze János biofizikus, magyarországi és külföldi egyetemek vendégprofesszora, aki kiválóan ismeri az erdélyi orvoslás és a MOGYE történetét. „Dienes Sándort, a tudóst óhajtom jellemezni a maga különleges, egyedülálló egyéniségével, akinek szelleme folyton nyughatatlanul lobog..., akinek szakmai felkészültségét pár szó beszélgetés után magában elismerni mindenki kénytelen, aki otthon van nemcsak a maga szűkebb szak-tudományában, hanem a régi polihistorok mintájára minden egyéb területen” – jellemzi a könyv szerzője. Amikor a kettőjük közötti ismeretségről érdeklődöm, kiderül, hogy gyökerei prof. dr. Koch Ferenchez, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem atomfizika professzorához vezethetők vissza, aki a szerzőnek tanára, Dienes Sándornak pedig osztálytársa, padtársa volt a kolozsvári

piarista gimnáziumban, amely 1944-ben Zágoni Mikes Kelemen nevet viselte.

Lakásában, amely életének eseményei és tudományos munkásságának eredményei mellett a képzőművészet, a zene, az utazások iránti szeretetéről, átfogó műveltségéről, a sportban elért sikerekről tanúskodik, újra visszatekintettünk a kilencven év meghatározó történéseire, amelyekről a *Hány ember Ön, professzor úr?* című interjúkötet megírásakor vallott. A decemberi beszélgetésünk során elhangzott adatok mellett ebből is válogattam néhány kérdést és feleletet.

Családjának története is érdekes. A felvidéki származású nagyapának, aki Eger tiszteletbeli tűzoltóparancsnoka volt, és az egri érsek építészeti tanácsadójaként járta be Erdély templomait, úgy megtetszett Kolozsvár, hogy frissen nősült fiának azt tanácsolta: ott telepedjen le. Az szót fogadott, és a Bécsben tanult mesterség birtokában jól menő autókarrösszeria-műhelyt működtetett a kincses városban. 1925-ben kései második gyermekként született meg fia, Dienes Sándor, aki édesapjáról 2012-ben így vallott: „Általános műveltségben, emberségben sokat köszönhetek neki, s a német nyelv galíciai tájszólására is ő tanított meg.”

A beszélgetés során felidéztek, hogy rendkívüli memóriája miatt csodagyermeknek tartották, lexikonnak nevezték el az iskolában. A másodikos gimnazista, 12 éves Sándorról a Keleti Újság 1938. április 9-i számában dr. Horosz Béla írt elismerő cikket. Az alacsony termetű, vézna kisfiú, aki ezer labdarúgó nevét ismerte, és a nagyobb válogatott mérkőzéseket részletesen fel tudta idézni, gátfutó rekorder, magas- és távolugró, szenvedélyes vívó, teniszező, a labdarúgásban középcsatár és kapus volt, olvashatjuk a hajdani újságcikkben, amelynek szerzője a világ legkisebb sport-újságírójának és rádióriporterének nevezte a sportban a nála nagyobbakkal is elbánó kisfiút. „Ma is emlékszem, ahogy Nyírő József biztatásképpen (hogy író, újságíró nevelnek belőlem) megsimogatta a fejem, s nagy élmény volt számomra, amikor gyer-

Dr. Dienes Sándor

mekként példaképemnek, a Kolozsvárra érkezett kiváló sportriporternek, Pluhár Istvánnak bemutatnak.”

A kolozsvári piarista gimnáziumban nagy-szerű tanárok oktattak. A német mellett beszél franciául, és kényszerűségből az angol nyelvet is megtanulta. Dienes Sándor a vívással 12 éves korában jegyezte el magát, amikor vívómester testnevelő tanára (Ozoraí Schenker Lajos) azzal a feladattal bízta meg, hogy a bemelegítő tornát vezesse a vívóknak, amiért fizetség nélkül járhatott az edzésekre.

Bár írónak készült, az érettségi vizsga után a kolozsvári Bolyai Egyetem földrajz-földtan főszakának és természetrajz-kémia mellékszakának előadásait hallgatta, amíg a Marosvásárhelyre költöztetett orvosi egyetem legelső évfolyamán megkezdődött a tanítás, majd párhuzamosan látogatta mind a kettőt. Amikor kiderült, hogy a két város és egyetem között ingázik, csupán a vívásban elért eredményei védték meg a kizárástól, de végül a tandíját is elengedték.

A vívást marosvásárhelyi egyetemi hallgató korában az általa alapított szakosztályban is folytatta, amelynek sportolói a fogságból hazatérő kiváló edző, Kakuts Endre vezetésével országos, sőt nemzetközi viszonylatban is figyelemre méltó eredményeket értek el. Hasonlóképpen Dienes Sándor is, aki sportmesterként 52 éves korában hagyta abba a vívást. Az orvosi egyetemen a Kolozsvárról Marosvásárhelyre

A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (MOGYE) főbejárata

áttelepített intézményt hűségesen követő kiváló tanárok oktatták. Államvizsga után a közegészségtan-tanszékhez tartozó orvosi-földrajz szakcsoport tanársegédjeként kezdte meg az oktatói munkát, majd annak megszűnte után a munkaegészségtan szakon folytatta, előbb a világhírű *Putnoky Gyula*, majd távozása után *Horváth Miklós* professzor mellett. A munkaegészségtan és foglalkozási betegségek szakon (amelynek nevét az Egészségügyi Világszervezet egyszerűsítette munkaorvos-tanra), az 1957–58-as tanévtől 1997-ig, majd nyugdíjazása után konzultáns professzorként tanított tovább. Ez idő alatt több mint 250 államvizsga-dolgozatot és a tudományos orvosi cím megszerzésén dolgozó orvosok munkáját irányította.

A kérdésre, hogy mikor és hogyan nyílt lehetősége arra, hogy az elmélet mellett a gyakorlati tevékenységet is folytassa, Dienes professzor elmondta: „A *Dóczy Pál* professzor vezetése alatt álló I. Számú Belgyógyászati Klinikán hoztuk létre a foglalkozási betegségek kórtermét, ahol klinikusként dolgoztam. Időközben a bukaresti egyetemen (*Cadariu Gheorghe* professzornál) szereztem doktori címet (a korondi ólommérgezés témájában írt dolgozattal), és 1968-ban meghívást kaptam Rómába (a világkongresszusra). Óriási élmény volt számomra, hogy több ezer résztvevő közül a szervezők kiválasztottak, hogy részt vegyek a pápai kihallgatáson. A római kongresszuson tartott előadásom alapján hívtak meg a nyugat-berlini Munkaorvostani Akadémiára.”

Tegyük hozzá, hogy viszontagságos úton jutott el Berlinbe, ahol *Schürman* professzor, az akadémia elnöke értékelte szakmai felkészültségét és némettudását, és ezek alapján három hónapra szóló akadémiai ösztöndíjat kapott. A tanulmányi út végén professzori címet és állást ajánlottak fel számára, ez utóbbit visszautasította és hazatért. Mivel nem vállalta, hogy megfigyelőként térjen vissza Nyugat-Berlinbe, 12 évig nem utazhatott külföldre. A professzori címet tíz évvel később kapta meg itthon. A rendszerváltás után sikerült kapcsolatot teremteni a nyugat-berlini munkaorvostani klinika és a marosvásárhelyi szakklinika között, amit kölcsönös látogatások követtek.

Az első kórterem utóbb klinikává fejlődött, amelyről a külföldi szakemberek is elismeréssel nyilatkoztak. „1970 körül sikerült létrehoznom egy 27 ágyas klinikai egységet a volt *Simó Géza* bútorgyár mellett, majd 1968-ban épült fel a *Meggyesfalvi* negyedben a foglalkozási betegségek klinikája 50 ágyal. 1986-ban bevezettem a biológiai monitorozást, ami világviszonylatban is a legmodernebb módszer az ipari dolgozók egészségi állapotának a követésére. Elértem, hogy a megelőző orvoslás munkaorvostani része, a járóbeteget-rendelés, valamint a klinika is együtt legyen, ami lehetővé tette a tevékenység összehangolását. *Dr. Szász Loránd* személyében sikerült olyan utódot kinevelnem, aki az egység vezetése mellett a diákoknak is előadja a munkaorvostant – nyilatkozta

2012-ben.” Azóta a kiválasztott utód sajnos eltávozott az élők sorából, és miközben nemzetközi szinten ma is számon tartják, kongresszusokra hívják, marosvásárhelyi rendezvényen meg sem említik Dienes professzor nevét. Az ipari vállalatok segítségével létrehozott klinika épületének rendeltetését időközben megváltoztatták, s új helyén egy tízágyas egységre szűkült, ahol nincs már toxikológiai laboratórium, ami elengedhetetlenül fontos lenne a foglalkozási betegségek pontos diagnózisának megállapításához, a betegek kezeléséhez – mondja rezignáltan a professzor. Bár a nagy iparvállalatok rendszerváltás utáni fokozatos bezárásával úgy tűnt, hogy csökkennek a korábbi foglalkozási betegségek, mint például a króm-, szén-monoxid-, az ólommérgezés, továbbá a szilikózis vagy kőporbetegség, a foglalkozási ártalmak ma is fennállnak: az idült hörghurutot okozó por és vegyi anyagok a marosvásárhelyi vegyi kombinátnál, a por és kényszerpozíció a bútorgyártó cégeknél, és sorolhatnánk: „Gyakorlatilag nincsen olyan munka, amely valamilyen értelemben ne hatna az egészségre. Manapság a vegyi anyagok mellett a munka ritmusa, a kényszerített helyzet, a szellemi igénybevétel, az állandó jelleggel fenntartott stresszállapot következményeivel is számolni kell. A különböző vegyi ártalmak miatt nem ritkák a heveny mérgezések, a beteget ilyenkor a sürgősségi osztályra utalják be, s csak a krónikus esetek kerülnek a foglalkozási betegségek klinikájára.”

Dienes Sándor professzor számos szakdolgozattal vett részt a világ legkülönbözőbb országaiban tartott kongresszusokon. A 240 dolgozat mellett hat munkaorvostani szakkönyv szerzője, hétnek a társszerzője magyar és román nyelven. Szakterületén több konferenciát és két nemzetközi kongresszust szervezett, s mai napig a Romániai Munkaorvostani Társaság tiszteletbeli elnöke.

„Amit el lehetett érni becsületesen, azt elértem. A genetikai örökség mellett a vívás és a jóga, az egészséges életmód segített abban, hogy ezt a kort egészségesen megérem, és a fejenállás ma sem okoz gondot. Életem során volt részem keserűségben is bőven, hiszen két feleséget veszítettem el. Két lányom van, az egyik pszichológus, a másik fogorvos, ez utóbbi rendszeresen főz nekem. A lakást én rendezem” – teszi hozzá, és lányai mellett büszkén említi unokáit is, akik közül az egyik orvos, a másik földrajz szakot végzett.

Születésnap a Procardiánál

■ **1972-1992-2016 – a megszokottól eltérő módon a négyes számok mentén ünnepelte októberben 24. születésnapját (44 évre visszanyúló kezdetekkel) a marosvásárhelyi Procardia, „a szívért” nevet viselő orvosi központ, ahol a szív- és érbetegeket kórismézik és követik korszerű módon, és modern orvosi műszereket forgalmaznak. De nemcsak azt, hiszen nincs olyan állami vagy magán egészségügyi intézmény, társaság országszerte, amely többet tett volna a megelőzés és a rehabilitáció érdekében. DR. KIKELI PÁL szívgyógyász-professzor a Procardia munkatársainak és támogatóinak közösségében, katolikus, református és unitárius lelkészek társaságában tekintett vissza a kezdetekre, az eltelt évek alatt történt eseményekre, vette számba az eredményeket és sorakoztatta fel a teendőket.**

Először is tisztelettel adózott az elődöknek, első mentorainak, dr. Lázár László és Maros Tibor egyetemi tanároknak, dr. Haynal Imre és – a bajai gyökerekkel is rendelkező – dr. Miskolczy Dezső professzoroknak, valamint az egykori 2-es belklinika alapítóinak, dr. Horváth Endre és dr. Olosz Egon professzoroknak, akik kiváló munkaközösséget teremtettek. Köszönetet mondott továbbá a lelképásztornak, akiktől hitbéli megerősítést (Oláh Dénes főesperes, Lőrincz János esperes és Nagy László lelkész) és vállalkozói tapasztalatot (Kiss Ulrich jezsuita atya) nyert.

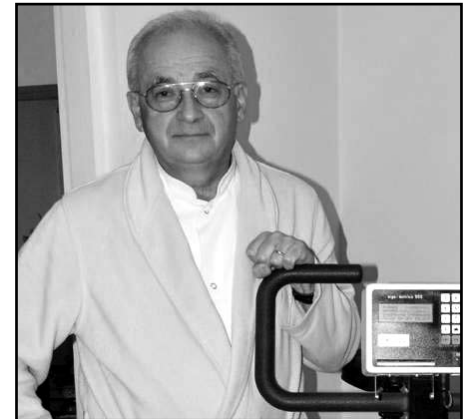
Beszélt a tapasztalatszerzés éveiről az idegyógyászatban, ahol intenzív osztályt hozott létre és a 2-es belgyógyászati klinikán, ahol évente félezer infarktuson, preinfarktuson át- esett beteget gondoztak. 1972-ben az intenzív terápiás osztályon szerzett több évi tapasztalat alapján a szívinfarktusos betegek rehabilitációjának hemodinamikai és lélektani vonatkozásairól írta doktori dolgozatát. 1972 mérföldkőnek számított pályáján, ettől fogva kezdte kialakítani a rehabilitációs hálózatot a 2-es járóbeteg-rendelőben. Ez ellentmondott a korábbi kezelési módszereknek, amelyek szerint az infarktuson átesett betegek több héten át mozdulatlanul kellett feküdjének, ami újabb szövődmények kialakulásához vezetett, és sokan rokkantan hagyták el a kórházat vagy nem is éltek túl a hosszú lábadozást. Mivel édesapja is érintett volt, a családját foglalkoztató gondok, kórházi tapasztalatai és a nemzetközi viszonylatban megszületett új látásmód megismerésével elkezdődött a szív- és érrendszeri rehabilitáció módszertanának kidolgozása. A kardiológusi szakképesítés megszerzése mellett ez együtt járt a kórismezés valamint a kezelés-gondozás módszertanának kialakításával is. 1975-től a klinikán rehabilitációs részleg kezdte meg működését, ahol az orvosok mellett pszichológusok, gyógytornászok segítenek a betegeknek a gyógyulásban. Azt megelőzően 1972-től megszervezték a csoportterápiás programokat, ami alkalmat teremtett arra, hogy a betegek visszanyerjék önbizalmukat, aktívak maradjanak, és vissza tudjanak térni

a munkahelyükre. 1976-ban a 2-es járóbeteg-rendelőben megelőzéssel, rehabilitációval foglalkozó kabinetek jöttek létre. 1974-2000 között Horváth professzor jóvoltából a klinika munkacsoportja kovásznai hatástani vizsgálatokat végzett, és sikerült a kovásznai modellt kialakítani, többek között azokkal a hajdani diákokkal, akik ma az ottani szívkórház vezetői.

A rendszerváltás után érett meg az elképzelés, amely lehetővé tette a korábban kidolgozott modellek életbe ültetését. 1992-ben alakult meg a Procardia Kft., s külföldi ismerőse adta Kikeli professzornak az ötletet, hogy induláskor több lábön kell állni, ezért a kft. a saját infrastruktúra megteremtése mellett a legkorszerűbb orvosi műszerek forgalmazásával és beüzemelésével kezdett el foglalkozni, aminek a vezetését az alapító elektromérnök fiára, Kikeli Szabolcsra bízta. Óriási ajándékot jelentett, amikor 1994-ben néhai Fülöp G. Dénes és felesége közvetítésével a Leydeni Diakónia anyagi támogatást biztosított, hogy a már bejegyzett Procardia Alapítvány számára székházat vásároljanak. A Jókai (Eminescu) utcai épületet a Marosvásárhelyen elismert dr. Schmidt Béla főorvos építtette 1911-ben Toroczkaí Wigand Ede tervei alapján.

A diagnosztikai központban szakszerű informatikai rendszert vezettek be, ahol az eltelt évek során 18.000 pácienset vettek nyilvántartásba, s utánkövetésükkel, rehabilitációjukkal foglalkoztak. Időközben egyre bővült a különböző helyszíneken kialakított kezelőbázis tevékenysége. A rehabilitációt szolgáló csoportos és egyéni torna mellett gondoltak a megelőzésre is a prevenciót szolgáló programok és a gyermektorna bevezetésével.

A családorvosok képzésére is nagy hangsúlyt fektettek, a rezidens orvosok száma adott időszakban meghaladta a százat is. A közös tudományos munka keretében több mint 300 közlemény született a megelőzés, a rehabilitáció, az orvosi informatika tárgykörében, amelyek országos és nemzetközi szaklapokban jelentek meg. Ezen kívül orvosi konferenciákat, kongresszusokat szer-

Dr. Kikeli Pál

veztek. A Procardia Alapítvány a lakossági egészségkultúra fejlesztését vállalta városi és falusi környezetben. Ennek eredménye volt az öt alkalommal megtartott Szívnapok 10-15.000 ember részvételével, majd a Száz lépés az egészségért program, amelybe óvodás kisgyerekeket is bevontak az egészségtudatos magatartás, a helyes egészségkultúra kialakítása érdekében. Az alapítvány évente megszervezi az egészségolimpiát, és a vásárhelyi magyar napokon az Egészségforgatagba várja a közönséget.

Kikeli professzor elmondta, hogy a megkezdett célokat kívánják folytatni a jövőben is, mindig a korszerűséghez igazodva. Beszámolója végén kitért a romániai egészségügyi rendszer alapvető problémáira, aminek sarkalatos pontja az egészséghez való jog biztosítása. A jelenlegi rendszer alulfinanszírozott. Összességében szemléleti hiányosságok, a keresztényi megközelítés hiánya jellemzi, s közben a multinacionális pénzügyi érdekek gyors terjedésének vagyunk tanúi. Amint Kiss Ulrich jezsuita atya hozzászólásában jelképesen az egész rendszerre vonatkozóan elhangzott: az irgalmas nővérek helyét átvették az irgalmatlan nővérek. Tegyük hozzá, hogy tisztelet a kivételeknek.

Az egészségügyi rendszer sajátos problémái között Kikeli professzor a hiányos egészségkultúrát, a gyermekek egészséges nevelésének hiányosságait, a felnőtt lakosság egészségtelen életmódját, az egészség szociális és lélektani kérdéseinek elhanyagolását, az időskor megoldatlan kérdéseit, köztük az aktív öregedésre való törekvés és a kórházotthonok hiányát említette. Ezekre kell közösen keresni és megtalálni a választ – zárta mondanivalóját, hozzátéve, hogy az elmúlt 24 év megvalósításai a munkatársaival, külső és belső tanácsadóival, üzleti partnereivel kialakított szoros együttműködés eredményei.

Bodolai Gyöngyi

Fogadjistentől Vaskútig

Egy 11 gyermekes bukovinai székely pár élettörténete

Sipos Loránd grafikája

■ Amikor megszületett *Márta*, január volt, hideg. A házaspár boldog volt, de örömket bánat váltotta fel, mert a gyermek csecsemőként meghalt. *Fáni*, a feleség bábaasszonyként segítette világra a falu asszonyainak kisbabáit. Szerették őt, nagy megbecsülést és szeretetet kapott ezért. Ebben a kis bukovinai faluban igen szaporán születtek a „gyermek s a lejánkák”. Némely családban nem volt ritka a kilenc-tíz gyermek sem.

Fáni néni – a falu népe így nevezte – egyszer azon kapta magát, hogy két év elteltével ő maga is gyermekáldás előtt áll. A hírek örült Bálint is, abban reménykedve, hogy fiúgyermekkel gyarapodik majd a család. Telt az idő, folydogált az élet, akár a Szucsáva vize, lassan. Tehát megszületett *Ágota*, Bálint bánatára. No, majd a következő gyermek fiú lesz! – reménykedett az apa. Ismét eltelt két év, és megszületett *Teréz*, egy szép, kerek kisbaba. A nagyszülők, a rokonság jóslatának megfelelően feleselő, akaratos kislánnyá fejlődött. Akaratát mindig véghezvitte, felnőtt korában is hasonló egyéniséggé lett.

Fáninak férje házába jött menyecskeként több generációval együtt élve szigorú családi követelményeknek kellett megfelelnie. Amikor Bálint hazavitte feleségét, megszöktetve a szomszéd faluból, elkezdődött az ő boldog és szomorú élete. Megszöktetésének éjszakáján a szakadó esőben kilenc kilométert gyalogolva érkeztek meg. A csa-

lád, a szülők, Bálint akkor már házas öccse és felesége, Éva, valamint Bálint húga, Julianna (később Julcsa néven emlegették) mind szeretettel fogadták.

Másnap Fáni, mintha örökké itt élt volna, nekilátott a napi teendőknék. Mozgékony, életrelvő, készséges teremtés lévén bizony nyakába szakadt a ház, ahogy ilyenkor mondani szokás. A nagy házban élő soktagú család, főleg a nőtagok készségességét álnok módon kihasználták. Fáni középtermetű, dús fekete hajkoronájú, szép teremtés volt. Beszélgetések alkalmával mindenről tudott véleményt alkotni. Vidámságát, optimizmusát nem tudta letörni se bánat, sem betegség. Nagyon szerette az embereket. Tudásvágya, segíteni akarása tette falusi bábává is. Gyerekek sokaságát segítette a világra. Nemcsak a magyar, a román asszonyok is ragaszkodtak hozzá.

Örömeiben, bánatában énekelt. Szép hangja volt. Merthogy örömet csak gyermekeiben találta meg. A szomorúság, a bánat hamarosan beleférközött a boldognak ígérkező házasságukba Bálinttal. A férj magas, gyönyörű kék szemével, szőkés hajával megbabonázott, akit csak akart, főleg az asszony népet. Fáni érezte és tudta ezt, de a világ előtt nem illett volna kitergetni ilyen dolgokat. Tehát némán tűrt, a legnehezebb munkától sem riadt vissza. Igyekezett a vállalt legnehezebb munkába vetni magát, hogy ne lásson, halljon semmit.

Bálint szerette a feleségét, nem tehetett arról, hogy a Jóisten ilyen természettel áldotta meg. Féktelen vágyai hajtották a kalandok felé. A feleségnek pedig túrnie kellett, mert az íratlan törvények így akarták. Egy házasságban a férfiakat kellett szolgálni, fel kellett nézni rájuk, és mindenben kedvükben járni. Akár nappal, akár éjszaka. Sőt, a feleség magázta urát, fordítva pedig Te volt a feleség. Fáni ilyen asszonyi sors mellett is őszintén szerette urát.

Közben megszületett *Gizella*, aki a család kedvence lett. Főleg a nagyszülők kényezteték. Szép, fekete hajú, kedves kislány volt, aki állítólag hat hónapos korában lábra állt. A harmadik gyerek, a szép *Gizella* születése is csalódást okozott az apának. Egy év elteltével ismét kislányt hozott a gólya. *Brigitta* szöke, göndör hajú – újra egy kislány! Fáni nem szomorkodott a négy kislány miatt, de ura nehezelt, morgolódott, hogy jöhetne

már egy fiú is. Néha még szóváltások is előfordultak, de a Jóisten így akarta, vélekedett Fáni. És lám, néha nagyon kegyes tud lenni a sors! Brigitta kétévesre cseperedett, és Fáni bizony úgy érezte, hogy gyermeket hord a szíve alatt. Imádkozott, fohászzkodott imáival, hogy végre áldja meg Isten egy fiúgyermekkel. Bálint ugyanis bánkódott, hogy nevét nem viszi tovább fiúgyermek. Elteltek a nehéz hónapok, és Fáni megszülte *Józsikát*. Végre a négy lány után fiú született. A család nagyon boldog volt. Évek folyamán a fiatal házaspárnak már öt gyerekről kellett gondoskodnia. A kistestvérek nevelésében a nagyobb lányok, Ágota és Terus sokat segítettek. Minden egyes családtagnak megvolt a feladata, teendője.

Egy napon a kétéves *Józsika* megbetegedett, fejfájásra panaszkodott. Ebben az eldugott faluban orvos nem volt. A város távol, a falutól ötven kilométerre lehetett. Mire orvoshoz került, már nem tudtak rajta segíteni. Mélységes fájdalom és bánat települt a népes házra. Elvesztették egyetlen fiúgyermeküket. Vigasztalhatatlan lett a házaspár. A rokonság öregei azzal vigasztalták őket, hogy a Jóisten adja a gyerekeket, de ha akarja, el is veheti őket. Ebbe bele kell törődni, bármennyire is fájjon.

Józsika elvesztésébe beletörődve, tovább reménykedve két év után megszületett *Franciska*. Abban az évben, november közepén egy hideg csütörtöki napon jött a világra. Igen picike, majdnem hogy életelen volt. A szülőknek nem sok reménye volt arra, hogy fel tudják nevelni, ha ilyen kisbaba született valamelyik családba. Ha kislány lett, az édesanya nevét kapta, ha fiú, az édesapáét, abból az elképzelésből, hogy akkor életben marad. *Franciska* három hónapos volt, amikor a nyakán óriási tályog keletkezett. Halotti ruháját előkészítve várakoztak, gyógyították a maguk módján, és életben maradt! Meggyógyult, de sápadt, fázós kislány lett belőle.

Aztán megszületett *Anna*. Akkor már *Franciska* kétévesen is nehezen fejlődött. *Anna* hamarosan túlnötte. A természete is elütött kisebb testvérétől. Izmos, izgó kisgyerek volt. *Anna* lett a hatodik „lejánka”. Valójában már belenyugodott a házaspár a leányáldásba, de a lelkük mélyén reménykedtek. Mondogatták is a faluban: Bálintéknál megint „lejánka” született. A nagy reménykedésben a szülők nem is gondoltak arra, hogy ez a gyermekáldás még

nem ért véget, hanem valahol a közepén tart. A megszokottan eltelt két év, és jött *Mária*. Szőke hajú, egészséges, nagy, tágra nyílt szemekkel. Okos kislány lett belőle. Sokat segített a kisebbeknek az iskolai tanulásukban. Ekkor már 1940-et írtak a nap-tárak, és megjött *Éva*. Gömbölyű, érdeklődő tekintetű. Amikor elérkezett az első születésnapja, megbolydult a világ. Ezen a tájon is nehéz idők érkeztek.

Olyasmi történt, amire senki sem számított. Megindult a nagy kitelepítés Románia területéről. Aki magyar volt, szedhette a sátorfáját – irány Magyarország! A tájékoztatás abból állt, hogy valahol letelepedést kapnak, de hol, hogyan, arról nem beszélt senki. Felfordult minden, a falu öregei nem sok jót jósoltak e nép elkövetkező életére. A családokat vasúti vagonokba rakva elindították Magyarország – a haza – felé. Az emberek lelkiállapotát nem lehet leírni. Az elkeseredettség, a sírás, jajgatás felverte a falut. A házak, amelyekben nemzedékek nőttek fel, bezáródtak. Volt olyan család, amely a petróleumlámpát égve hagyta arra az esetre gondolván, hátha visszajönnek!

A lámpa már rég kialudt, a ház népe pedig egy vonaton várta a fényt. A fényt, amelyet otthagytak Bukovinában! Otthagya a falut, ahol béke és nyugalom, jókedv volt örökké. Otthagya a dombos lankákat, a termőföldjeiket, szeretett gyümölcsfáikat. Emlékeiket siratva, biztonságukat elvesztve indultak egy bizonytalan új világ felé. Miután Bálint és Fáni összeszedte a legfontosabb dolgokat, amelyeket magukkal vihettek, indultak az állomásra. Mindenki a szekéren ült, indultak volna, egy kislány azonban hiányzott. Kétségbeesetten keresték, végül rátaláltak a nagy diófa alatt állt és zokogott, hogy ő innen nem megy el! Ő volt a vézna kis Franciska.

A vonat nyikorogva, sírva indult el, mint ha tudná, hová viszi ezt a felbolydított, zaklatott népet. A megaláztatások sora következett ezután. A dévai állomáson fertőtlenítő fürdetést hajtottak végre, így „tisztán” léphették át a magyar határt. Minden reményt elvesztve várták, hogy mi fog velük történni. Az idősebb emberek úgy tudták, hogy Magyarország belsejében telepítik le őket valahol, ott építenek új otthonokat. A történelem eseményei – megcáfolva az elképzeléseket – másképp alakították át minden tervet. Mivel öt falu lakóit kellett elhelyezni, így összekeverve őket betelepítették a Dél-Bácska nemrég visszacsatolt falvaiba.

Bálint gyermekeinek száma hét, mint az orgonasípok – ahogy mondani szokás. Elhelyezés címén kaptak egy üres házat, amelyen sem ablak, sem ajtó nem volt. A falak

jéghidegek. A kislányok éhesek voltak, fáztak. A házaspár igyekezett otthont teremteni a semmiből. A falu összefogásából, nagy küzdelemmel alig egy év elteltével, lett ajtó, ablak és meleg otthon! Az élet ment tovább. Az iskolaköteles kislányok iskolába jártak. A legidősebb testvér, Ágota még otthon Bukovinában, Romániában férjhez ment. Így Teréz volt a legidősebb a gyerekek között.

Az áttelepített nép már kezdett hozzászokni a tájhoz a vidékhez, hiszen ez a környék nem hasonlított az otthoni környezetre. Itt minden más volt. Vidám emberek lévén megpróbálták úgy folytatni az életet, mint otthon. Gyerekek születtek, kereszteltek, házasságok kötődtek, de temettek is sokat, főleg idős embereket, akik nem tudták megszokni új otthonukat, és hazavágytak. A nagy események 1941 év tavaszán zajlottak le. Úgy tűnt, hogy jön a boldog élet és a megnyugvás.

Bálinték családjába, hogy a születések sora ne szakadjon meg, megérkezett *Jolán*. Jolika gyönyörű kislányként mindenki szívét meghódította. Koromfekete hajával, fehér bőrével mintha játékbaba lett volna. Úgy tűnt, Bálint is beletörődött abba, hogy csak szép, kacagó kislányok veszik körül. Volt köztük szőke, vörös és fekete is. Fáni örült, ha dicsérték a gyerekeit. Most már tíz a kislány, ugyanis 1944-ben megszületett *Ilona*. Megérkezett, de nem sejtette senki, hogy neki lesz az életkezdés a legborzasztóbb, négy hónapos korában kezdődött a menekülés időszaka.

Három évig gürcöltek, dolgoztak, küzdöttek, hogy végre otthon érezhessék magukat az emberek, de nem sokáig élvezhették munkájuk gyümölcsét. A letelepülésük utáni harmadik év végén új viharfelhők borzolták az emberek nyugalalmát. Október végén esős, hideg éjszakán az ablakokat verve adták hírül a falunak, hogy meneküljenek. Dél-Bácska sorsa megpecsételődött, a szerbek visszaveszik az innen elcsatolt területet. Tehát elindultak a szerb lakosok Dél-Bácskába. Haza.

Az ijedség és a rémület Fáni és Bálint családjában is nagy izgalmat keltett. Újra megkezdődött a pakolás. De mit is vihettek volna magukkal? A kislányokat bebagyalva, takarókba takarva a szekérré rakták, más már nem is férhetett fel. Mindent maguk mögött hagyva elindultak a sötét éjszakában. Reményvesztetten, keserűséggel a szívekben elindult a bolyongás. Bolyongás volt ez igazából, egy

éjszakán át zajlott. Nem tudták, hova mennek. Az otthonaikat visszafoglaló szerbek már előre jelezték, hogy ennek a népnek maradása itt nem lesz. Mehetnek, ahova tudnak. Az egész falu lakosságát – a férfiakat kiválasztva – táborokba (lágerbe) zárták. Bácska üres házaiba, a németeket kitelepítve Szikics nevű faluba, családokat összehúzóval szalmás helységekre zárták fegyveres felügyelettel. Keserves idők!

Minden nap délben egy tál ételt kaptak. Hogy meg lehetett enni, vagy nem, azt senki sem kérdezte. Az éhenhalás határán az asszonyok kicsi gyerekeiket küldték a szomszéd magyar faluba, Feketicsre, hogy tejet, kenyeret kolduljanak. Mentek is a gyerekek, de a tábor őrző fegyveresek visszazavarták őket, hogy a faluba ne tudjanak bejutni. A felnőtt nők, asszonyok el sem mertek indulni, mert golyót kaptak volna, ha elhagyják a tábor. A lágerélet edzette ezt a népet, amiből Fáninak is kijutott bőven. Itt a táborban csak az asszonyok, a nők és a gyerekek voltak bezárva, partizánok által szigorúan őrizve. A férfiakat munkatáborban dolgoztatták. Fáni szoknyájába kapaszkodva a kislányok kenyérért, ételért sírtak. Ettek, amit az elhagyott házak padlásán találtak – napraforgót, kukoricát megfőzve, ott felejtett hagymát és a Jóisten tudja, hogy mi mindent. Fáni lesóványodva, néhány hónapos Ilonkáját csak siratni tudta, etetni nem! Csak nyöszörgött, testén hólyagok keletkeztek. Majdhogynem élettelenül vergődött.

A tél lassan fogyott. Mindenki reménykedve várta a tavaszt. A napok ólomlábakon haladtak, amíg végre kisütött a nap! Ápri-

Grafika: Sipos Loránd

lis érkezéssel jött a hír, hogy a családokat továbbviszik valahová. A bizonytalanság, a félelem, a rettegés ismét előtört. Marhagyonokba préselve, egy-egy kocsi 4-5 családot is bepakolva, nem törődve azzal, hogy van-e hely, vagy levegő. A nagy szomorúságot mély fásultság váltotta fel. Késő éjszaka a vonatközök összevissza csengésében a vonat lelassult, majd csend lett. Aztán egyre erősödő hangokat lehetett hallani. A párhuzamos vágányon szintén megállt egy szerelvény. Onnan férfiak hangját lehetett hallani. Kik vagytok? Honnan jöttök? Hangzottak a kérdések. A vonatjátók nagy dübörgéssel nyíltak egymás után. Örömjongást lehetett hallani. Az asszonyok sírva, kiabálva keresték férjeiket, fiaikat. A férfiak asszonyaikat, gyerekeiket keresve hívták egymást.

A sötét éjszaka lassan hajnalba ment át. Halvány fények kezdtek pirkadni. Ahogy az éjszakai sötétség távolodott, úgy gyúltak a várakozás tüzei a két vonat utasainak a lelkében. Végre együtt vannak a családok! De most merre, hova tovább? A következő állomás, ahol zökkenve, ide-oda lökdösve megállt a szerelvény, Szeged volt. Tehetetlenül, tétovázva várakoztak. Nem tudták, kihez forduljanak segítségért. Végül úgy döntöttek, hogy talán az egyház (lévén valóságos nép), a püspökség segíteni tud.

Egy kis csoportot alkotva néhány ember (köztük Bálint), úgy határozott, hogy segítséget kérnek. A püspöki hivatalban ugyan készségesen fogadták is őket, de segíteni nem tudtak rajtuk. A megbízott emberek arra hívatkoztak, hogy a hazatelepülés úgy történik, hogy az egyházi birtokoktól kapnak földet, ahol majd felépítik a falujukat. Erről szó sem lehetett, mert a háború mindent másképp alakított. A németek kitelepítése folytán, üresen maradt házaikba szándékoztak betelepíteni a nyomorult, koldussá vált székelyeket.

Végül Szegedről a szerelvényt Bajára irányították, ahol megkezdődött a kirakodás. Mit is tudtak kipakolni? Legfeljebb a gyerekeket, mert abból volt a legtöbb, meg egy batyu, amelyben a legszükségesebb ruhamezők voltak. A városból családok jelentkeztek, akik ideiglenesen egy-egy családot befogadnak. Úgy-ahogy rendeződött, a sorsuk ideig-óráig. Bálintot, Fánit és nyolc gyermekét egy *Márton Imre* nevű tanár családja fogadta be. A gyerekeket megfürdették, meleg étellel kínálták, puha ágyat vetettek nekik. Néhány hét telt így el. Valóságos mennyországban érezték magukat. Aztán újra lovaskocsira pakolták a családot. Ebben a rémes helyzetben egyetlen vigaszuk volt: a család, édesapa, édesanya és a nyolc kislány együtt volt.

Április vége volt, ismeretlen úton elindult a kocsi, síró, éhes gyerekekkel, a felnőttek némi reményével. Vajon hova visznek? „Hát megyünk, visznek, terelnek Vaskútra” – volt a válasz. Vaskút a neve is elgondolkodtató. Egy falut Vaskútnak neveznek? A mi szép szülőfalunk neve Fogadjisten volt. Bizony sokkal szebben hangzik, de ez már nem lesz többé. Dél felé megérkezett a kocsi. Minden családot egy-egy kijelölt házba raktak. A házak üresek voltak, mert innen telepítették ki a sváb családokat. Őket vitték Németországba, a székelyeket hozták, küldték Bukovinából – kergették Vaskútig.

A család kapott egy kicsi házat a falu szélén. Fáni rátalált az éléskamrára, ahol egy edényben savanyú káposzta lapult. Tüzelő is előkerült, lett meleg és vacsora. A nyár folyamán átköltöztették a nagycsaládot nagyobb házba – újra mentek! Lassan teltek a hónapok, dolgozott a nép, kezdett helyreállni az élet. Az idősebb emberek arról beszéltek szorongva, hogy ha letelik a 3 év, megint indulhatnak tovább, ahogy Bácskában is történt. A fiatalok könnyebben beilleszkedtek. Elfogadtatták magukat az itt maradt németekkel, bunyevácokkal, a sarkadiakkal, mert volt itt mindenféle jöttment nép.

A gyerekek iskolába jártak, ki-ki korának megfelelő osztályba. Kivéve Ilonkát, aki még kicsi volt, beteges. Nehezen heverte ki a lágerben összeszedett betegségeket, éhezést. Amikor két éves lett, megérkezett a tizenegyedik kicsi lány is! „Fáni néniem újra leánykájára született!” – a mondogatták a rokonok, a falubeliek. Érdekesnek tartották az, hogy ebben a családban csak kislányok születtek. Tehát megérkezett *Juliska*: szép kisbaba volt, tágra nyílt szemekkel, szép súllyal, mintha azt mondta volna: itt vagyok! Bálint hiába várta a fiú utódot. Feladta a reményt.

Múltak a napok, hónapok eltelt a bűvös három év, nem történt meg, amiről jóslatot mondtak az idős emberek. A család pedig élt, ahogy tudott: kevés jövedelemmel, sok gyerekekkel. Cipőt, ruhát örökölték egymástól. Így is boldogok voltak, vidámak, szépek. Azok voltak a mozgalmas reggelek, amikor 7 kislány indult az iskolába. Gizella és Brigitta, a két nagylány sokat segítettek Fáninak, akár az iskolába indulásnál, akár a reggeli készítésében. Sőt, ők ketten már bálba is elmehettek!

Bálint szigorúan nevelte lányait, tehát Gizellát és Brigittát elvégzett munkájuk után engedte táncmulásba. Néha pedig a kicsik is megéreztek a nagyobbak szigorát. Mivel az volt a szokás, hosszú haját visel-

tek a kislányok, copfban, reggelente sok baj volt a fésülködésnél. Brigitta szerette megrángatni a copfokat, azt magyarázta a kicsiknek, hogy attól nő a hajfonatuk, amit elhittek, vagy nem. Pedig méregből cibálta néha őket.

Gizella türelmesebb és nyugodtabb volt nála, inkább anyáskodott a picik felett. Szerették, mert sokat mesélt. Kitalált történeteket, amelyeket szájtátva hallgattak az érdeklődők. Brigitta volt Fáni jobbkeze. Takarítást, nagymosást nagy alaposággal végezte, ahogy senki más. Mosás után a friss ágynemű ropogós lett, úgy keményítette ki.

Franciska, aki a Fáni – Franciska nevet kapta, sovány, sápadt, fázós leányka volt. Szeretett olvasni, szórakoztatni a kisebbeket. Dobozból rádiót kreált. Így szavalt – fejet beledugva-, híreket mondott mint a rádióban a bemondók vagy a riporterek, amikor eseményeket közvetítettek. Mire a szülők hazaértek a mezei munkából, Franciska berekedt, nem volt hangja. Anna, Franciska ellentéte, duci, erős, mozgékony kislány, aki ha seprűt vett a kezébe, pillanatok alatt tisztaság, rend lett a házban. Akár az udvart, akár a ház előtti járdát sepregette. Nem félt soha a munkától, mindent, ami felnőtt feladata lett volna, önként, lelkesedve vállalt.

Franciskával sok vitája adódott, mert nővérkéje úttörő lett, ő pedig szívgyárdista. Tudniillik úgy alakult, hogy a gyerekeket választás elé állította a politikai helyzet. Megtörtént az iskolák államosítása. Az iskolai tanulók fele úttörő, a másik pedig egyházi hittanos szívgyárdista lett. Anna énekelte, hogy a „hármát tojott a fekete kánya” – Franciska pedig, hogy „sej, haj úttörőnek lenni jó”. Ebből sok vita keletkezett. Mária szőke hajú, barna szemekkel, nyugodt, okos, szorgalmas egyéniség, de haragja hirtelen volt, ám durcásságát a többi testvér nem vette komolyan soha. Ő készségesen, sokat segített a kisebbeknek a tanulásban, főleg matekból. Iskolás éve alatt, beleértve középiskolás éveit is, nem mulasztott egyetlen napot sem. Csodalánynek számított a családban. Éva két kis copfjával a megtestesült nyugalom mintaképe volt, aki mindig mosolygott. Jól tudta, hogy mit akar. Amit akart, azt mindenáron megszerezte magának. Kereskedelmi iskolát végezve boltban dolgozott később. A fizetéséből látta el a családot azokban a nehéz napokban kenyérrel. Segítőkésség, de makacs teremtés volt.

Jolán-Jolika. A legszebb, a legbájosabb, szeretni való kisleány, aki a környezetét elbűvölte. Szépen rajzolt, tájképet is festett a folyosó falára. A többi testvér ámulattal

csodálta a tehetségét. Ám nem festő, hanem építésztechnikus lett belőle. Szolid, de kicsit hisztis kislány volt. Mindenki nagyon szerette. Ilona-Ilonka, aki legtöbbször szenvedett a legeslegehezebb idősokban. Lassan felcseperedett, ugyanolyan szép, egészséges kislány lett belőle, mint a többiek is voltak. Amikor óvodás lett, szép versikéket szavalt, de nagyon selypesen. Például a „keservesen” szót „kevercsesenyennek” mondta. A lefekvés előtti imádságnál a „malasztal teljes” „malacka tejesnek” mondta. A nagyobb kislányok kijavították a szavait, de alig várták esténként, hogy Ilonka a malasztal teljeshez érjen, mert akkor vége lett a világnak a nevetéstől. Szerette mindenki, mert halk szavú, csendes kislány volt, aki minden mesét, amit hallott elhitte, valóságnak gondolt.

Júlia-Juliska a tizenegyedik „lejánka”. Amikor megszületett, csodálkozva nézte a többi kislány, hogy milyen nyugodtan fekszik a kis fodros pólyában. Sohasem sírt, nem volt nyugtalan. Nagyon örültek neki a testvérek.

A hónapok teltek, szépen gyarapodott, fejlődött. Az évek során Ilonkával főleg kijöttek egymással, nagyon szerették egymást. Együtt játszottak, tanultak. Juliska még haragudni sem tudott, csak mosolyogni. Születésével lezárult a gyermekáldás Bálint és Fáni életében. A gyerekek a szülőket magázták, sőt a két legidősebb nővért Ágotát és Terézt is magázták.

Juliska már tegezte a szülőket. A szülőket a gyerekek anyámnak és apámnak szólították, magázták. Amikor a lányok férjhez mentek, unokák születtek, ők is úgy hívták a nagyszülőket, hogy anyám és apám.

Az évek elszálltak, az idő, a sors meggyötrte az idősödő embereket. A lányok szétszéledtek, az ország különböző városaiban kezdték életüket, családot alapítva. Jó feleségekké, anyákká váltak. Ennek ellenére nem magányosodtak el az egyre gyengülő szülők sem: a legkisebb testvér, Juliska mindvégig velük maradt, gondoskodott róluk. Amikor leestek a lábukról, minden testvér részt vett az ápolásukban. Az összetartás, a család felelőssége kötelezett minden lányt, hogy „anyám s apám” megkapja, részesüljön abból a sok jóból, amit ők önzetlenül adtak egy életen át. Nehéz, de szép, boldog élete volt gyermekeiknek, akik sok szeretettel ápolják emléküket.

Vujkov Jánosné
Mihályi Franciska

Kossuth Lajos és a természettudományok. A klímaváltozás

Kossuth Lajos idős korában, az emigrációban

■ Kossuth Lajosról a legtöbb magyar embernek az 1848-49-es magyar szabadságharc hőse jut eszébe. Azt viszont kevesen tudják róla, hogy szenvedélyesen rajongott a természettudományok iránt. A természet iránti rajongása iskolás éveitől bontakozott ki, de a reformkor és a szabadságharc idején kevés ideje maradt kedvenc „hobbijára”.

A világsi fegyverletétel után Kossuth emigrált, és igyekezett Ausztriával nem szimpatizáló országokat megnyerni a magyar szabadságharc dicsősége folytatásának. A Habsburg Birodalom külső dolgainak (katonai vereségek Itáliában és német földön, amelyek következtében megszületett az olasz és német egység) alakulása miatt a két ország

kiegyezett egymással 1867-ben. Ausztriát és Magyarországot a külügy, a hadügy, pénzügy és az uralkodó személye kötötte össze. A többi, mint például a belügy a két ország saját ügye volt. Ez a kiegyezés csukta be végérvényesen az ajtót Kossuth visszatérése előtt. Ettől kezdve pedig figyelmét a természettudományok irányába fordította, mint ahogy ezt *Helpy Ignác*nak is megírta 1884-ben: „Midőn az 1867-i jogelalkuvás bevágta előttem azon politikai tevékenység útját, melynek életem akkor a száműzetésben is szentelve volt; a természettudományokban kerestem, nem vigasztalást, mert ezt a hazafi szomorúságának más, mint a szomorúság okának elhárítása nem nyújthat, hanem kerestem szórakozást. A természetet megtaláljuk és csakis azt találjuk meg a balsors napjaiban – írta Chateaubriand és igazat írt.”

Az emigrációban a legtöbb időt Torinóban töltötte el. Folyamatosan járatta a külföldi ismeretterjesztő folyóiratokat és szaklapokat. Szívügye volt a botanika, még a Mont Blanc havas csúcsára is felmászott egy növényért. Ugyancsak fontos szerepet kapott az életében a geológia. Utazásai során nagy figyelmet szentelt a földtani képződményeknek, gondosan megőrzött egy-egy kőüveget, szép kőzetdarabot vagy ásványdarabot. Észak-itáliai útjáról a következőket írta 1871-ben *Mednyánszky Sándornak*: „[...] keresztül vágtam Poutremolinak, Pármáig a [...] mind geológiai, mind mineralógiai, mind botanikai tekintetben minden várakozásomat messze túlszárnyaló Appenineken a most is látható kovacs [kova] gömböcskék a legfinomabb

sacharoidé [azaz cukorszerű] márványgyomrában gyémánt szépségű s keménységű quarz prizmákba jegezesednek, melyek átlátszók, mint a legtisztább ablaküveg (pompás ilyen példányt vajtak ki számomra egyik carrarai márványbányában, melybe felmáztam)”.

Ugyancsak nagy érdeklődéssel fordult a csillagászat felé, különösen a Jupiter színképelemzése irányából. Ezt egy levélben fejtegeti *Mednyánszky Sándornak*. Összességében elmondhatjuk, hogy Kossuth Lajos felkészült volt (természet)tudományos értelemben is. Az emigrált hős kezébe került 1881-ben báró Nyáry Jenő az aggteleki barlangról írt monográfiája (*Nyáry J.: Az aggteleki barlang mint őskori temető. – Budapest, 1881*). Két év múlva megjelenik kritikai észrevétele a műről. (*Kossuth L.: Tanulmányok „Báró Nyáry Jenő: Az aggteleki barlang mint temető” című munkája felett. – Franklin-társulat, Budapest, 1883. 40 p.*)

E tanulmányban szó volt a Föld éghajlatáról vagy a barlangok klímájáról. Nézzük is meg, hogy Kossuth gondolkodása milyen is lehetett 135 évvel ezelőtt, illetve hogy mi alakíthatta a gondolkodását! A Föld és az éghajlata nem változik meg tartósan egyik pillanatról a másikra, ezért nagy vonalakban meg kell ismerkednünk az utolsó 10000 év éghajlatával, hogy következtetést vonhassunk le Kossuth állásfoglalásáról.

Kis jégkorszak a Földön

Az utolsó jégkorszak megközelítőleg 10 000 éve ért véget. Emberi léptékben mérve hosszú ideig tartott. A glaciális kor lezárulásával az utolsó tízezer évben gyakran

előfordultak viszonylag rövid ideig tartó klímakilengések. Ezeket az eseményeket az észak-atlanti jégfúrások és tengerfenéki gleccserhordalékok vizsgálatával Heinrich-, Dansgaard-Oeschger- és Bond-eseményeknek nevezik. A pleisztocén „jégkorszakokra” és különösen az utolsó, würm glaciális idején jellemző, rövid ideig tartó, egy-egy hasonló jellegű felmelegedéssel időben kapcsolódó, rövid átmeneti szakaszokkal határolt lehülési időszakokat *Heinrich-események* nevezük.

Hartmut Heinrich (1988) tengergeológus írta le először azt a jelenséget, amikor a jégkorszak melegebb periódusaiban a jégtáblák szétesése miatt nagy mennyiségű hideg, édesvíz kerül az óceánba, felborítva ezzel a tengeráramlatokat, ami erős éghajlati változást idézett elő. (*Heinrich H. 1988: Origin and Consequences of Cyclic Ice Rafting into the North Atlantic Ocean during the Past 130,000 Years. - Quaternary Research, 29: 142-152.*) A róla Heinrich-eseménynek keresztelt jelenség nemcsak az átlaghőmérséklet csökkenését idézte elő, hanem egy rendkívüli száraz periódus kiváltó oka is volt. Lehetséges oka között szerepel a hirtelen olvadás miatt letöredező gleccserjég, amely módosítja a „nagy óceáni szállítószalagot”. Ebből következően hirtelen, de rövid időre csökken a Föld északi féltekének hőmérséklete, mint például 12 000 évvel ezelőtt (1. táblázat).

„Heinrich-esemény”	Ideje BP ezer évben
H0	12
H1	16-15
H2	24-22
H3	31-29
H4	38-35
H5	45
H6	60

1. táblázat: A Heinrich-események időbeni lebontása (Kordos L. 2015)

Két, egyenként 3 km-es mélyfúrásnak az eredményeit hozta nyilvánosságra *W. Dansgaard* és kutatócsoportja. A fúrást Grönlandon végezték. Jég- és üledékmin-táik kb. 110 000 évre visszamenő éghajlati információt szolgáltatottak, melyek az eddigi-eknél sokkal pontosabb képet adtak a múltbéli klímaváltozásokról. Most már nagyon

pontosan lehet tudni, hogy a legutóbbi 10 000 évben a Föld éghajlata nemcsak enyhe, hanem bámulatosan stabil és változatlan volt. A korábbi százezer évben viszont az éghajlat vadul váltakozott oda-vissza egy nagyon hideg és egy maihoz hasonló között, és kb. 20 nagy globális változás (Dansgaard-Oeschger-esemény) történt. A hőmérséklet-növekedés Grönlandon 50-100 év alatt megközelítőleg 10 °C gyors növekedéssel járt, amit egy lassú, ám folyamatos lehülés követett. Ilyen ciklusnak volt köszönhető, hogy a vikingek felfedezték Grönlandot, Észak-Amerikát – Kolumbusz előtt –, és benépesítették Izlandot.

A moréna üledékeiben végzett vizsgálatok nyolc olyan klímaszintet állapítottak meg, amelyek 1470 évenként ciklikusan ismétlődnek. Ezt nevezik *Bond-események*. E szabályos időközönként ismétlődő jelenség lehülési klímacyklust mutat. Az utóbbi 10 000 évben számos olyan esemény történt, amely meghatározta a történelem alakulását.

„Bond-esemény”	Ideje BP ezer évben	Megnevezés
0	0,5	kis jégkorszak
1	1,4	vándorlások kora
2	2,8	Kr. e. korai első évezred, a késő bronzkori kultúrák összeomlása
3	4,2	az egyiptomi Óbirodalom
4	5,9	neolitikum, atlantikum lecsengése
5	8,2	„bibliai özönvizek”
6	9,4	Gleccseraktivitás növekedése Norvégiaiban; lehülés Kínában
7	10,3	
8	11,1	átmeneti szakasz a fiatalabb dryasból a boreális szakaszba

2. táblázat: A Bond-események és nevezetes történelmi események (Kordos L. 2015)

A jelenség oka még tisztázatlan, azonban *Gornitz* és társai (2009) felvetik, hogy a Föld orbitális *Milanković-Bacsák* ciklusainak egyik összetevőjeként alakulhatott ki, amire a Nap sugárzási energiájának periodikus váltakozása is hatással lehetett. Tehát az 1400-as évektől kezdődő „kis jégkorszakot” a 19. században egy felmelegedés szakította meg, amelyben megfigyelhetőek voltak a

hűvös átmenetek is.

Ebben a korban élt és alkotott *Kossuth Lajos*, amelyről ilyen éghajlati feljegyzések maradtak az utókorra:

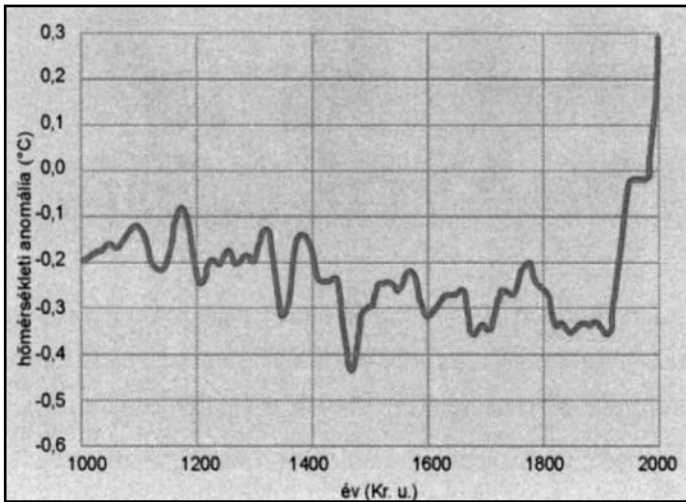
– 1848 januárjában a Nemzeti Újság beszámolt arról, hogy a Duna január 13-án „beállott”, és a jég kitartott a hónap végéig.

– 1846 februárjában *Ecsedy Gábor* gyulai református lelkész a következőket jegyezte fel naplójába: „*Februárius Iső a hó ugyan szakadt délig, délután esső egész nap és éjjel. 2ik a nap kisütött, tisztás. (...) 3ikba reggelre esső, azután is borult, nyári forma jellegű. (...) 16. 17. olvadó. 18. sok esső. 19Re felfagyott. 20. 21. 22. reggelenként fagy, azután nappal szép tavaszi meleg idő. 23. 24. reggel sem fagyott szép meleg nap. 25. kis fagy reggel, azután gyönyörű meleg nap. 26. már borult. 27. esső. 28. nagy köd és bűdös, délután szép idő.*” (Réthly A. 1998).

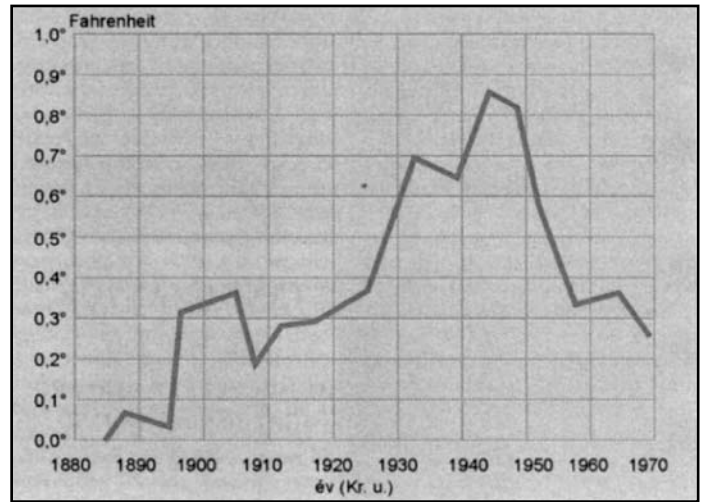
– 1850 márciusában (ugyancsak a gyulai református lelkész feljegyzései): „*Martzius 1.2. is reggelenként kemény fagy, azután napfény, meleg tsendes idő. (...) 9. tiszta, hideg északi erősszél. 10. is 11. még keményebb északi fagyaló szél. 12. 13. fagy, északi szél. 14.re viradónn hó, de elolvadt nappal. 15Re is fagy, hó, elolvadt, de hideg idő. 16. kemény fagy, kemény hideg, északi széllel. 17. keményebb fagy, soványabb idő, a hó szállingott, valamint tegnap, egész nap nem engedett. 18. hó esett. 19. kemény sovány hideg. 20. engedelmesebb, de fagyos, hó szállingott. 21. fagy hó szállingott, és ugyan esett, de elolvadt. 22. fagyos hideg, ugyan csak havazott, estve sok hó esett. 23. hideg, nagy fagy. (...) 29. reggeli 6 órától 9ig sok hó, egész nap havazott szüntetve (megszakításokkal) 29. nagy fagy, dér. 30. 31. dér, fagy” (A forrásokot közli: Réthly A. 1998: *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1801-1900-ig. – Országos Meteorológiai Szolgálat, Budapest*)*

Éghajlati következtetés

A kritikai hangvételű tanulmány V. fejezetében – az éghajlati következtetésben – *Kossuth Lajos* igazat ad *Nyáry Jenő* eredményeinek a paleolitik kor éghajlatát illetően. *Kossuth Lajos* kitér a klíma botanikai adatokon nyugvó összehasonlítására, de hiányolja *Nyáry Jenő*től a faszéndarabok faji eredetének meghatározását, ami bővíthette volna a Kárpát-medencéről alkotott biogeográfiai ismereteket. A kritika írója a fákat biztosabb éghajlati jelzőnek tekinti a fűfélékhez képest, amit helyesen meg is indokol. Példaként hozza fel *Osvald Heer* svájci paleontológusnak a zürichi és St. Gallen-i lignitben előforduló famaradványokra alapozott paleoklimatológiai

2. ábra: Hőmérséklet-ingadozása az elmúlt 1000 évben Közép-Európában Rüdiger Glaser környezettörténész kutatásai alapján (Glaser, R. 2010)

3. ábra: Newsweek folyóiratban megjelent klimadiagram (Gwynne p. 1975)

elemzését. A jelzett hiányosságok ellenére Kossuth Lajos helyesnek ítéli Nyáry Jenő azon megállapítását, hogy a növénymagokból mérsékelt éghajlatra következett, de hiányosságot itt is feltételezett, miszerint a mérsékelt éghajlat nagyon tág keretek között mozog, és csak kozmopolita virágteletekből nem lehet a hőmérsékletet megállapítani. Példaként hozza fel a szőlő vegetációs ideje és a tenyészidőszak közötti hőmérsékleti különbségeket eltérő földrajzi környezetben.

Így Magyarországon a szőlő 10 °C-on „téli álmát” alussza, míg Madeirán ez 17 °C-on következik be. Míg Magyarországon a megéréséhez 10,6 °C többletre van szükség, Madeirán ehhez 1 °C emelkedés is elegendő.

Ennek megfelelően a szőlő mindkét helyen megél, vagyis alkalmazkodik a földrajzi környezethez. Kossuth Lajos e részben megjegyzi, hogy az időjárás az utolsó jégkorszak óta nem sokat változott, és egyes élőlények – köztük az őstulok (*Bos primigenius primigenius*) – sem a klíma szeszélye miatt haltak ki, hanem az ember kulturális térfoglalása következtében. Ez viszont nem zárja ki Kossuth Lajos azon megállapítását, hogy az újkori középhőmérséklet az őskorhoz képest csökkenően volt.

Példákkal támasztotta alá véleményét, amely szerint a Kárpátokban a fenyőfák határa az utóbbi háromszáz évben száz méterrel lejjebb szállt. E nézetét igazolandó népmondákat is felidézett. A mondák szerint a sárgadinnye-szezonnak Lőrinc napján (augusztus 10.) vége van, míg a 19. században jóformán csak akkor kezdődött.

Kossuth Lajos a hőmérséklet csökkenését csillagászati adatokkal is igyekszik alátámasztani. A napközelséget (perihelion) ja-

nuár elsejére teszi, míg korábban – a 18. században – december 21-e felelt meg e napnak. E tekintetben is bátran alkalmazta a csillagászati tényezőket éghajlatmódosító hatásokként, holott az 1880-as években még nem volt tisztázva, hogy a Föld pályaeleminek ingadozásai elegendőek-e a hőmérséklet megváltoztatásához.

Ezt csupán a 20. század elején tudta a horvát származású *Milutin Milanković*, majd Magyarországon *Bacsák György* tudományosan is bizonyítani.

Összességében elmondhatjuk, hogy a „Milanković-elméletet” Kossuth Lajos korát megelőzve helyesen alkalmazta már 1883-ban. Kossuth Lajos az éghajlati jelenképet tények felvázolásával ismertette, majd a fejezet zárószavaként egy rövid összefoglalót írt a jövő éghajlatáról:

„A mi földgömbünk most ezen hosszú és nagyon hideg tél felé halad; sok idő kell hozzá, hogy a maximumot elérje, mely alkalmasint egy újabb jégár-korszakkal lesz kapcsolatos; mert igaz ugyan, hogy mikor a tél nagyon hideg és hosszú, a nyár viszont rövidebb, de nagyon meleg lesz; hanem a hosszú hideg télen annyi jég és hó gyűl össze, hogy nyáron át a nap hősugarai legnagyobb részben a jég- és hó-tömegek olvasztására vesztegetődven, nem fogják a földet annyira felmelegíteni...”

Tehát Kossuth szerint leszűrhetjük azt, hogy a középhőmérséklet nem emberi léptékben mérve ugyan, de csökkenően van, és egy új jégkorszak eljövételét jósolja. Hogy igazát alátámassza, példaként hozza fel Grönlandot, amely szerinte még akkor – 1883-ban – is a jégár-korszakban volt, mert a jég magas albedója (visszaverő képessége) miatt a felszín nem tudott felmelegedni, az erős napsugárzás ellenére sem.

A klímakérdés összegzése

A klimatikus diagramon visszanezve elvileg jogos volt a Kossuth Lajos által felvázolt jövőkép, ugyanis a „kis jégkorszak” megváltoztatta Földünk, és így Magyarország éghajlatát is (3. ábra). Annak ellenére, hogy az általa jelzett klimatikus jövőkép nem vált valóra, egy dolgot bizvást neki tulajdoníthatunk: azt, hogy a 20. században tudományosan bizonyított „Milanković-elméletet” helyesen alkalmazta jövődőlésében.

E vészjósló jövőkép előrevetítése a 20. században sem maradt el. Két évtizedig tartó klimatikus kilengés sújtotta a Földet az 1970-es években, amelyről a Newsweek újság hasábjain 1975-ben *Peter Gwynne* *The Cooling World* c. tanulmányában Kossuthhoz hasonlóan egy újabb jégkorszak lehetőségét vázolta fel, amely a jelenből visszanezve ugyancsak elmaradt (3. ábra). Mindez egyúttal arra is utal, hogy nem lehet az évtizedes skálán tapasztalt, gyakran eseti hőmérséklet ingadozásokból hosszú távra szóló következtetéseket levonni.

Napjainkban a globális klímaváltozásról szóló hírekkel van tele a média. Azon belül is a legtöbb hír arról szól, hogy a klímaingadozás emberi, ún. antropogén okokra vezethető vissza. Számos tudós véleménye szerint egy 10 000 éve kezdődött jégkorszak közi, ún. interglaciális korban vagyunk, amikor is a hőmérséklet lassú ütemben emelkedik, és az ember ezt gyorsította fel üvegházhatású gázok légkörbe bocsátásával. Lényegében lehet a globális klímaváltozást emberi okokra visszavezetni, vagy természeti velejárójaként értelmezni, de mindent összevetve hatással van bolygónk bioszférájára.

„Meg kell a búzának érni, / mert minden nap új szél éri...”

■ Július az aratás hónapja. A kenyérgabona betakarításának sikerét számos hiedelemmel és szokással igyekeztek biztosítani, melyek gyakran vallásos jellegű szertartásokkal is összekapcsolódtak. A munkát fohászokkal, imádsággal, kalapemeléssel kezdték.

Július másodika Sarlós Boldogasszony napja, aki a szegények és szükségben szenvedők gondviselője, a betegségben és fogásban sínylők pártfogója, a halottak oltalmazója. Sarlós Boldogasszony áldott állapotában a várandós édesanyák oltalmazója is. Ez magyarázza a templomi ábrázolásokat is. Középkori misekönyveink az ünnep vigíliáján emlékeznek meg Mária anyaságáról.

A *Sarlós* elnevezés utal az aratás korábbi módjára, hiszen az aratás egykor még asszonyok által, sarlóval végzett munka volt. Bár a köztudat az aratás kezdetét inkább Péter-Pál ünnepéhez kapcsolja, a betakarítás ezen módjához fűződő kultikus hagyományok, archaikus hiedelmek miatt igazában Sarlós Boldogasszony napját kell az aratás népi, ünnepélyes, jelképes kezdetének tekintenünk. *Kálmány Lajos szegedi tájon* gyűjtött adatai szerint ezen az ünnepen valami *keveset arasson az asszony is sarlóval*, szedjen kalászt, hogy *a jószág ne pusztuljon*. E napon azonban a munka oroslánrészét nem volt szabad elvégezni, csak jelképesen megkezdeni az aratást. Aki mégis e napon akart aratni, annak számolni kellett azzal, hogy kevés sikerrel jár. A hercegszántói sokácoktól ismert a történet, mely szerint valaki vakmerőségében ezen

a napon is aratni akart. Sarlóját azonban a búza helyett a forgószelebe vágta. A szél a sarlót megfordította és megsebezte az ünneprontót.

A szálás gabona, különösen a búza érésének szakaszait az alábbi módon határozták meg: *Szent György napja tájékán szárba indul a vetés, májusban kihányja a fejét, Vid napján abbahagyja a növekedést, Péter-Páltkor megszakad a töve, s ettől kezdve már csak érik, lehet kezdeni az aratást.*

A gabonanövények betakarítását más elnevezésekkel is illetik, illeték, ami több tényezőtől függött; a kukoricát például *török*, Tisza-vidéken az aratás neve *takarás*, ha a gabonanövényt gyökérrel együtt kézzel feltépi (az aratás legkezdetlegesebb módja), akkor *nyúvik*.

A kaszával való aratás előzménye a sarlós aratás, melyet többnyire az asszonyok végeztek, kevésbé volt szapora munkaforma. A sarló használata ősi időkre – egészen a kőkorig – nyúlik vissza, s maga az elnevezés török jövevényszavaink körébe tartozik. Az arató egyik kezével a gabona szárából annyit fogott össze, amennyi a markában elfért, majd ezt alulról felfelé irányuló mozdulattal levágta, és az előre kiterített szalmakötelekbe helyezte. Kevesebb gabona esetén maga az arató kötözte össze a kévét, de munkaszervezetben való aratáskor többnyire a férfiak kötötték be az egységeket, és ugyancsak az ő feladatuk volt azoknak különböző méretű csomókba történő összerakása. Nem véletlen tehát, hogy a református Kalotaszegen a férfiak fejfájára ekevasat, az asszonyokéra pedig

**Sokat arattam a nyáron
Keveset aludtam ágyon
Hol erdőbe, hol mezőbe,
Hol a tarló közepébe.**

**Jaj, Istenem, minek élek?
Minek születtem szegénynek?
Ha nem lettem volna szegény,
Nem aratnék más kenyeren.**

(Aratódal – Fedemes)

**Kicsi leány, ez a sarló,
Látom, éppen neked való,
Vágjad, vágjad a búzát,
Csak a kezéd el ne vágd!
A nyolc pótra, négy garas
Mínd tiéd lesz, csak arass!**

(Aratódal – Udvarhelyszék)

**Fölvirradt a végzők napja,
Végre valahára, behoztuk
a szép koszorút,
Gazduram házába**

**Most már csapra azt a hordót,
A fistes meg húzza,
Hiszen ezt a kis költséget,
Behozza ja búza.**

(Aratódal – Csenke)

Forrás: <http://www.sulinet.hu>

orsót vagy sarlót festettek. Általában 2-6 arató után dolgozott egy kötöző. Az arató maga mellé tette a levágott fogásokat, melyekből alakult a *marok*, s a markokból állt össze a *kéve*. A kéve nagysága területenként változott.

Mikszáth Kálmán a *Péri lányok szép hajáról* című novellája is szemléletesen mutatja be az aratás ezen módját: *Kati, a nagyobbik, sarlóval dolgozott, míg a kis Judit csak a markot szedte össze kévébe, amiket aztán a hetyke Csató Pista kötögetett össze utána izmos kezeivel, s valahányszor lehajolt a leány, kibontott úszó haja is éppen olyan volt káprázó szemében, mintha aranyfelhővé lett búzakéve lenne. Azután meg a búzakévék lettek olyanok, mintha mindenik a Péri Judit szőke haja volna.*

Pedig Csató Pistának nem szabad ilyen kétféleképp látni, házas ember már, s nem is utolsó asszony a felesége, ott az a magas, délceg a Péri Kata mellett. (Ni, bizony megvágja a kezét a sarlóval!) Olyan nyugtalanul nézeget vissza férjére. Vagy nagyon szereti, vagy nagyon gyanakszik.

Karikában nyiszál a sarló az aratók kezében, ropog a kalászsár, nagyobbodik a tarló, s nyitva marad rajta a madárfészek”

A sarlós aratást a 18-19. századtól háttérbe szorítja a kasza egyre gyakoribb megjelenése, később már csak szórványosan találkozni vele a Kárpát-medencében, bár Erdélyben, főképpen a magasabb, hegyi területeken egészen az 1950-es 60-as évekig tartotta magát.

A kaszálás történhet *rendre vágással*, illetve *rávágással*, ami függhet tájegységtől, a kaszált növény fajtájától – a szénát például mindig *rendre vágják* –, s attól is, hogy őszi vagy tavaszi gabonaneműről van-e szó. *Rendre vágáskor* a levágott szálak a tarlóra dőlnek. Az ily módon levágott szénát egy-két forgatás mellett hagyják a tarlón megszáradni, a kalászosokat viszont aratáskor felszedik. Rávágás esetén a levágott gabona a méglábon maradt szálak irányába dől.

A kasza eredetileg a fű levágásának eszköze volt, innen került át a gabonánövények levágásának munkaeszközüvé. Használata meggyorsította az aratást, s hogy alkalmazása mellett mégse legyen nagyobb a szemvesztés, gabona vágáskor úgynevezett csapót vagy takarót kötnek az eszköz nyelére, mely által a levágott szálakat jobban le tudják teríteni, hogy megakadályozzák a szemek kipergését. Palóc vidéken a csapót még

vaszonnal is bevonják, ezzel még jobban csökkentve a veszteséget. Más vidéken e célból villát, gereblyét erősítenek a kasza nyelére. A levágott gabonánövényt köthetik *kévébe*, majd *kepébe*, *keresztbe*, *rakásba*, de gyors betakarítás szükségessége esetén a kévézés elmaradhat, s ilyenkor kisebb (*csomó*, *petrence*) majd nagyobb egységekbe (*boglya*, *vontató*) rakják a levágott szálakat.

Az, hogy aratáshoz többféle kultikus elem is társul, nem véletlen – írja Bálint Sándor, hiszen a gabona az *élet* maga, a mindennapi kenyérért fohászunk a Miatyánkban, s a kenyér és a bor Krisztus testének és vérének jelképe. Az aratás a parasztember életében és munkájában nagy esemény, amelyre még napjainkban, a gépesített munkatechnika korszakában is áhítattal és komolysággal készülnek.

Az aratás napját gondosan megválasztották. Ha újhold volt, nem kezdtek hozzá, s akkor sem, ha halott volt a faluban, de Illés napját sem tartották szerencsésnek, mert attól tartottak az aratók, beléjük csap a villám. Kedden és pénteken sem volt jó a hit szerint megkezdeni vagy új táblába kezdeni, mert üres lenne a búza feje. Dunántúl szerte jelképesen a gazda kezdte meg az aratást. Elszórt adatok vannak arra vonatkozóan, hogy nagy jelentőséget tulajdonítottak az első kévének, az elsőnek learatott búzaszálaknak. Ebből a baromfinak

**Ha kimegyek a tanyára aratni,
Ez a kislány marokverőm fog lenni.
Majd mikor az aratásnak vége lesz,
Ez a kislány nekem feleségem lesz.**

**Ha kimegyek a tanyára aratni,
Ez a legény segítségem fog lenni.
Majd mikor az aratásnak vége lesz,
Ez a legény nekem hites uram lesz.
Főzők neki zsírba kemény tarhonyát,
ha megeszi, megcsókolom a száját.**

(Aratódal – Apátfalva)

adtak egészség- és termékenységvarázsló céllal. Betegségelhárító szerepe is volt. Sellyén az arató a derekára kötötte, hogy majd ne fájjon. A bukovinai Andrásfalván az aratást *harabkálás* néven emlegették, s e szavakkal fogták hozzá: *Add meg Uram a mindennapi kenyerét mindenkinek!*

Ha a bátyiai aratáskor az első keresztet a mezőn meglátták, keresztet vetettek, a férfiak kalapot emeltek. Régebben le is térdepeltek, s ezt mondták: *Jézus, segíts, itt az újkenyér.*

Szokáselemek az aratás végéhez is kapcsolódtak. Kis darabon talpon hagyták a gabonát, hogy a következő esztendőben is jó termés legyen. Gömörben úgy mondták, hogy ezt a madaraknak és a szegényeknek hagyják. Sokszor egy marék kalászt hagytak a tarlón, hogy a jövő esztendőben a zivatar kárt ne tegyen a vetésben, s volt, ahol e búzacsomót „*Szent Péter lovának hagyják abrakul*”.

Az aratók a munka végeztével maguknak keresztet, illetve koszorút fontak, de az utolsó kalászból kis csomót mindenki vitt haza, hiszen ezekhez is különféle hiedelmek, szokások kötődtek, például az őszi vetőmag közé keverték, hogy jó termést hozzon.

Az utolsó kévéből készült az aratókoszorú. A református Kalotaszegen a templomi lámpa köré újbúza kalászaiból *búzakoszorút* fonnak, ami ott is marad a következő aratásig. A koszorút a legszebb búzakaralászból fonják, gyakran mezei virágokkal és szalagokkal is díszítik. Némely erdélyi faluban a koszorút aratás végén ünnepélyes menetben viszik haza. Őszi vetéskor a föld közepére tűzik, vagy a kimorzolt magot a vetőmag közé vegyítik, és az üres koszorút tűzik a föld végébe.

Az aratás munkafolyamatát, eszközkészletét, munkaformáit több népdalunk, főképpen az új stílusú aratódalok is megőrizték.

Lex Orsolya

Kalotaszegi búzakoszorú

Elődeink „buzgó szolgálata”

Fotó: Bernschütz Bence

Találkozó 50 év után

■ Gondosan szerkesztett, szép meghívót kaptam kézhez. Arról tudósított, hogy a Bereczki Máté Kertészeti Technikum 1967-ben érettségizett A és B osztálya június 17-én tartja 50 éves érettségi találkozóját. A meghívóban olvashatjuk a tanulók névsorát – kereszt áll az elhunytak neve mellett –, de megismerhetjük tanáraik nevét is. Közülük már csak néhányan élnek. Az alma materhez való ragaszkodásnak, szeretetnek e példája, az elődök iránti tisztelet ösztönzött arra, hogy írjak az iskola múltjáról, annak néhány korszakáról és meghatározó személyiségéről, hogy emlékezzem.

Az iskolát a város polgárainak áldozatkészsége hozta létre a filoxeravész idején. A baj cselekvésre készítette az érdekelt feleket: az FM elhatározta, hogy Baján állami kertmunkás iskolát és szőlőtelepet létesít, a város pedig „a bajai 1697. számú telekkönyvi betétben felvett ingatlanokat... örökhasználatba adta a magyar állam részére azzal a céllal, hogy ott kertészeti szakoktatási intézmény létesüljön.” Ezen a városi adományozott 46 holdon – amely a városi céllövöldéhez vezető Pikkás út, a Lökert sor és a Kálvária utca között terült el – jött létre az iskola minta- és gyakorlókertje, szép parkja, itt épült fel a Magyar Királyi Kertmunkás Iskola épülete és a pavilonok.

Az intézet céljáról és feladatáról egyik első oktatója, Demuth Gyula néptanító, a helyi újság munkatársa az alábbiakat mondta: hivatva van „nekünk bajaiaknak egyik legbecsesebb intézményünké válni és fejlődni, amelyre nemcsak méltán büszkék lehetünk,

de működését saját javunkra is kihasználni bőséges alkalmunk lesz.” A szakmai jártasságon túl tanítványait az iskola kezdetektől az „erkölcsösség, a megbízhatóság, a szorgalom, a munkásság és munkakedv, a hazafiság” erényeire kívánta nevelni.

Az intézet az 1904. évi megalakulását követően emelkedő pályára állt, a XX. század sorsdöntő történelmi eseményei azonban kényszerűen megtörték fejlődésének ívét, sőt többször a megsemmisülés közelébe sodorták. Már az első világháború alatt elnéptelenedett, mert a mai középiskolásoknál idősebb tanulókat katonának vitték. Úgy tudjuk, közülük tízen haltak hősi halált. A város szerb megszállásának idején pedig – 1818 novembere és 1921 augusztusa között – az intézet elvesztette ingóságait, teljes felszereltségét.

Az 1920-as évek közepére azonban – Diera Benő igazgatósága alatt – fönixmadárként éledt újjá hamvaiból. Diera Benő kertészeti főfelügyelő 41 évesen került az iskola élére. Két évtized iskola- és üzemszervezési tapasztalatait, vezetési gyakorlatát hozta magával. Ő szervezte meg a középfokú kertészeti oktatást 1926-ban Baján, s ezzel „az ország egyetlen ilyenmű intézete” jött létre Magyar Királyi Kertészképző Iskola néven. *Rapcsányi Jakab Baja és Bács-Bodrog vármegye községei* című munkájában a változást így értékeli: „Az új köntösbe öltöztetett iskola, a jelen kor minden kívánalmának megfelelőleg, hasonló intézményeinkhez viszonyítva is kiváló. A kivétel nélkül bentlakó gyakornokok, illetve tanulók interná-

tusa, a tantermek, munkatermek, gyakorlótelepe a technika vívmányának a kor színvonalán álló, minden szükséges kellékével felszerelt. Demonstratív eszközei, felszerelése, több ezer kötetből álló könyvtára igen nagy segítségére van az elméleti és gyakorlati oktatásnak egyaránt. Az elméleti szakoktatást az iskola Igazgatóján kívül a beosztott szaktisztviselők végzik, akik a gyakorlati képzés vezetését is ellátják. Az alapvető tantárgyak tanítását bejáró középiskolai szaktanárok nyújtják.” Amikor a szerző „új köntösbe öltöztetett” iskoláról beszél, arra céloz, hogy 1928-ban emeletet kapott az addig földszintes központi épület, s így négy tanteremmel bővült. A tanulók növekvő száma megkívánta ezt.

Diera Benő 1938-ig állt az iskola élén. Vezetésének két évtizedében mind a tárgyi feltételek, mind az oktatók szellemi ereje, magas szaktudása lehetővé tette, hogy az iskola a gyakorlati termelés előtt járjon, s így modern ismeretekkel vérteljesse fel növendékeit. A magyar kertészet jelesei közül ebben az iskolatípusban végezte középfokú tanulmányait Filla Márton, Terts István tudományos kutató, Mészöly Gyula akadémikus, Kossuth-díjas tudós. Mindhárman tanítottak is egykori iskolájukban. Náluk valamivel később, 1943-ban hagyta el az intézetet Kozma Pál „kitüntetéssel képesített” diák, a szőlészet későbbi professzora, állami díjas tudós, akadémikus. Itt végezte tanulmányait az a sok-sok kiváló szakember, akik nélkül a két világháború közötti és az azt követő időszak magyar kertészeti kultúrája elképzelhetetlen.

A második világháború, az azt követő évek a legnehezebb megpróbáltatások elé állították a tanulókat és tanáraikat: „1944. október 10-én a tanítás megszűnt. A rákövetkező héten az iskola igazgatója, intézői és néhány diákja elhagyta Baját. A vidéki tanulók hazautaztak. Az iskola előbb Szekszárdon [...] majd Szombathelyen kapott szállást” – tudjuk meg egy később született jegyzőkönyvből.

A szovjet hadsereg bevonulását követően a kertészképző került a legrosszabb helyzetbe a város iskolái közül. Épületében kórház és autójavító műhely működött. A szovjet városparancsnok március 21-én engedélyezte ugyan a tanítás megkezdését, épületeit azonban csak 1945. november 28-án kapta vissza az iskola, siralmas állapotban. Egy decemberben íródott jegyzőkönyv arról tanúskodik, hogy az épületek mind megromgálódtak, sok ajtó és ablak hiányzott, eltűnt az iskola, az internátus teljes bútora, elvesztek a konyha eszközei, a gyakorlótelep szerszámai, lovai.

Az iskola működésének megkezdése az úgynevezett „bejáró középiskolai szaktanároknak” volt köszönhető. Közülük öten – dr. Kovács Győző, Békefi László, Dalnoki Jenő, Farkas Ferenc és dr. Rózsa István – a kereskedelmi középiskola, hárman pedig – dr. Bácskai János, Desics József és Márton Imre - a tanítóképző intézet tanárai voltak. Rajtuk kívül dr. Pataki Kálmán orvos, P. Damján Zachar szerzetes, Patonai József szakaltest, valamint B. Mikli Ferenc festőművész, rajztanár vállalta az újrakezdés nehéz feladatát. Hamarosan csatlakoztak Bessenyei Zoltán és Péterfi Jenő kertészeti felügyelők is a testülethez, amelyet közmegegyezés alapján dr. Kovács Győző vezetett. Ő és munkatársai a város elszigetelt, háborús helyzetében, a törzstag tanárok távollétében is kötelességnek tekintették a kertésztanulók oktatásának megkezdését. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy a kereskedelmi középiskola megosztotta a Mészáros Lázár utca 14. és a Petőfi Sándor utca 53. számú magánházban kialakított tantermeit a kertészképző diákjaival.

A tanulók is meghozták a maguk áldozatát. A minisztérium elrendelte a tanév egy hónapos meghosszabbítását. Erre válaszolta az iskolavezető: „Az iskola tanulóinak, jelenleg 32, nagyobbik fele nem bajai, hanem az ország legtávolabbi részéről jött ide, internátus nélkül nagy nehézségekkel küzdve tartják magukat idegen szállásokon, s ezt az áldozatot július 14-ig is nehezen bírják. Patonay József iskolatelep-vezető ezek részére havonta némi zsír és burgonyajuttatással – hatósági áron – teszi lehetővé, hogy valami élelemhez jussanak. Most tervezzük Bessenyei Zoltán és Péterfi Jenő felügyelőkkel együtt azt, hogy legalább

naponta egyszer, valamilyen módon, az iskola termelvényeinek felhasználásával meleg ételt adjunk nekik, mert havi 700,- pengőért sem kapnak magánháznál rendes ellátást.”

S egy diák visszaemlékezése az első tanítási napokra: „Eljött az első óra. A kifosztott, tönkretett tantermekbe a legkülönbözőbb helyekről hoztunk székeket... Az első napokban volt úgy, hogy némely diák ládán vagy fatuskón ült. Tankönyv? Irka is alig! Az első két évben az órák anyagát jegyzeteltük, és abból tanultunk... Eleinte tanárunk is alig volt. A szaktanárok lassan meglettek, a humán tárgyak tanításához a város különböző iskoláiból jártak ki a tanárok.” Igazi kertészként fájjalja a tankok által összetaposott parkot, az értékes és ritka növények pusztulását, a kivágott fákat.

A Földművelésügyi Minisztérium államtitkára 1945 júniusában elismerő szavak kíséretében mentette fel ideiglenes vezetői tisztségé alól dr. Kovács Győzőt: „Tanár úrnak – az iskola megindításával kapcsolatban kifejtett buzgó szolgálataiért – köszönetemet nyilvánítom.”

Buzgó szolgálat – találó kifejezés. Olyan tiszteletre méltó, önzetlen tettet jelent, amelyet tiszta szándék irányít, amely nemes és emelkedett közösségi célt, érdeket szolgál. Ennek jelenlétét, jótékony nyomait az intézet egész történetében felfedezhetjük. Így az 1950-es évek második felében is, amikor az a veszély fenyegette az iskolát, hogy elveszíti középfokú jellegét. A tantestület – Suchy György tanár úr vezetésével – öntudatos küzdelmet folytatott annak megtartásáért. Suchy tanár úr, egykori kertészeti felügyelő 1936 óta állt az iskola szolgálatában. Két évig együtt dolgozott még Diera Benővel. A háború során fogságba esett, szolgálatételre csak 1947 őszén jelent-

kezhetett. Hosszú pályafutása alatt volt tanár, igazgatóhelyettes, szakfelügyelő, a levelező tagozat vezetője. A gyakran változó összetételű tantestületben maga volt az állandóság, akit általános tisztelet övezett. Halk szavú, udvarias egyéniség volt, ám ha kellett, kemény küzdővé változott. Az alábbi testületi állásfoglalás az ő gondolatait tükrözi „Itt a középfokú kertészeti oktatás ne szűnjék meg. Az iskola ... igazoltan jutott el a középfokú kertészeti oktatás szintjéhez. [...] Eredményes működését igazolja, hogy országos viszonylatban a tudományos munkaköröktől kezdve a gyakorlati kertészeti termelés minden jelentős állomásán megtaláljuk a Baján végzett szakembereket. Ezek a szakemberek bennünket, jelenlegi testületi tagokat vádolnak az iskola átszervezéséért, és ezt az intézkedést magukra nézve egységesen sértőnek tartják. [...] Mindezekről függetlenül az országban azon kevés iskolák közé tartozik, amelyekben a gyakorlati oktatás a legjobban megoldható [...] Javasoljuk a bajai Mezőgazdasági Technikum visszaállítását azért is, mert az összes, később életre keltett kertészeti középiskolák, technikumok az itteni oktatási tapasztalatokat vették alapul.”

Az 1959-60-as tanévben az iskola ismét indíthatott érettségi adó technikai osztályt. Nem állíthatjuk, hogy a bemutatott testületi állásfoglalás következménye ez, inkább annak volt köszönhető, hogy megnőtt a szakképzett középvezetők, szakemberek iránti igény, kereslet, hiszen a nagyüzemi gazdaság térnyerésének időszakát éltük akkor. A kezdetben 4 osztályos iskola fokozatosan 8 osztályosra bővült. Az 1963-64-es tanévben már két első osztályt nyitott, ugyanakkor 4 központi és 4 kihelyezett levelező osztályban (Sükösdön, Csátalján és Szekszárdon) is folyt tanítás. Nép- és nagy iskolává nőtt az intézet.

Egy interjúban így értékeltem az akkori alma matert, amelynek 17 évig tanára voltam: „Ebben az iskolában – amelyet később eredményei alapján Bereczki Máté pomológusról nevezhetünk el – maradandó élményekkel gazdagodtam. Ezek forrása a baráti szálakkal átszőtt, alkotó és hangulatos tantestület, a nagyvonalú iskolavezetés, de főként a technikai időszak kiemelkedő szakmai érdeklődésű, motivált tanulóifjúsága volt. Ők jó szakemberre kívántak válni. Ennek érdekében sok munkát és lemondást vállaltak. Izgalmas és lelkesítő feladat volt velük dolgozni a tanórákon, a kollégium környékének parkosításán, a sportpálya építésén, a szakmai gyakorlatokon, részt venni játékaikon, rendezvényeiken. A technikai oktatás fő célja a jó szakmai ismeretekkel rendelkező, művelt szakemberek képzése volt, óra és tanterve jól szolgálta ezt. Ennek az iskolatípusnak a megszüntetését később sajnálattal vettük tudomásul.”

Emléktábla-koszorúzás

A kertészeti technikumban működésének egy évtizede alatt 245 tanuló érettségizett, a levelező tagozaton pedig 233-an végeztek. A korszak kertészeti kultúrája nélkülük ugyancsak elképzelhetetlen volt, növendékeinket ott találhattuk a nagyüzemek meghatározó beosztásaiban, s egyre többen váltak a főiskolai, egyetemi továbbtanulást is. Közéjük tartozott a B osztályos *Hajdú Edit*, aki ma a mezőgazdasági tudomány kandidátusa, szőlőnemesítő tudós.

Tudjuk, hogy a buzgó szolgálatra szükség volt akkor is, amikor az intézet vezetőinek, tanárainak, diákságának alkalmazkodnia kellett a szükségszerű társadalmi változá-

sokhoz. Az egykor négy, majd hat, később nyolc osztályt befogadó iskola – épületének 1997. évi megújulása és jelentős bővülése nyomán – a város egyik legnagyobb oktatási intézményévé nőtte ki magát. Már nem kizárólag a kertészképzést szolgálta, hiszen a húspari szakmunkásképzés, a rendészeti pályára előkészítő képzés távol esik attól. Ugyanakkor sikeres képzésformák. A kertészettel rokon viszont a növénytermesztő gépész, a dísznövény- és zöldségtermesztő, a virágkötő-berendező szak. A technikusok képzése az érettségi utáni évekre tolódott. Sokat változott tehát az iskola, hagyományait azonban tudatosan őrzi.

Az ünnepélyes találkozáson az öregdiákok megkoszorúzták a *Bartos Endre* képzőművész, egykori tanítvány által adományozott Bereczki Máté-domborművet. Ezt követően néhány vesszőt ültettek el a dr. Hajdú Edit nemesített szőlőfajtáiból.

Talán jelképesen azt igazolták ezzel, hogy mi is megtettük „buzgó szolgálatunkat.” Az alma matert – amely hivatva van „nekünk, bajaiaknak egyik legbecesebb közintézményünké válni”, ezen a napon ismét magához ölelte egykori diákjainak emlékező szeretete.

Bernschütz Sándor

Életrajz felszólításra

■ 1917. augusztus 11-én a belügyminisztérium egy rövid táviratban felszólította Baja város polgármesterét, hogy dr. Róna Dezső kórházigazgató főorvosról azonnal – választáviratban – jelentsen bizonyos személyes adatokat. Dr. Vojnics Ferenc polgármester még aznap megírta válaszelevelét: (A dokumentumot a mai helyesírás szabályai szerint javítottam és központosítottam.)

„Hivatalos távirat

Belügyminiszter

Budapest

27932 eln [ez a táviratot azonosító technikai szám] *Róna Dezső dr. közkórházi igazgató főorvos 1876-ban született, izraelita vallású, budapesti egyetemen tanult. 1898-ban nyert oklevelet. Továbbképezte magát a Réczy Klinikán, a Szent István Kórházban*

és több külföldi klinikán. 1902 óta Baján gyakorló sebész, 1905-ben az izraelita kórház, majd 1907-ben a közkórház igazgató főorvosa lett. A Bajai Közkórház orvosi és gazdasági jó hírre az ő működéséhez fűződik. A háború óta az itteni katonai kórház műtéti teendőit, s a katonai sebészeti osztály felügyeletét hazafiasságból ellátja.

Polgármester

Vojnics”

A levéltári iratanyagban csak a minisztériumi sürgöny és az arra adott válasz maradt fent, így az okairól csak találgathatunk. Elsődleges feltételezésünk lehet a katonai behívó. 1917 áprilisában volt az 1876-os születésű népfelkelők V. pótszemléje, és ebben már benne voltak az orvosok is. Az el-

húzódo világháború kimerítette a hadviselő felek hadseregének személyi állományát is, így fokozatos behívták a közös hadseregből és a magyar honvédségből már leszerelt korosztályokat is, ők lettek a népfelkelők. A népfelkelőkkel egészítették ki az egyre nagyobb veszteséget szenvedő hadsereget. Erre a megoldásra következtethetünk abból, hogy a polgármester a táviratban külön kiemeli Róna Dezső bajai katonai kórházban betöltött szerepét, viszont ebben az esetben nem a belügyminisztériumtól, hanem a hadügyminisztériumtól érkezett volna a megkeresés.

A második lehetőség, hogy Róna Dezsőt állami kitüntetésre vagy jutalomra terjesztették fel, és ezzel kapcsolatban próbált gyorsan információkat szerezni a belügyminisztérium. Az Osztrák-Magyar Monarchiában az állami kitüntetések adományozásának kialakult rendszere volt, amelyben az adott elismerésre kiszemelt személyt előtte több szempontból ellenőrizték. Az ellenőrzés része volt a helyi törvényhatóság is, rövid életrajzot kértek tőlük, de a helyi rendészeti szervekkel is átnéztették a nyilvántartásukat. Néhány hivatalos távirattal és a közeli barátoktól szerzett információkkal pillanatok alatt teljes képet kaphattak a jelölt életéről. E feltételezést támasztja alá az a tény, hogy dr. Róna Dezső 1902-ben kezdett el dolgozni, azaz 15 éve volt a pályán, és kiemelkedő szakmai munkájával már korábban felhívta magára a figyelmet.

Az itt felsorolt két legvalószínűbb lehetőség mellett természetesen még számtalan oka lehetett a táviratban szereplő adatok hirtelen bekérésének, de ezt vélhetően teljes biztonsággal sohasem derítjük ki.

Sarlós István

„Amér' én mindig dúdolok...” Tíz esztendő a bajai Iringó népdalkör

Fotó: Logó Ervin

■ A 2006/07-es tanév őszén állt össze az Iringó első csapata a Szent László ÁMK középiskolásaiból. A Kárpát-medence népzenei, népdalos örökségéből választunk mindig az évkör ünnepeihez, életfordulókhoz kötődő és alkalomtól független, örömben és bánatban született énekeket. Minden vidék népdalkincsében rálelünk valamire, ami igazán hozzánk, ami igazán rólunk szól. Másként talán nem is lehetne, s talán nem is volna érdemes ezeket a dalokat megszólaltatni. Mivel a magyar népdal a sajátunk, ez szólhat csak igazul a szánkból. Célunk, hogy szellemi örökségünket minél hitelesebben elsajátítsuk, a tájegységek stíluskövetelményeinek megfelelően szólaltassuk meg, ezáltal életben tartjuk, s minél több emberrel megismertessük, megkedveltessük.

A város és a környék számos rendezvényének, kulturális programjának lehettünk a tíz év alatt résztvevői. Ha járunk-kelünk Baján, mindig elhaladunk valamilyen emléktábla, épület, kiállító vagy közösségi tér mellett, ahol egy-egy megnyitó, avató ünnepség, megemlékezés, művészeti bemutató alkalmával énekelhettünk. Nagy boldogság számunkra, hogy bárhol is énekeljünk, mindig örömmel fogadják tolmácsolásunkban a magyar népdalokat.

A tíz esztendő alatt számos térségi és országos díj tulajdonosai lettünk, de a *Kálmán Lajos országos népdaléneklési versenyen* elnyert két országos *Arany Páva* minősítésünkre s a 2014-ben kapott *Arany Páva*-gála nagydíjra vagyunk a legbüszkébbek. Az évek során több zenekarral, táncsoporttal sikerült remek viszonyt kialakítanunk, s így, ha módunkban áll, meghívjuk egymást különböző rendezvényekre. A tíz év alatt közel 60 fő énekel a népdalkörben, s vannak, akik ugyan elhagyták azóta az iskolát,

a várost, ha tudnak, mégis visszajárnak egy-egy közös, jó hangulatú éneklésre.

Évfordulónk alkalmából 2017. június 2-án jubileumi koncertet tartottunk a Bácskai Kultúrpalotában, ahol együtt ünnepeltek az egykori és jelenlegi tagok, valamint népzeneész, néptáncos barátaink, ismerőseink, akikkel szakmai kapcsolatba kerültünk az elmúlt évek során. A koncerten igyekeztünk dalokkal, muzsikával, tánccal bejárni a Kárpát-medencét Felvidéktől Bácskáig, Bukovinától Somogyig, s elénekelni a legkedveltebb, legtöbbet dalolt népdalcsoakrainkat. Nagy örömmre kíváncsi és hálás közönség előtt tehetjük mindezt.

Énekelünk együtt, tánc alá, muzsikaszó mellett, s meghallgattuk azokat a szólóistákat (*Dósai Anna*, *Magdali Anna*), kisegyütteseket, akiket az Iringó indított útjára annak idején. Vendégünk volt a csupa vidámság báta *Pántlika* zenekar, gyakori

kísérő zenekarunk, az *Iszkába* s a negyedszázados *Bácska Banda*. A *Bajai Dalárda* tagjai is eljöttek közénk, *Kerekes Sámuel* pedig a mezősgéi Szék népdalaiból hozott nekünk hármat ajándékba. *Dely Géza*, a Rábl Színpad és Zenei Közösség művészeti vezetője Csoóri Sándor esszéiből olvasott fel részleteket.

Az *Érsekcsanádi Bazsarózsa Néptánc Egyesület* néhány tagja sárközi karikázót járt, s vezetőik, *Tóth Zoltán* és *Tóth-Mihó Erika*

kalotaszegi és magyarpalatkai táncokat hoztak erre az alkalomra. A *Garai Ifjúsági Néptánc Egyesület* szintén képviseltette magát, s a *Szeremlei Néptáncegyüttes* táncarvezetője, *Kis Zoltán* is többször táncolt közönségünknek és nekünk az est során. A *Lukin László Ének Zenei Általános Iskola* kórusa is elfogadta meghívásunkat, s egy általunk választott felvidéki dallammal köszöntötte a népdalkört. E dallam felcsendült a záró számban is, melyet együtt adott elő az összes *iringós*, a három zenekar, s eközben magyarbódi táncokat járt a *Bátaszéki Felvidék Néptánc Egyesület* táncos párja (*Péter Péter* és *Patonai Viktória*).

Ezen az estén újra sikerült bebizonyítanunk – nemcsak magunk, hanem közönségünk számára is –, hogy *Felemelkedik minden szív a népdal madarával, amely örökké él és nem hal meg soha* (*Andersen*).

Lex Orsolya

Fotó: Kelemen Áron

Védendő védtelenek: a nádirigó

■ A sorozatunk folytatásában bemutatandó nádirigó (*Acrocephalus arundinaceus*) az ornitológiai irodalomban meghonosodott elnevezése népi-nyelvjárási megjelölés: alapja a madár jellegzetes éneke-hangja és testméretei a rigófélékhez (különösen az énekes rigóhoz) megfigyelt hasonlósága. A faj valójában a verébalkatúak (*Passeriformes*) rendjén belül nem a rigó- (*Turdidae*), hanem a poszátafélék (*Sylviidae*) családjához tartozik. A latin *Acrocephalus* genus név 'hegyesfej' jelentése a madár fejformájára utal, míg az *arundinaceus* fajnév magyarul nádnemű/nádféle, tehát a kedvelt élőhelyet jelzi.

A nádirigó testhossza 16-20, farka 7,5-8,3, szárnyai 9-10 centiméter hosszúak, amelyek alapján a cserregő nádirigó nagyobb testű kiadásának tűnik. A gyakorlatlan megfigyelő számára a két faj elkülönítését az élőhelyazonosság és az énekek hasonlósága tovább nehezíti. Az öreg nádirigók hátoldala a szürkésbarna árnyalatú a vörösbarnaig változik, a fején fakó világossárga szemsáv húzódik, az alsótest szennyesfehér/sárgásfehér, a viszonylag hosszú farkok vége rótbarna és lekerekített. A madár csőrének mérete a rigókéhoz hasonló, színe barnás, de a százug felé világosabb, az erős lábak szürkés árnyalatúak. A nemek hasonló megjelenésűek, a fiatalok színei az idősebb madarakénál halványabbak. A nádirigó éneke messzire hangzik, fiókanevelés idején kora reggeltől késő estig hallható.

Magasra nőtt nádszál felső végén kapaszkodó, torkaszakadtából éneklő nádirigó. Ilyenkor csőrét annyira kitátja, hogy láthatóvá válik narancsvörös torka. (Schneider Viktor felvételei)

Az Afrika középső részén fekvő telelőterületeiről az első példányok április elején, míg a hazai fészkelő állomány zöme a hónap végén érkezik vissza. Fontos számukra a nád megfelelő kihajtása, mérete, hogy abban akkor már búvóhelyet találjanak. A május végén, június elején kezdődő költéshez a tojó építette fészkek

jellemzően a víz szélén, 6-7 nádszál (mint megannyi cölöp) által tartva, 0,5-1,4 méter magasságban található. Anyagát tekintve főleg száraz nádszálakból és nádbugából készül, belseje szőrrel, levelekkel, finom gyökérhajtásokkal, néha tollakkal bélelt. A 10-13 centiméter átmérőjű fészkek tojásszáma 4-6 közötti. (A faj költéssparazitájaként gyakran tojik közéjük a kakukk, amelynek fiókája a gazdamadárénál rövidebb idő alatt bújik elő, majd kilökdösi mostohatestvéreit a fészekből. Ilyenkor a nádirigó pár már nem saját fiókait, hanem a kakukkét gondozza, neveli fel.) A fiókák 14 nap múltán 1-2 napos eltéréssel kelnek ki a pár mindkét tagja által kotlott tojásokból, majd további 10-12 nap múltán hagyják el a fészket. Néhány napig annak közelében tartózkodnak, ebben az időszakban szüleik még etetik őket. A nádirigó táplálkozásáról az alábbiakat írta Chernel István: „*Gazdasági jelentősége nincsen. A vízi rovarok, álcák, szúnyogok, légyfélék, tiszavirág stb. számának korlátozásában azonban teljesíti kötelességét a természet háztartásában.*” (*Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. Budapest, 1899. IV. kötet, 717. o.*) A párok egy részére júliusban jellemző a másodköltés. A fészkelési időszak befejeztével a nádirigók éneklési, karicsolási aktivitása lanyhul, kisebb mértékű kóborlásuk augusztus elejétől fokozatosan őszi vonulásba megy át. A tőlünk északabbról érkező példányokkal a hazai állomány is délre húzódik, szeptember második felétől a faj már csak ritkán látható.

A nádirigó Skandinávia északi része, a Brit-szigetek és a Földközi-tenger szigeteinek kivételével Európában szinte mindenütt fészkel. Emellett költő fajként megtalálható Afrika, Ázsia és Ausztrália egyes vidékein, alkalmas élőhelyein: a hatalmas elterjedési területen a szakemberek számos alfaját különítették el. Magyarországon rendszeres fészkelőként mindenfelé megtalálható. Nem a folyók szélét, hanem azok holtágas/pocsolyás/tavas ártereinek nádasait, a berkeket, a lassú folyású csatornák nádszegélyeit keresi, ezekben érzi igazán otthon magát. Fontos számára, hogy a nád mellett legyen nyílt vízfelület. *Kalocsa Béla* 1995-ös tanulmánya szerint a faj fészkelő és nyári madár vidékünkön (*A Gemenci Tájvédelmi Körzetben és közvetlen környezetében 1977 és 1994 között előfordult madarak listája. = Ártér: Bajai kulturális szemle. 1995. 1-2. szám, 157. o.*). A közelmúlt adatai alapján a hazai fészkelő állomány 200 000-280 000 párra

A madár folyamatosan figyeli környezetét, és szükség esetén kerekét old

tehető (2010-2012), és mérsékelt csökkenést mutat (1999-2015) [*Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (2017) Magyarország madarai: Nádirigó. <http://www.mme.hu/magyarorszagmadarai/madaradatbazis-acraru>]. A madár legismertebb népi elnevezései nádiveréb, nagy nádiveréb és nádirigó (*Kelemen Attila: Madaraskönyv. Bukarest, 1978. 184. o.*). A nádirigó magyarországi helyzete stabilnak mondható, a vizes élőhelyek megőrzésével biztosítható leginkább az állomány védelme. Az 1901-től védett madár természetvédelmi eszmei értéke a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. számú rendelete szerint 25 000 Ft.*

Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János

Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László

Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:

Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd,
Zalavári László

Lapalapító:

Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:

Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számmlaszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:

Arculat Nyomda Kft.

Felölös vezető: Csuvár Zoltán

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!